

R. RÄÄGO

JA

R. KLEIS

KODANIKU-
ÕP I E T U S
A L G K O O L I L E

KIRJASTUS O./Ü. „LOODUS“
TARTU TALLINN

R. RAÄGO ja R. KLEIS

KODANIKUÕPETUS

ALGKOOLILE

11., parandatud ja täiendatud trükk

*Haridusministeeriumi poolt koolidele
tarvitamiseks lubatud*

25434

KIRJASTUS O./Ü. „LOODUS“
TARTU 1938 TALLINN

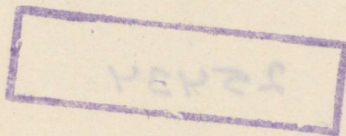
K./Ü. „Looduse“ keeleline korrektor H. Pürkop.

2

160505

A-11250

O./ü. K. Mattieseni trükikoda, Tartu, 1938.

*Mälestuseks JÜRI VILMS'ile — esimesele ohvrile
vaba, iseseisva Eesti eest.*

AUTORID.

Eessõna raamatu 11. trükile.

Võrreldes eelmiste trükkidega, on autorid käesolevas trükis teinud rohkesti muudatusi õppematerjali valikus, paigutuses ja sisus. Neid muudatusi on põhjustanud peamiselt uus 1937. a. Põhiseadus kui ka algkooli uued õppekavad, mis pandi kehtima 1937. a. sügisel. Raamatu teksti lõplikul redigeerimisel on arvestatud kõiki seaduste muutmisi kuni raamatu ilmumiseni. Püsides õppekavade piires, pakub raamat aine käsitleseks rohkesti materjali, mille läbitöötamine on võimalik umbes 25 õppetunniga. Kui osutub tarvilikuks kodanikuõpetuse kursust läbi võtta lühema ajaga, tuleb õpetajal raamatust mõned vähemtähtsad osad loomulikult välja jätta. Peatükkide lõppu paigutatud küsimused pole enamikus tavalised kordamisküsimused, vaid mõeldud pigemini tähelepanu juhtimiseks sellele, missuguse konkreetse materjaliga võiks kursust süvendada või täiendada, kui aeg seda võimaldab.

Autorid.

1. Üksik inimene ja ühiskond.

Kui vaatleme endi lähemat ümbrust, märkame varsti, et pole leida ühtki inimest, kes elaks täiesti omaette, teistest eraldunult. Kõik inimesed on üks-teisega läbikäimises. Teisiti ei suudaks inimene endale soetada ei sööki, kehakatet ega peavarju; üksinda ei saa ta muidki oma tarbeid rahuldada. Väetina sünnib inimene maailma ja tarvitab rea aastaid teiste, eeskätt oma isa ja ema abi ning hoolitsemist, enne kui ta saab hakata elama niiöelda omal jalal.

Kuid ka täiskasvanuna vajab ta alatasa teiste abi ning toetust, andes seda ühtlasi teistele. Vaatleme näiteks põllumehe elu ning tegevust. Et põldu harida ja karja kasvatada, peab ta endale ehitama elu- ja tarbehooned, soetama tarvilikud riistad ja need töösse rakendama. Üksinda ei saa ta sellega hakkama, vaid siin peavad kaasa töötama perekonna liikmed ja palgatud abilised. Põllumehel on ka vaja oma saadusi müügile viia, samuti osta tarbeasju, väetisaineid jm. ja need koju tuua. Liikumiseks peab olema tee, mille ehitamine aga üksikule põllumehele käiks üle jõu. Samuti on tal vaja oma lastele haridust anda, aga ainult oma laste jaoks õpetajat palgata ta ei suuda. Teed ehitada ja lapsi koolitada on tarvis ka kõigil ümbruskonna peredel; seepärast liituvad naabrid ja teevad ühiselt tee, ehitavad koolimaja, palkavad õpe-

tajad. Et aga teede ja koolimajade ehitamine ja korrahoid nõuab püsivamat ühendust ja õiglast ülesannete jaotamist inimeste vahel, siis on selleks loodud vald.

On aga ülesandeid, mis vallalegi pole enam jõudumööda; näiteks ei suudaks vald omal jõul kesk- või kutsekooli käima panna ja ülal pidada. Seepärast on mitukümmend valda liidetud maakonnaks. Maakond võib juba palju rohkem korda saata, aga kõigi elutarviduste eest ei suuda temagi veel hoolitseda. Kui näiteks võõrad sõjaväed meie kallale tungivad, siis ei jaksa ka maakond niipalju sõdureid välja saata, et vaenlast tagasi lüüa. Selleks peab olema veel suurem korraldus, nimelt riik, millesse kuuluvad juba kõik maakonnad.

Meie ajal on mindud veelgi kaugemale. Et üksiku väiksema riigi jõud on tihti liiga väike suurema riigi pealetungi tagasitõrjumiseks, astuvad riigid omavahel liitu ja kaitsevad end ühiselt vaenlase vastu.

Nii näeme, et oma elu alalhoidmine ja oma elujärje parandamine nõuavad inimeselt ühinemist teiste endasugustega. Niisugust inimeste rühmitist, milles inimesed on seotud vastastikuste kohustustega ja täidavad neid ühisel jõul, nimetatakse ü h i s k o n n a k s. Võime kõnelda kitsamast küla-ühiskonnast; nagu nägime, on palju tähtsamad ülesanded aga riigi-ühiskonnal.

Iga üksik inimene peab ühiskonnas elades oma tegevust seadma nii, et sellest teistele kahju ei tekiks, vaid et, vastupidi, sellest kasu saaksid ka teised ühiskonna liikmed. Tarbe korral peab ta selleks koguni suuri ohvreid tooma, näit. sõja korral oma elugi kaalule panema, et seda ühiskonda, milles ta elab, kaitseda. Teiselt poolt peab kogu ühiskond hoolit-

sema, et iga üksiku inimese elu ja vara oleks kaitstud ja et üks inimene või inimeste rühm teistele ei saaks liiga teha.

Ülesandeid. 1) Selgita näidete varal, kuidas on põllumees linnaga seotud! 2) Kas on riikide vahel ka teistsuguseid kokkuleppeid ühiseks tegevuseks peale nende, mille eesmärgiks on ühine kaitse vaenlase vastu? 3) Missuguseid inimesi tuleb pidada ühiskonnale kahjulikeks? 4) Missugused on õpilase kohused kooli-ühiskonnas?

2. Ühingud ja seltsid.

Nagu nägime, on üksikisik oma elus ja töös tihe-
dalt seotud teiste inimestega. Elu paremaks korral-
damiseks ja mitmesuguste ülesannete täitmiseks on
inimesed juba ammu hakanud looma koondisi —
ühinguid ja seltsi. Neid võime üldiselt jagada kahte
suurde liiki: säärasteks, millesse kuulumine ei olene
inimeste endi tahtest, on seega neile sunduslik, ja
niisugusteks, mille liikmeks olemine on igapäevse enda
otsustada, s. o. vabatahtlik.

Esimest liiki ühingud on perekond, vald, maa-
kond, linn, alev, riik. Harilikult ei saa keegi meist
endale perekonda valida, vaid me kuulume oma pere-
konda sündimise tõttu. Valda, linna või alevit saab
Eesti kodanik endale alatise asukohana küll valida,
aga ühte neist peab ta siiski kuuluma. Samuti pole
inimesel vaba võimalust valida riiki, mille kodanikuks
ta sooviks olla.

Teist liiki ühingutesse (mida harilikult nimeta-
megi ühinguteks ja seltsideks) võib kodanik liikmeks
astuda, aga oma soovil sealt jälle lahkuda. Säärased
ühingud seavad endile mitmesuguseid ülesandeid

majanduslikul, hariduslikul, usulisel, teaduslikul jm. alal. Nii on tekkinud näit. piima-, rehepeksu-, laenu- ja hoiu-, tarvitajate- jm. ühingud, tuletõrje-, muusika-, haridus-, spordi- jm. seltsid.

Niisugused ühingud on välja kasvanud igapäevase elu tarvidustest. Vaatleme näiteks piimaühingut. Külas on piimahind odav, sest pole tarvilikul määral piima ostjaid. Viimased asuvad linnades ja piimasaaduste suuremad tarvitajad koguni teistes riikides. Nüüd ühinevad karjapidajad külas omavahel ning asutavad piimaühingu. Ühingu piimatalitusse (meiereisse) tuuakse ümberkaudsete põllumeeste piimad kokku ja töötatakse seal ümber. Valmistatud või müüb ühing väljaveoärile, kes selle saadab välismaile; põllumees saab aga piima eest tunduvalt paremat hinda ja võib pealegi piimatalitusest saadavat läbiaetud piima (lõssi) tarvitada loomatoiduks.

Majandusliku eesmärgiga ühingud jagunevad äriühinguiks ja ühistegelikeks ehk kooperatiivühinguiks. Äriühinguist tuleb juttu hiljemini. Ühistegelikkude ühingute liiki kuuluvad näiteks tarvitajateühingud, mis muretsevad oma liikmeile igasugust kaupa parajate hindadega ja jaotavad puhaskasu aasta lõpul liikmete vahel vastavalt nende ostusumma suurusele. Raha, mis teotsemiseks tarvilik, saab säärane ühing oma liikmete osamaksudest.

Peale majanduslikkude huvide on niihästi maa- kui linnaelanikel veel teisi huvisid. Näiteks tahab rühm inimesi harrastada laulu ja muusikat; selleks liituvad kõik asjasthuvitatud isikud ja asutavad vastava seltsi. Niiviisi on tekkinud ka karskus-, haridus-, raamatukogu- jm. seltsid.

Et niisugustes ühingutes valitseks kord ega tuleks ette arusaamatusi, koostavad ühingu asutajad oma

ühingule põhikirja. Selles on määratud, missugused on ühingu eesmärgid, kes võivad olla ühingu liikmed ja kuidas neid ühingusse vastu võetakse, mis kohustusi kannab liige kaasliikmele ja ühingu vastu. Põhikirjas on ka kindlaks määratud, kuidas aetakse ühingu asju. Tavaliselt on selleks ühingu üldkoosoleku poolt valitud juhatus ühingu esimehega eesotsas. Kui ühing tahab omal nimel pidada varandust ja ühinguna astuda rahalistesse kokkulepetesse teiste isikutega või ühingutega, siis peab ühing omama nn. juriidilise isiku õigusi. Juriidiliseks isikuks saab ühing pärast registreerimist ehk juriidiliste isikute nimekirja kandmist Siseministeeriumi poolt. Siseministeerium teeb seda sellekohase sooviavalduse saamisel vähemalt kolmelt ühingu asutajalt liikmelt.

Ülesandeid: Missugused majanduslikud ühingud töötavad teie ümbruskonnas?

3. Vald ja maakond.

a) Vald.

Eesti pindala on jaotatud maakondadeks ja linnadeks. Maakonnad omakorda jagunevad valdadeks ja aleviteks. Valdu on Eestis praegu 365. Kodanikud, kes püsivalt elavad vallas, moodustavad valla kodanikkonna. Vald on riiklik asutis ja tema korraldustele alistumine on sunduslik. Kodanikul on küll vabadus ühest vallast lahkuda ja minna teise valda või linna, kui talle koduvald ei meeldi, ta ei saa aga jääda välja- poole igasugust valda, linna või alevit, sest alatine elukoht on igal kodanikul. Vallast lahkudes tuleb

kodanikul koduvallale tasuta kõik kohustused lahku-
mise silmapilguni.

Valla ülesanded. Vallal on rida ülesandeid. Vald peab oma kodanikkonna perekonnaseisukirju. Sinna on märgitud kodaniku sünniaeg ja -koht, vanemate nimed, kas kodanik on abielus või mitte, kas on tal lapsi ja kui on, siis nende nimed ja vanus. Perekonnaseisumetnikuks on vallasekretär. Tema juures tuleb registreerida vallas asetleidnud sündimised, suremised ja abiellumised. Vald peab ka hääleõiguslike kodanikkude, sõjaväeteenistuskohuslike ja reservväelaste nimekirju. Vald hoolitseb oma vaeste, haigete ja vigaste eest. Vallaliikmed, kel ei ole endal varandust ega ole ka lähemaid jõukaid sugulasi, pöörduvad abisaamiseks valla poole. Vald on kohustatud neid aitama, kas andes neile raha ja toitu või paigutades neid vanadekodudesse. Haiged ja vigased, kes ravimist vajavad, saadab vald omal kulul haigemajja. Valla piirides olevad maanteed käivad tema hoole alla. Ta jagab maapidajate vahel parandusele tulevad teosed ja valvab, et igaüks oma teeosa korralikult parandaks. Vald võib kohustada oma kodanikke valmistama ja kohale vedama valla asutiste kütte- ja ehitusmaterjale. Vald võtab abinõusid tuleõnnetuste vastu tarvitusele. Ta korraldab, et igal talul oleksid tarvilikud redelid, panged jne.; samuti korraldab abiandmist neile, kes tule läbi kannatanud. Vald peab ülal oma piirides olevaid algkoole. Selleks ehitab ta tarvilikud hooned, valib õpetajad, muretseb õppeabinõud ja annab abi vaestele õpilastele. Vallakohus nimetab alaealistele lastele, kellel vanemad surnud, hooldajad, kes alaealiste varandust valitsevad nende täisealiseks saamiseni. Samuti nimetab ta hooldajad peremeheta jäänud varandusele. Hooldaja valitseb

niikaua seda varandust, kuni pärijad kohale jõuavad. Peale selle täidab vald ettekirjutusi, mis valitsuse poolt tulevad.

Valla tulud. Oma ülesannete teostamiseks vajab vald raha. Seda saab ta oma varadest, ettevõtetest, toetustest ja maksudest. Maksudena võib vald võtta ainult neid makse, mis on seadusega lubatud. Seadus lubab võtta järgmisi makse: kogukonnamaksu, tööstusmaksu, aurumasina- ja mootorimaksu, paadimaksu, jalgrattamaksu, suvitajamaksu, laada- ja turuplatsimaksu, kantseleimaksu. Peale selle saab vald veel mõningaid erimakse. Kogukonnamaksu võetakse 20- kuni 60-aastastelt valla kodanikelt. Tööstus-, aurumasina-, paadi- ja jalgrattamaksu võetakse valla piirides asuvate tööstuste, aurumasinate, mootorite, paatide ja jalgrataste pealt. Paatide all mõistetakse jahte, mootorpaate, samuti ka sõudepaate ja purjevenesid, kui neid tarvitatakse inimeste või kaupade veoks või kalapüügiks või neid üüritakse välja. Suvitajamaksu võetakse suvitajailt neis kohtades, mis on tunnistatud suvituskohaks. Laada- ja turuplatsimaksu võetakse valla piirides asuvate laada- ja turuplatside tarvitamise eest. Kantseleimaksu võetakse vallavalitsuse poolt väljaantavate tunnistuste ja teiste paberite pealt.

Maksustamise alused ja piirid määrab vallavolikogu. Neid aluseid ja piire määrates peab vallavolikogu silmas pidama selle ettevõtte või eseme tulukust, mis langeb maksustamise alla. Ettevõtte või ese, mis rohkem tulu annab, peab ka rohkem maksma. Vallavolikogu poolt määratud piire arvestades määrab vallavanem ühisel koosolekul vallavanema abidega juba kindla maksumumma igale maksumaksjale.

Valla korraldus. Vallaomavalitsuse tegevust juhivad vallavolikogu ja vallavalitsus. Vallavoli-

kogu koosneb vallavolinikest, keda valivad hääleõiguslikud valla kodanikud viieks aastaks. Vallavolinikkude arv on 10—20, olenedes valla elanikkonna suurusel. Vallavolikogu on vallaomavalitsuse otsustavaks organiks, s. t. tema otsustada on vallas suurema tähtsusega küsimused, näit. vallavalitsuse liikmete ja revisjonikomisjoni valimine, valla aastaelarve määramine, kinnisvarade omandamine vallale jne. Vallavolinikud täidavad oma kohuseid tasuta. Vallavolikogu istungeist osavõtmine on volinikele kohuslik. Kes vabandamata põhjusil jääb koosolekule ilmutamata, seda trahvitakse rahatrahviga.

Vallavalitsus koosneb vallavanemast ja ühest või mitmest abist. Vallavanema abide arv oleneb valla elanikkonna suurusel. Vallavanema ja ta abid valib ametisse vallavolikogu enda volituste kestuse ajaks (s. o. viieks aastaks) kodanikkude hulgast, kes on saanud 25 aastat vanaks. Vallavanemaks ja ta abideks võib valida ainult niisuguseid isikuid, kes on küllaldase haridusega, ausad ja võimelised valla asju juhtima.

Vallavalitsus on vallaomavalitsuse täidesaatev organ, s. o. ta täidab vallavolikogu otsuseid ja ajab igapäevseid asju. Osa asju otsustab vallavalitsus oma koosolekul, s. t. vallavanem koos oma abidega, osa asju aga ka vallavanem üksinda. Et viimaste asjade arv on võrdlemisi suur, siis omab vallavanem oma tegevuses õige laiu võimupiire. Ta võib enda, oma abide ja külavanemate seaduslike korralduste mittetäitjaid koguni karistada kuni 30 kr. rahatrahviga.

Vallavanem määrab ametisse külavanemad. Selle ameti täitmine on valla kodanikele kohuslik (peale mõnede erandite) ja tasuta. Külavanema ülesannetesse kuulub vallaomavalitsuse korralduste teatavaks

tegemine valla kodanikele, valimismaterjalide kätetoimetamine valijaile, politsei abistamine, teede korrashoiutööde korraldamine jne.

Vallavalitsuse tegevust kontrollib vallavolikogu poolt volikogu kestuse ajaks valitud revisjoni komisjon.

Vallaomavalitsuse kantseleid juhivad vallasekretär. Viimane kinnitab ametisse määramata ajaks sise-minister vallavanema poolt esitatud kandidaatide hulgast.

b) Maakond.

Maakondade ülesanded. Vallad ja alevid on koondunud maakondadesse. Maakondi on Eestis üksteist: Harju-, Viru-, Lääne-, Järva-, Saare-, Pärnu-, Viljandi-, Tartu-, Valga-, Võru- ja Petserimaa. Maakonna ülesanded on veel mitmekesisemad kui vallal. Maakond ehitab klassiteid, jagab valdade vahel maanteede parandamise kohused ja valvab nende täitmise järele, lahendab tööandjate ja tööliste vahel tekkinud tüliküsimusi ja streike, jagab vigastatud sõduritele ja surmasaanud sõdurite perekondadele abiraha. Maakonna ülal pidada on keskkoolid, gümnaasiumid ja kutsekoolid. Maakond on jaotatud arstijaoskondadeks. Igas jaoskonnas on oma arst, kes saab maakonna poolt palka ja kelle ülesandeks on ravida koha peal haigeid ning saata teateid haigusjuhtumite kohta maavalitsusele. Viimane arvutab maakonna kohta saadud arvud kokku ja saab ülevaate, kas tõuseb või langeb haigete arv ja kas on vajadust tarvitusele võtta erakordseid abinõusid võitluses taudide vastu. Maakond peab ülal mitmesuguseid haigemaju. Maakonnal on ka oma loomaarstid, kes samuti nagu arstidki oma jaoskondades töötavad ja haigeid loomi

ravivad. Peale selle lähevad kodanikele maakonna kaudu valitsusasutistelt tulevad käsud ja määrused. Maavalitsusasutised viivad nad ellu.

Maakonna tulud. Kulud katab maakond maksudest. Nagu valdki, võib maakond ainult neid makse võtta, mis seadus lubab. Maakonna piirides olevaile trahteritele on maavalitsusel õigus iga-aastast maksu peale panna. Iga äri ja tööstuslik ettevõtte, töökoda või vabrik on kohustatud lunastama iga aasta vastava maksu eest äri- või tööstustunnistuse. Osa sellest maksust läheb maakonnale. Maakond saab laskeriistade lubade pealt maksu, kuna lubasid annab politseiprefekt. Iga maksulise pidustuse ja lõbustuse pealt võtab maakond lõbustumaksu, arvates selleks osa pileti hinnast. Iga paberi või tunnistuse pealt, mis maavalitsus nõudmise peale annab, on niisuguse dokumendi saaja kohustatud maakonnale kantseleimaksu maksma. Maakond saab osa riigi tulumaksust. Lõpuks saab maakond osa ka kinnisvarade maksust, mida võetakse maakonna piirides olevate maade ja hoonete pealt.

Kuni 1934. aastani juhtisid maakonna-omavalitsust maavolikogu ja maavalitsus, kusjuures esimene oli otsustavaks ja teine täidesaatjaks organiks. 1933. aastal muudetud Põhiseadus kaotas ära maakonna-omavalitsuse. Et aga seda korruga oli võimatu teostada, siis pandi igas maakonnas ajutiselt maavolikogu ülesanded maavalitsuse peale, keda nimetati ajutiseks maavalitsuseks. See juhib praegu maakonna-omavalitsuse tegevust. Ta koosneb maavalitsuse esimehest ja liikmeist, keda on arvult kokku 3—4. Nende isikute vahel ongi jagatud maakonna-omavalitsuse tegevus: üks juhatab haridus-, teine hoolekandeosakonda, kolmas majandusosakonda jne.

Ajutine maavalitsus ja vald võivad ainult seda teha, mis on seaduses lubatud. Selle järele valvab siseminister. Ajutine maavalitsus peab igast oma protokollist seitsme päeva jooksul saatma ära kirja siseministrile. Leiab minister, et protokollis on mõni otsus seadusvastane, siis paneb ta selle otsuse seisma ja teatab sellest otsusetegijale. Otsusetegijal ajutisel maavalitsusel on õigus siseministri seismapanekuotsuse peale kaevata administratiivkohtule, kes lahendab lõplikult küsimuse.

Vallaomavalitsuse tegevuse seaduspärasuse järele valvab ajutine maavalitsus samal viisil nagu seda maavalitsuse enda otsuste kohta teeb siseminister.

Ülesandeid: 1) Kes on teie valla vallavanem? 2) Kes on teie maakonna maavalitsuse esimees? 3) Kuidas nõuab vallavalitsus maksusid sisse?

4. Linn ja alev.

Linnades asuvad valitsusasutised, kohtud, suuremad koolid, ärid, töökojad, vabrikud, mitmesugused eriteadlased jne. Eesti vabariigis on praegu 19 linna, nimelt: Tallinn, Rakvere, Narva, Nõmme, Tapa, Paldiski, Haapsalu, Türi, Paide, Kuressaare, Pärnu, Viljandi, Põltsamaa, Tartu, Tõrva, Otepää, Valga, Võru ja Petseri. Linnad on kasvamas. Põllutöö ei suuda kõiki maaelanikke toita, nii et järjest kasvavad noored on sunnitud rändama linnadesse, kus tõusev ja laienev tööstus ja kaubandus vajavad uusi töölisi. Haritud mail, näit. Inglis- ja Saksamaal, kus vabrikutööstus on kõrgel järjel, elab rohkem inimesi linnades kui maal, aga ka meil võib märgata alatist linnaelanikkude arvu tõusu. Et linnadesse on kokku voo-

lanud palju haritud jõude, siis hakkavad linnad ikka suuremat osa etendama kodumaa hariduselus ja riigi-elu juhtimises.

Linna-omavalitsuse ülesanded. Linna tegevust juhivad valitud linna-omavalitsused. Tal on laialdased ülesanded. Ei või näiteks lasta elanikel ehitada hooneid nii, nagu nemad tahavad. Seepärast valmistab linnavalitsus ümbruse jaoks tulevikuks ette plaani. Ta märgib, kust lähevad tänavad, kuhu jäävad vabad platsid tulevaste parkide, teatrite, vabrikute ja teiste asutiste tarvis. Kodanikud, kes hooneid tahavad ehitada, peavad linnalt saama sellekohase loa. Linna ehitusosakond vaatab hoone plaani järele, kas vastab see ehitusnõuetele, ja otsustab siis asja. Linna elanikud ei saa liikuda ilma korralduste teeteta. Seepärast ehitab linn uued tänavad, platsid, jalgteed, elektritrammid jne., prügita tänavad ja peab teed alati korras. Linna-omavalitsus peab hoolitsema linna valgustuse, veevärgi, mustuse kõrvaltoimetamise ja tapamajade eest. Ta korraldab võitlust tuletõnnetuste vastu, asutades tuletõrjude salku.

Tähtsamaid ja kulukamaid linna ülesandeid on hoolitsemine hariduse eest. Linn peab ülal koole, rahvaülikoole, raamatukogusid, muuseume, ja annab abi teistele sääraseile hariduslikele asutisile. Ta avab haigemaju ja apteeke, kus alandatud hinnaga ja vaesemaile ka maksuta antakse arstlikku abi ja rohtu. Vaeste ning vanade ja tööta elanikkude jaoks avatakse vanadekodud ja töömajad, vaeslaste jaoks varjupaigad. Töötatöölisele tuleb linn töömuretsemisega abiks. Ta asutab tööbörssi, kuhu töötatöölised endid üles annavad ja kust tööandjad võivad endile töölisi leida. Seadus lubab linna-omavalitsustele anda mõningatel aladel määrusi. Näiteks võib ta korraldada, mis

materjalist peavad linnas olema katused, kui suur rasvasisaldus peab olema müüdaival piimal jne. See-suguseid määrusi on kodanikud kohustatud täitma samuti nagu seadusigi; mittetäitmise korral karistab kohus süüdlasi.

Linna korraldus. Linna-omavalitsuse tegevust juhivad linnavolikogu ja linnavalitsus. Linnavolikogu valitakse elanikkude poolt, kes on vähemalt 20 aastat vanad, neljaks aastaks. Linnavolinikkude arv oleneb linnaelanikkude arvust: mida suurem linna rahvastik, seda rohkem volinikke. Nii on kuni 5000 elanikuga linnal 15 volinikku, 10 000 elanikuga — 20 volinikku jne. Suurim volinikkude arv, nimelt 80, on Tallinnal, sellele järgneb Tartu 65 volinikuga. Linnavolikogu koosolekuid juhatab volinikkude eneste hulgast valitud juhataja. Linnavolikogu arutab neid asju, mis eespool loendatud. Nende otsuste täideviijaks ja linna-omavalitsuse tegevuse igapäevaseks korraldajaks on linnavalitsus, kes koosneb linnapeast ja linnavalitsuse liikmeist ehk linnanõunikest. Nad valitakse linnavolikogu poolt ka neljaks aastaks. Ainult Tallinna linnapea ja linnapea abi nimetab ametisse vabariigi president. Nõunikkude arv oleneb linna suurusest. Iga nõunik juhatab kas üht või mitut osakonda. Osakonnad on mitmesugused, näiteks: haridus-, tervishoiu-, valgustusosakond ja teised. Haridusosakonnale alluvad kõik linna koolid. Nimetatud osakonna juhataja valvab selle järele, et koolitöö oleks korras, et õpetajaid oleks tarvilisel määral ametisse seatud jne. Tervishoiu-osakond valvab linna tervishoiulise külje järele. Ta võtab kohe abinõud tarvitusele, kui linnas levib kuski nakkav haigus, eraldab terved haigeist ja toimetab viimased haigemajadesse.

Linna tulud. Üldnimetatud asutiste ülalpida-

mine ja ametnikkude palgad nõuavad linna-omavalitsuselt suuri summasid. Kulud katab linn maksudega ja tuludega, mis ta saab oma ettevõttest. Nagu maakond ja vald, nii ei või ka linn oma kodanikult igasugust maksu võtta, vaid maksude liigid määrab seadus kindlaks. Need on linnas: kinnisvaramaks, maks tööstus- ja äritunnistuste pealt, trahterimaks restoranide ja söögimajade pidajailt, veoäri-maks voorimeestelt, maks sõiduhobuste ja koerte pealt, jalgrattamaks, kogukonna- ja veel mõned muud maksud. Sõiduhobuse-, koera- ja jalgrattamaksu maksavad nende omanikud. Kogukonnamaksu kuni 20 kr. aastas maksavad linnakodanikud, kes 20—60 a. vanad.

Meie linnadel on terve rida omi ettevõtteid, näiteks omad tapamajad, elektri- ja gaasivabrikud, pangad, saunad, kauplused ja mõisad. Nad toovad linnaelanikele kaht viisi tulu. Esiteks püüavad need ettevõtted elanikke odavamini teenida kui eraettevõtjad; teiseks läheb saadud rahaline kasu linnale.

Alev tuletab meelde linnakest. Ta omavalitsuse võimkond ja ülesanded sarnanevad tunduvalt linnaomavalitsuse omadega. Alevi-omavalitsuse tegevust juhivad alevivolikogu ja alevivalitsus. Alevivolikogu valitakse alevi hääleõiguslike kodanikkude poolt neljaks aastaks, kusjuures volinikkude arv on alevites kuni 1500 elanikuga 15; üle selle tuleb iga tuhande elaniku kohta üks volinik juurde. Volikogu on otsustav organ. Täidesaatvaks organiks on alevivalitsus, kes valitakse volikogu poolt neljaks aastaks ja kes koosneb alevivanemast ja alevivalitsuse liikmeist. Meil on praegu 15 alevit.

Linnavolikogu otsuste seaduspärasuse järele valvab siseminister samal viisil, nagu ta teeb seda ajutise maavalitsuse otsuste suhtes. Valvet alevivolikogu

järele teostab ajutine maavalitsus samal viisil, nagu ta teeb seda vallavolikogu otsuste suhtes.

Ülesandeid: 1) Kes on teie linna pea? 2) Kes on teie alevi vanem? 3) Millised ettevõtted on teie linnal? 4) Millised ettevõtted on teie alevil? 5) Miks asutavad ja peavad linnad oma ettevõtteid? 6) Loendage Eesti suuremad alevid!

5. Kutsekojad ja vähemusrahvuste kulturomavalitsus.

Nagu nägime, korraldavad vald, maakond, linn ja alev igaüks oma maa-alal oma asjade valitsemist. Neid omavalitsusühikuid nimetame seepärast maa-alaliks omavalitsusühikuks. Peale säärase omavalitsuse tunneb meie riiklik kord veel omavalitsust, mis on antud vähemusrahvustele ja kutsealadele. Need on vähemusrahvuste kulturomavalitsused ja kutsekojad.

Seadus annab õiguse Eesti riikkondsusse kuuluvaile vähemusrahvuste liikmeile, kui nende üldarv Eesti pinnal ei ole vähem kui 3000, ellu kutsuda oma rahvuslikku kulturomavalitsust. Praegu on kulturomavalitsus Eestis olemas sakslastel ja juutidel. Ühte vähemusrahvusse kuuluvad isikud on õigustatud valima endale kultuurnõukogu ja kultuurivalitsuse. Need organid asutavad ja juhivad ministerriumide järelevalvel oma emakeelseid koole ja teisi kultuurilisi asutisi. Seega juhivad saksa- ja juudikeelseid koole saksa ja juudi kulturomavalitsused. Seadus ei sunni vähemusrahvuste liikmeid astuma eesti koolidesse, vaid annab neile võimaluse asutada ise omi emakeelseid koole ja neis õppida. Nende koolide ja teiste kultuurasutiste ülalpidamise kulud saab kulturomavalitsus riigilt, vallalt, maakonnalt, linnalt, alevilt ja maksudest, mida maksavad vastavad kulturomavalitsuse liikmed.

Kutsekojad on ühingud, kuhu on koondunud ühel kutsealal töötavad kodanikud. Praegu on Eestis 17 kutse-

koda. Nii on Eesti maa-alal asuvad ja Eesti riikkondsusse kuuluvad kaupmehed ja töösturid koondunud Kaubandus-tööstuskotta, põllumehed — Põllutöökotta, vabrikutöölised — Tööliskotta, arstid — Arstidekotta, insenerid — Inseneridekotta, õpetajad — Õpetajatekotta, jne. Vastavasse kutsesse kuuluvad isikud valivad endi keskelt juhtivad organid. Tavaliselt on need nõukogu ja juhatus. Valitud organid teotsevad ministriumide järelevalve all ja arutavad igaüks oma kutsealasse puutuvaid küsimusi. Nad on nõuandmisega abiks riiklikkudele asutistele seaduste andmisel ja valitsemisel. Nad valvavad kotta kuuluvate liikmete kutsealalise tegevuse järele; näiteks valvab Arstidekoda, et tema liikmed täidaksid arstimisel korralikult arstikohuseid.

Kutsekojad teotsevad avalikõiguslikul alusel, s. o. nad täidavad riiklikke ülesandeid, mis muidu oleks tulnud täita riigiametnikel (näit. Kaubandus-tööstuskoda peab äride ja tööstuste registrit ehk nimestikku); kutsekodade organite otsuste täitmine on vastavale kutsealale kuuluvaile isikuile sunduslik. Vanim kodadest on Kaubandus-tööstuskoda, liikmete arvult suurim on aga Põllutöökoda. Viimane selgitab oma jõududega põllumajanduse seisundit, puudusi ja tarvidusi, avaldab valitsusele soove ja teeb ettepanekuid, milliseid seadusi tuleks põllumajanduse alal välja anda, peab ülal kutsekoole ja katseasutisi, korraldab põllumajanduslikke näitusi jne.

Ülesandeid: Loendage, millised kojad on veel teotsemas peale mainitute! Millised on nende ülesanded?

6. Riik.

Praeguse aja ühinemisevormidest (ehk lühemalt —ühingutest) on kõige tugevam ja tähtsam riik. Riigiks nimetame organiseeritud inimeste kogu, kes elab kindlal maa-alal ja on seotud ühise kõrgema võimuga. Riigi olemasoluks on seega tarvis kolme eeldust:

rahvast, maa-ala ja kõrgemat võimu. Riigi rahva moodustavad tema kodanikud. Kodanik võib kuuluda tavaliselt ainult ühe riigi liikmete hulka. Seda nimetame kuulumiseks riikkondsusse.

Riikkondsusse astumine ja sellest väljaastumine ei ole vaba ega sõltu kodaniku vabast soovist. Eesti kodanikuks saadakse kas sündimise teel või riikkondsusse vastuvõtmise teel. Sündimise teel riikkondsusse astumine tähendab seda, et laps loetakse kuuluvaks sesse riikkondsusse, kuhu kuulus tema isa. Riikkondsusse vastuvõtmine tähendab Eesti kodanikuks vastuvõtmist siseministri poolt. Viimane on õigustatud välisriikide kodanikke vastu võtma Eesti riikkondsusse.

Eesti riikkondsusest lahkuda ja teise riigi kodanikuks astuda saab jällegi ainult siseministri loal. Kui riikkondsusest lahkumine oleks kodanikule vaba, siis asetataks riik rasketel aegadel väljapääsemata seisundisse. Näiteks võiksid sõja ohul sõjaväkke kuuluvad kodanikud laiali joosta ja nõrgestada riigikaitset.

Riigil on oma kindel maa-ala. Osa sellest võib kuuluda riigile endale omandina, osa võib kuuluda omandina eraisikuile. Kõik isikud — niihästi Eesti riikkondsuses olevad kodanikud kui ka võõra riigi kodanikud —, kes viibivad Eesti maa-alal, peavad painduma riigi võimu alla.

Nagu igal pool, nii on ka Eestis välisriikide kodanikude õigused teataval määral kitsendatud. Välisriikide kodanikel puuduvad näiteks nn. poliitilised õigused, s. t. nad ei saa osa võtta Riigikogu ega omavalitsusasutiste valimistest. Selle eest ei saa Eesti võimud neid ka sundida Eesti sõjaväkke astuma.

Riigi võim on riigi piirides kõige kõrgem ja piiramatult. See tähendab, et riigi piirides ei ole teist või-

mu, mis oleks riigi võimuga üheväärne või temast kõrgem. Kõik teised võimud, näit. kiriku ja vanemate võim, peavad painduma riigi võimu alla. Riigi võimu piiramatus tähendab seda, et ei ole asutist, kes temale tõmbaks piirid ette, või määraks, missuguseid seadusi võib riik anda ja milliseid kitsendusi ta võib enda kodanikele peale panna. Välisriikidega läbikäimises avaldub riigi kõrgeim võim selles, et ühel riigil ei ole õigust ennast segada teise riigi sise- mistesse asjadesse.

Uus riik võib nüüdsel ajal tekkida mitmel viisil: 1) riiki võib asutada inimeste rühm teataval maa- ala, mis pole seni olnud ühegi riigi võimuses; 2) mitu riiki võivad lepingu teel sulada üheks riigiks; 3) üks riigiosa võib ennast emariigist lahku lüüa; 4) riik võib tekkida ühe riigi lagunemisel mitmeks iseseisvaks riigiks. Eesti riik on tekkinud p. 3 märgit- tud moel.

Oma ehituselt ehk vormilt on riigid mitmesugused. Täht- samad riigivormid on: piiramatu ainuvalitsus ehk absoluutne monarhia, konstitutsiooniline monarhia, esinduslik vabariik ja rahva-vabariik.

Piiramatu ainuvalitsus on niisugune riigivorm, kus kõik riigivõim on koondunud ühe isiku kätte. Riigi tegevust võime üldiselt jagada seadusandluseks, valitsemi- seks ehk seaduste elluviimiseks ja kohtumõistmiseks. Kõik need kolm tegevusharu on absoluutses monarhias kuninga käes. Muidugi ei ole ühel isikul võimalik kõike seda tööd endal teha. Ta ei teegi seda, vaid nimetab iga ala jaoks oma ametnikud. Kuningas nimetab, keda tahab, ja peab neid ametis niikaua kui tahab. Et ametnikud täieliselt sõltuvad kuningast, siis peavad nad igal sammul tema tahtmise järele toimima. Kuningas pärib oma trooni ja valitseb eluaja.

Praegusel ajal ei tunne haritud Euroopa enam säärast

riigivormi. Mitte kaua tagasi, nimelt 1905. aastani, oli seesugune kord Venemaal.

Konstitutsiooniline monarhia on niisugune riigivorm, kus riigi eesotsas seisab küll päritava võimuga kuningas, kuid tema võimu piiravad rahva valitud esindajad ehk parlament. Absoluutses monarhias andis kuningas oma ametnikkude kaudu seadusi. Konstitutsioonilises monarhias töötab parlament seaduse välja ja esitab ta kuningale kinnitamiseks. Kinnitab kuningas seaduse, siis hakkab see kehtima, vastasel korral mitte. Üksinda ei saa kumbki seadust välja anda. Samuti on lugu riigi tulude ja kulude eelarvega. Ilma parlamendi ja kuninga poolt ühiselt heaks kiidetud eelarveta ei saa keegi riigis maksu võtta ega riigi raha kulutada.

Selle järgi, kuidas on kuninga ja parlamendi vahel jagatud valitsemis- ehk täidesaatev võim, jagatakse konstitutsioonilisi monarhiaid dualistlikeks ja parlamentaarseiks. Riigi valitsemist ehk seaduste elluviimist juhivad riigi kõrgemad ametnikud, ministrid. Dualistliku korra puhul ei ole parlamendil ministrite tegevuse kohta midagi öelda. Kuningas nimetab neid ise ja laseb lahti, millal soovib. Ministrid kannavad vastutust ainult kuninga ees. Ka parlamentaarse korra puhul nimetab ministreid küll kuningas, kuid ta peab nad nimetama nende hulgast, kelle poole hoidub selleaegne parlamendi enamus. Need ministrid püsivad oma kohtadel niikaua, kui seda soovib parlamendi enamus. Ei ole viimane ministrite tegevusega rahul, siis peavad ministrid lahkuma. Säärast ministeeriumi nimetatakse parlamentaarseks ministeeriumiks. Parlamentaarse korra puhul avaldavad rahvasaadikud valitsemisele palju suuremat mõju kui dualistliku korra puhul.

Parlament ise võib olla ühe- või kahekojaline. On ta kahekojaline, siis koosneb ta alam- ja ülemkojast. Alamkoja valivad laiemad valijate hulgad. Ülemkoda valitakse kitsama valijatekogu poolt; ta on tavaliselt rikkamate ja haritumate kihtide esindaja. Mõlemad kojad peavad töötama ühel nõul, muidu ei saa ühtegi seadust esitada kuningale

kinnitamiseks. Dualistlik kord kehtis 1918. aastani Preismaal. Parlamentaarne kord on praegu valitsemas Norras, Rootsis, Taanis, Hollandis, Inglismaal, Belgias ja mujal.

Kolmas tähtsam riigivorm on esinduslik vabariik. Seda laadi riigi eesotsas seisab president, kes oma õigus-tega tuletab meelde konstitutsioonilist kuningat. On aga siiski kindel vahe: kuningas pärib trooni, president valitakse ametisse; kuningas on eluaegne, president valitakse kindlaks ajaks; kuningas seisab väljaspool seadust, s. t. teda ei saa süütegude eest võtta kohtulikule vastutusele, presidenti saab. Presidendi kõrval teotseb parlament. Parlament võtab vastu seadusi ja esitab neid presidendile kinnitamiseks. Harilikult puudub presidendil õigus seadust täielikult tagasi lükata; ta võib nõuda ainult teiskordset seaduse arutamist. President nimetab ministrid, harilikult aga ainult nende hulgast, kelle poole hoidub parlamendi enamik. Ministrid püsivad oma kohal, kuni neil on parlamendi usaldus. Esinduslikud vabariigid on näit. Prantsusmaa, Soome ja Poola.

Neljas riigivorm on rahva-vabariik. Rahva-vabariikidena puhtal kujul ehk vahetute vabariikidena esinevad ainult mõned Šveitsi osariigid. Nende olu seisab selles, et kõik riigi hääleõiguslikud kodanikud tulevad teataval ajal kokku rahvakoosolekule, töötavad välja seadused ja valivad ametnikud, kuna parlamenti pole üldse olemas. Säärane kord on mõeldav ainult õige väikeses riigis, kuna suuremais rahva-vabariikides peab ikkagi olema valitav parlament. Kuid peale selle on rahval sääraustes vabariikides veel rahvahääletuse ja rahvaalgatuse õigus. Nende abil valvab ta parlamendi tegevuse järele ja avaldab oma tahtmist. Seesugune kord oli 1938. aastani Eestis ja püsib praegu Šveitsis.

Kirjeldatud neljast riigivormist on piiramatu ainuvalitsus kõige vanem ja rahva-vabariik kõige noorem.

Riike jagatakse teisiti veel üksikriigeks ja ühendriigeks (föderatsiooneks). Üksikriik sisaldab eneses ühe riigi, ühend-

riigid koosnevad mitmest osariigist. Enamik Euroopa riigest on üksikriigid, välja arvatud Šveits.

Föderatiivne kord on Põhja-Ameerika Ühendriikides, Šveitsis, Kanadas, Austraalias jne. Ühendriigid on riik, osariigid omavad samuti riigi õigusi. Osariigid on ühinenud, et koos korraldada välist sõjalist kaitset, väliskaubandust, posti jne., sest iga osariik üksikult oleks selleks nõrk. Neid ühiseid asju korraldavad föderatsiooni asutised. Kõiki muid asju otsustab iga osariik ise.

Peale föderatsiooni on riikide ühinemismvormina tuntud veel unioonid. Unioon on riigivorm, kus kahel või rohkemal iseseisval riigil on ühine riigipea. Praegu on Euroopas ainus unioon Taani ja Islandi vahel.

Ülesandeid: Loendage kõik Euroopa riigid! Millised neist on kuningriigid, millised — vabariigid?

7. Eesti Vabariigi sünd ja tema Põhiseadus.

28. nov. 1917 lõi Eesti enda Venemaast lahku; 24. veebruaril 1918. a. kuulutas ta enese iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks. Missugune pidi lähemalt meie riigikord olema, kes pidi riiki valitsema ja kuidas pidi riigi valitsemine toimuma, seda tuli otsustada Asutaval Kogul. Niipea kui 1919. a. Vabadussõja alguses vaenlased olid kodumaa piiridest välja tõrjutud, korraldati kogu riigis valimised. Sama aasta 23. aprillil astus Asutav Kogu Tallinnas kokku. Ta esimeheks valiti A. Rei. Asutaval Kogul tuli luua riigile Põhiseadus. See töötati välja ja võeti vastu 15. juunil 1920. a.

Pärast kümneaastast kehtimist selgus, et 1920. a. Põhiseadusel olid mõningad puudused. Kahel korral algatas Riigikogu Põhiseaduse muutmist, kuid muutmissetpanekud ei saanud rahvahääletusel ena-

must. Kolmandal korral võeti Põhiseaduse muutmise, mis oli esitatud rahvaalgatuse korras, rahvahääletusel vastu oktoobrikuul 1933. Kuid ka see uuendatud Põhiseadus ei jäänud püsima. Ta oli läbi viidud väga ärevatel aegadel ja andis liiga suure võimu riigipeale. Riigivanem K. Pätsi algatusel otsustas seepärast rahvas rahvahääletusel 23., 24. ja 25. veebruaril 1936 kokku kutsuda Rahvuskogu uue põhiseaduse loomiseks. Rahvahääletuse otsuse kohaselt moodustati kahekojaline Rahvuskogu, kes alustas tööd 18. veebruaril 1937. aastal. Asunud uue Põhiseaduse väljatöötamisele, võttis ta selle vastu sama aasta 28. juulil. Riigivanem kuulutas vastuvõetud Põhiseaduse välja 3. septembril; kehtima hakkas uus Põhiseadus 1. jaanuaril 1938.

Ükski ühing ei saa püsida ilma korrata. Igal ühingul on omad käsud või juhised (reeglid), mille täitmine on tema liikmeile sunduslik. Riik kui suurem ja keerulisem ühing vajab eriti tugevat korda. Riigi liikmete — kodanikkude — arv on suur ja kui neist hakkaks igaüks oma soovide kohaselt teotsema, siis tekiks piiritu korralagedus. Riik ei saa seda lubada. Seepärast annab ta välja seadused, mis on üldkohustuslikud käsud kodanikele. Seadused määravad kindlaks kodaniku õigused ja kohused, s. t. seadus ütleb, mis kodanikul on õigus kaaskodanikelt ja riigilt nõuda ja mis ta on kohustatud neile ise andma või tegema.

Riigi seadused jagunevad harilikeks ja põhiseadusiks.

Põhiseadus erineb teistest seadustest, olles neile aluseks. Ükski käesoleval ajal ja tulevikus loodav seadus ei tohi Põhiseadusele vastu käia. Kui tekib kokkupõrge Põhiseaduse ja hariliku seaduse vahel,

siis peavad kõik riiklikud asutised andma eesõiguse Põhiseadusele. Kui tekib vaidlus küsimuse ümber, kas harilik seadus vastab Põhiseadusele, siis otsustab meie Põhiseaduse kohaselt selle küsimuse kohus.

Põhiseadus korraldab neid küsimusi, mis on riigi ehituse aluseks. Temale on suurem tähtsus antud sel otstarbel, et Põhiseadusega määratud korraldused kehtiksid pikema aja kestel, et neid ei saaks sageli muuta; nende sage muutmine vapustaks riigis korda. Meil on Põhiseaduse muutmise õigus antud kahele üksteisele järgnevale Riigikogu koosseisule. Lähemalt sellest edaspidi.

1937. a. Põhiseadus koosneb 150 paragraafist ja on jaotatud 14 peatükki. Peatükkide pealkirjad on: üldeeskirjad, Eesti kodanikkude õigused ja kohused, rahvas, Vabariigi President, Vabariigi Valitsus, Riigikogu, seadusandlus, välislepingud, riigi eelarve, riigikontroll, kohus, omavalitsused, riigikaitse ja Põhiseaduse muutmine. Loendatud pealkirjadest selgub, mida on Põhiseadus pidanud riigi elus põhjapanevateks korraldusteks ja millega tema tegeleb.

Uue Põhiseaduse kohaselt on Eesti iseseisev, demokraatlik, esinduslik ja parlamentaarne vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas. See, et Eesti on iseseisev vabariik, tähendab, et Eesti Vabariik ei sõltu teistest riikidest, vaid otsustab kõik oma riigi asjad ise, ilma et teistel riikidel oleks õigust end meie riigi asjadesse segada. Demokraatlik kord tähendab seda, et riigi juhtimisest on osa võtma kutsutud võimalikult kõik vaimselt terved täisealised kodanikud. Esinduslik kord tähendab seda, et rahvas teostab oma võimu parlamendi — Riigikogu — kaudu, mitte rahvahääletuse kaudu. Rahvahääletust tunneb

Põhiseadus erandina ja piiratud kujul ainult Põhiseaduse muutmise puhul. Parlamentaarse korra all mõistetakse säärast korda, kus Vabariigi Valitsus vastutab oma tegevuse eest parlamendi, meie nimetuse järgi Riigikogu ees. Rahvas kõrgeima võimu kandjana tähendab olukorda, kus riigivõimu lõplikuks allikaks on rahvas, s. o. Eesti hääleõiguslik kodanikkond.

8. Kodanikkude õigused ja kohused.

Kuuludes riiklikku ühiskonda, s. o. riigikodanikkude perre, kannab iga kodanik riigi ja teiste kaaskodanikkude vastu rida kohustusi. Ühes sellega on tal aga ka rida õigusi, mille austamist ta võib nõuda riigilt ja kaaskodanikelt. Põhiseadus käsitleb niihästi kodanikkude kohuseid kui ka nende õigusi.

Ülimaks kodaniku kohuseks on olla ustav Eesti riigile ja selle Põhiseaduse poolt määratud korrale. Vanemate kohus on kasvatada noori vaimselt, kõlbalt ja kehaliselt tublideks ning väärikaiks Eesti kodanikeks. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest sel viisil, nagu seadused seda määravad.

Riik ei tohi aga kodanikult riisuda ka ta vabadust ega temale kui orjale iga sammu ette kirjutada. Riik kitsendab üksiku kodaniku vabadust seevõrra, kui võrra see kaaskodanikkude ja riigi üldhuvides on tarvilik. Et kodaniku vabaduse kitsendamine harilikude seadustega tulevikus ei läheks üle piiride, see pärast määrab meie Põhiseadus, kui kaugemale võib riik oma seadustega tungida kodaniku eraellu ja kus algab see piir, millest harilik seadus ei tohi üle minna.

Sealt algavad kodaniku vabadused, osa tema põhiõigustest.

Eesti kodanikud on seaduse ees üheväärsed. Seadus ei tohi vahet teha rikka ega vaese, haritu ega hari-matu vahel. Ühesugused on tema ees luteri- ja kato-likuusulised, eestlased ja sakslased, mehed ja naised. Seisusi Eestis ei ole. Ei tehta näiteks vahet endise paruni ega talupoja vahel, vaid kõik on ühesugused Eesti vabariigi kodanikud. Ühtegi kodanikku ei tohi vangistada muidu kui seaduses ettenähtud juhtu-mitel ja ilma kohtu korralduseta ei või kedagi üle 72 tunni kinni pidada. Vangistatud kodanikule peab 24 tunni jooksul kohtu korraldus tema kohta teata-vaks tehtama. Keegi ei tohi ilma loata tungida teise korterisse ega lugeda tema telegramme või kirju. Ainult kohtuvõimudele on tehtud erand juhtumeil, kui need süütegijaid otsivad. Eesti kodani-kul on vabadus enesele usku valida, kuna riigi-usku Eestis pole. Kodanikud võivad vabalt asutada oma usulisi ühinguid, kusjuures riigivõimud segavad end vahele ainult sel korral, kui usuline ühing riigi-või kõlblusvastast kihutustööd hakkab tegema.

Kodanik võib kitsendamata avaldada oma mõtteid sõnas, kirjas, trükis, pildis ja kujutistes, erinegu need mõtted kuitahes palju teiste oma-dest. Uusi mõtteid ei tohi keelata, sest nendega viiakse elu edasi. Seadus kitsendab seda vabadust siis, kui kodaniku tegevus on ohtlik riigi julgeolekule, avalikule korrale, kõlblusele või teise kodaniku heale nimele.

Kodanikul pole tarvis kelleltki luba küsida, et oma kirjatööd trükis avaldada. Tarvitab aga keegi oma mõtteid teiste kahjuks, s. o. saab ta süüdlaseks mingisuguses süüteo, siis vastutab ta selle eest kohtus.

Eestis võib vabalt asutada ühinguid ja pidada koosolekuid. Seaduses määratud alustel igaüks võib valida enesele ametit ja avada ettevõtteid.

Iga Eesti kodanik on õigustatud säilitama oma rahvust. Vähemusrahvustele avatud koolides toimub õpetamine nende rahvuskeeles ja riigikeeles.

Kodaniku varandust ei või ilma tema loata ära võtta. Erandina on see võimalik siis, kui seda nõuavad üldised huvid ja seadus seda lubab. Seesugusel korral makstakse omanikule tasu.

Ka ametnikud pole oma õigustes seatud kõrgemale muudest kodanikkudest. Leiab kodanik, et nad ülekohtuselt toimetavad, siis võib nende peale samuti kohtusse kaevata, nagu iga teise kodaniku peale. Kaebamiseks ei ole vaja mingit luba.

Riik on kohustatud igale kodanikule andma maksuta alghariduse.

Need on kodaniku põhiõigused, mida harilikud seadused ei tohi rikkuda ega kitsendada. Kui aga vaenlane tungib meie maale või meil maad võtavad sisemised rahutused, siis kuulutab vabariigi president välja kaitseseisundi. Selle korra kehtivuse aegu on võimalik seaduste alusel Põhiseadusega kaitstud kodaniku põhiõigusi kitsendada.

Peale ülalloendatud kodaniku õiguste käsitleb Põhiseadus kodaniku poliitilisi õigusi, s. o. õigusi, mis määravad, kuidas ja mil määral kodanik osa võtab riigi elu juhtimisest.

Poliitilised õigused on meil ainult hääleõiguslikel kodanikel. Hääleõiguslikuks loetakse iga Eesti Vabariigi kodaniku, kes on saanud 22 aastat vanaks ja on olnud vähemalt 3 aastat vahetpidamata Eesti riik-kondsuses. Ka neist jäävad hääleõigusest ilma: 1) kodanikud, kes on seaduslikus korras tunnistatud

mõdra- või hullumeelseks; 2) kodanikud, kes pimedatena, kurtummadena või pillajatena on hooldamise all; 3) mõned hoolekande korras alatiselt ülalpeetavad kodanikud, näit. vaestemajades viibijad; 4) sundhooldamisel viibijad, näit. tööpõlgurid töölaagreis; 5) süütegijad karistust kandes või mõni aeg pärast seda; 6) ajateenistuses olevad sõjaväelased.

Oma hääleõigust saavad teostada ainult need hääleõiguslikud kodanikud, kes on kantud hääleõiguslike kodanikkude nimekirja. Viimaseid koostavad valla-, alevi- ja linnavalitsused ja neid parandatakse ning täiendatakse kaks korda aastas.

Hääleõiguslikud kodanikud võtavad riigi juhtimisest osa neljal viisil: 1) valides vabariigi presidenti; 2) valides Riigivolikogu; 3) valides omavalitsuse esinduskogusid (valla-, maa-, linna- ja alevivolikogusid); 4) rahvahääletusel.

Ülesandeid: Selgita näidete varal, milleks on kodanikule tarvilikud ülalnimetatud põhiõigused.

9. Vabariigi president.

Eesti Vabariigi eesotsas seisab riigipea, kes kannab vabariigi presidendi nimetust. Vabariigi presidendiks võib olla iga hääleõiguslik Eesti kodanik, kes on vähemalt 45 aastat vana. Kandidaate presidendi kohale seavad üles salajasel hääletamisel: 1) ühe kandidaadi Riigivolikogu; 2) ühe kandidaadi Riiginõukogu; 3) ühe kandidaadi omavalitsusasutuste esindajate kogu. Viimane koosneb 80-st maa- ja 40-st linnaomavalitsuste esindajast. See esindajate kogu moodustatakse selleks puhuks, kui ees seisavad presidendi valimised.

Presidendi kandidaadid tehakse teatavaks rahvale

ja hääleõiguslikud kodanikud valivad nende hulgast üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel presidendi. Mida tähendavad üldised, ühetaolised, otsesed ja salajased valimised, seda selgitame Riigikogu käsitlevas peatükis. Hääletamine rahva poolt peab toimuma mitte hiljem kui 20 päeva peale kandidaatide ülesseadmist.

Hääletamisel loetakse presidendiks valituks see kandidaat, kes on saanud kõige rohkem hääli. Kui kandidaadid on saanud ühepalju hääli, siis on valitud see, kes ealt vanem. Kui presidendi kandidaate ülesseadvad asutised on kõik üles seadnud ühe ja sama kandidaadi, siis kutsub Riigivolikogu esimees kokku kandidaate ülesseadnud kolme asutise üldkoosoleku, s. o. Riigivolikogu, Riiginõukogu ja omavalitsusasutiste esindajate kogu, ja paneb ülesseatud kandidaadi seal salajasele hääletamisele. Sellest valimiskoosolekust osavõtt on kõigil sinna kuuluvail isikuil sunduslik; puududa võib ainult olulisil põhjusil. Kui hääletamise tulemusena kandidaadi poolt on hääletanud vähemalt $\frac{3}{5}$ valimiskoosoleku seaduslikust koosseisust, s. t. Riigivolikogu, Riiginõukogu ja omavalitsusasutiste esindajate kogu koosseisude üldisest arvust, siis on see kandidaat valitud vabariigi presidendiks ja valimised rahva poolt jäävad ära. Ei saa aga kandidaat $\frac{3}{5}$ hääli, siis asuvad presidendi kandidaate ülesseadvad asutised üksikult uuesti presidendi kandidaate üles seadma.

Vabariigi presidendi ametikestus on 6 aastat. Tema loetakse ametisse astunuks pärast pühaliku töötuse andmist Riigikogu üldkoosoleku ees. Vabariigi presidendi volitused lõpevad tavaliselt uue presidendi ametisse astumisega. Juhtumitel, kui presidendi ametikoht on vaba või ta on takistatud oma ametikohuseid

täitmast, teostab ajutiselt presidendi ülesandeid peaminister.

Vabariigi presidendi kõrge ameti auväärseuse tõttu on presidendile keelatud igasuguse muu teenistuse pidamine ja kutseline tegevus. Et ta saaks anduda ainuüksi oma kõrgele kutsele, siis on tema ametitasu tunduvalt suurem kõrgemate riigiteenijate palgast. Peale selle ei saa presidendi palka vähendada tema ametisoleku aja kestel. Igale ametist lahkunud presidendile makstakse riigi poolt pensioni $\frac{3}{4}$ suuruses vabariigi presidendi palgast. Vabariigi presidendi kohtulikule vastutusele võtmine süütegude eest tema ametisoleku ajal on kitsendatud. Teda võib vastutusele võtta ainult raskemate, riigi vastu sihitud süütegude eest ja sedagi ainult siis, kui seda otsustab Riigikogu üldkoosolek $\frac{3}{4}$ häälteenamusega oma tervest koosseisust.

Kõigile kolmele riigi tegevusalale — seaduste andmisele, valitsemisele ja kohtumõistmisele — on vabariigi presidendil oma mõju. Ta on kogu riigivõimu ühtluse kandja ja esindaja. Tema on riigivõimu tipp, kuhu kokku jooksevad kõik riigi teotsemisalad. Kõige suurem mõju on tal valitsemise alal.

Vabariigi presidendi osavõtt seadusandlusest avaldub järgmises. Tema teadmisel esitab Vabariigi Valitsus väljatöötatud seaduseelnõu Riigikogule arutamiseks. Kõik Riigikogu poolt vastuvõetud seadused lähevad väljakuulutamiseks vabariigi presidendile, kellel on õigus riiklikel kaalutlusil jätta seadus välja kuulutamata.

Edasi on vabariigi presidendil õigus välja anda dekreete. Dekreet on vabariigi presidendi poolt antav seadus. Ajal, mil Riigikogu ei ole koos ja riiklik vajadus nõuab uue seaduse andmist või vana kaota-

mist või muutmist, võib president seda teha dekreediga, kuid säärane dekreet esitatakse järgmise Riigikogu istungjärgu alguses Riigikogule, kes siis võib selle dekreeidi tühistada või muuta. Seni kui dekreet on muutmata, kehtib ta samuti nagu harilik seadus. Vabariigi president ei või aga dekreete anda igal alal. Näiteks ei tohi ta dekreediga muuta Riigivolikogu valimise ja Riiginõukogu kujundamise seadust, riigi eelarvet, kohtute korraldamist jne. Vabariigi presidendil on õigus algatada Põhiseaduse muutmist.

Valitsemise alal on presidendi võimupiirid eriti silmapaistvad. Tema nimetab ametisse Vabariigi Valitsuse või selle üksiku liikme ja vabastab nad ametist. Ta võib koosoleva Riigivolikogu enne selle viieaastast kestust laiali saata ja määrata uued valimised. Sama õigus on tal ka Riiginõukogu suhtes. Vabariigi president esindab Eesti Vabariiki, nimetab Eesti Vabariigi esindajad välisriikidesse ja võtab vastu välisriikide esindajad; nimetab ametisse ja vabastab ametist kõrgemaid riigiametnikke; annab kokkukõlas seadusega määrusi; teostab valvet riigiasutiste tegevuse järele; annetab riiklikke au- ja teenetemärke; on riigi kaitse ja relvastatud jõudude kõrgeimaks juhiks ja nimetab ametisse ja vabastab sellest sõjavägede otsese juhi — sõjavägede juhataja või ülemjuhataja; kuulutab välja mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni; kuulutab Riigikogu vastava otsuse põhjal sõja; sõlmib välisriikidega lepinguid.

Vabariigi presidendi otsused ehk aktid, et olla kodanikkudele kohuslikud, peavad kandma peaministri ja selle ministri allkirja, kelle tegevuspiirkonda asi puutub. Allkirja andes võtavad ministrid tehtud sammu eest vastutuse enesele ja arvustatakse neid, mitte aga presidenti. Presidenti tahetakse hoida

väljaspool arvustust; tema kohta öeldakse: ta on poliitiliselt vastutamatu.

Mõned presidendi aktid ei vaja ministrite kaasallkirja ehk kontrasignatuuri; nende kohta öeldakse, et president annab nad eriõiguse alusel, s. t. ainult oma allkirjaga. Sääraste hulka kuuluvad Vabariigi Valitsuse, selle üksikute liikmete, sõjavägede ülemjuhataja ja juhataja, presidendi enda ametkonda kuuluvate kõrgemate ametnikkude ja riigisekretäri ametisse nimetamine ja vabastamine; riiklikkude au- ja teenetemärkide andmine; riigiasutiste tegevuse järele valvamine.

Kohtumõistmisele on vabariigi presidendi mõju kõige väiksem. Tema nimetab ametisse kohtunikud ja prokurörid, annab süütegijatele armu, s. t. vabastab karistusest või pehmendab karistust isikuil, kes kohtu poolt on süüdi mõistetud.

Vabariigi presidendi juures on õiguskantsler, kelle nimetab ametisse eriõiguse alusel president. Õiguskantsleri ülesandeks on valvata selle järele, et riigi asutised toimiksid seaduspäraselt. Oma tegevusest annab ta aru vabariigi presidendile ning esitab ülevaated Riigivolikogule ja Riiginõukogule.

Ülesandeid: Mis suhtes erines endine riigivanem (kuni 1934. aastani) praegusest vabariigi presidendist?

10. Riigikogu.

Riigikogu ehk, nagu teda rahvusvaheliselt nimetatakse, parlament koosneb Eestis kahest kojast — Riigivolikogust ja Riiginõukogust.

Riigivolikogu ehk esimene koda koosneb 80 rahvaesindajast ja valitakse viieks aastaks. Riigi-

volikogu valimistest võivad osa võtta ehk, nagu öeldakse, omavad aktiivset valimisõigust kõik hääleõiguslikud vabariigi kodanikud, kes on vastavas valimisringkonnas elanud enne valimisi ühe aasta. Riigivolikogu liikmeks võib valida aga ainult neid hääleõiguslikke kodanikke, kes on vähemalt 25 aastat vanad. Õigust ennast valida lasta nimetatakse passiivseks valimisõiguseks.

Riigivolikogu valitakse üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel ning isikuvalimise teel enamusvalimise põhimõttel.

Üldiste valimiste all mõistetakse valimisi, millest kõik teatavasse ikka jõudnud vaimselt terved kodanikud võivad osa võtta. Vastand sellele on piiratud valimised, mil mõned kodanikkude kihid (näit. naiskodanikud) on valimistest eemaldatud.

Ühetaolised on valimised siis, kui valimistel on iga hääletaja häälel ühesugune kaal, näit. kui igal hääletajal on ainult üks hääl. Vastandi ühetaoliste valimistele moodustab olukord, kus valijale antakse mitu häält või valimisringkonnad on valijate arvult tugevasti lahkuminevad, kuid valida tuleb ühepalju saadikuid.

Otsesed on valimised siis, kui hääletaja annab otse oma hääle selle isiku poolt, keda ta tahab valida. Vastandiks on kaudsed valimised, kus hääletajad valivad valijamehed ja need valivad siis saadiku.

Salajased on valimised siis, kui nad on nii korraldatud, et üks valija ei saa teada, kellele teine oma hääle annab. Vastand salajastele valimistele on avalikud valimised, näit. käe ülestõstmisega jne.

Isikuvalimine enamusvalimise põhimõttel tähendab seda korda, kus hääletaja annab

oma hääle ühele isikule ja valituks loetakse see isik, kes on saanud teistega võrreldes kõige rohkem hääli.

Riigivolikogu valimised on korraldatud järgmiselt. Vabariigi pindala on jagatud 80 ühikuks ehk valimisringkonnaks nõndaviisi, et valimisringkonnad hääleõiguslike kodanikkude arvult oleksid ligikaudu ühesuurused. Igast ringkonnast valitakse üks Riigivolikogu liige. Riigivolikogu valimisi juhivad üleriigiline valimiste peakomitee, ringkondade komiteed ja jaoskonnakomisjonid. Valimised kuulutatakse välja hiljemalt 35 päeva enne valimiste esimest päeva. Valimised ise kestavad kaks päeva, kusjuures esimeseks päevaks peab olema pühapäev või puhkepäev.

Hiljemalt 28 päeva enne valimiste esimest päeva esitavad kodanikud kandidaadi esitamiskirja valimiste peakomiteele. Esitamiskiri peab sisaldama kandidaadi perekonnanime ja nime, vanust, märkust selle kohta, millises omavalitsusühikus ta on hääleõiguslike kodanikkude nimekirjas, ja ta elukohta. Esitamiskirjale peavad alla kirjutama 150—300 soovitajat, kelle allkirjad tõestatakse linna-, alevi- või vallavalitsuste poolt. Ühtlasi tuleb esitamiskirjale juurde lisada kandidaadi nõusolek kandideerimiseks ja 250 kr. kautsjoniks. Kui need nõudmised on täidetud, siis võtab valimiste peakomitee kandidaadi vastu.

Kui ühest ringkonnast seaduslikul tähtajal on esitatud ainult üks kandidaat, siis valimisi selles ringkonnas üldse ei tule ja kandidaat tunnistatakse valituks hääletuseta. On aga ringkonnast esitatud mitu kandidaati, siis laseb valimiste peakomitee iga säärase ringkonna tarvis trükkida eraldi valimisedelid, mis sisaldavad seal esitatud kandidaatide nimesid nõnda, et iga kandidaadi nime sisaldavat sedeli osa on

võimalik välja lõigata; seda osa nimetatakse hääletamissedeliks. Ühes valimissedelitega saadab peakomitee vastavatele linna-, alevi- ja vallavalitsustele peakomitee templiga varustatud ümbrikud ja nimeliste tunnistuste plangid.

Mainitud omavalitsusasutised täidavad nimelised plangid, märkides igale plangile hääleõigusliku kodaniku perekonnanime, nime, elukoha, koha ja aja, mil kodanikul tuleb valimistele ilmuda. Hiljemalt kolm päeva enne valimiste esimest päeva saadavad linna-, alevi- või vallavalitsused igale oma ringkonna hääleõiguslikule kodanikule koju valimissedeli ja nimelise tunnistuse.

Valimispäevadel ilmub hääleõiguslik kodanik valimisjaoskonda, kaasa võttes nimelise tunnistuse ja valimissedelist väljalõigatud hääletamissedeli. Nimelise tunnistuse kaasavõtmine on tähtis seepärast, et see dokument tõendab kodaniku õigust valimistest osa võtta. Hääletada saab kodanik ainult isiklikult ega või volitada teist. Isiku kindlakstegemiseks võidakse kodanikult hääletamisel nõuda ka teisi tema isikut kindlakstegevaid dokumente.

Ilmunud hääletamisjaoskonda, esitab hääletaja oma nimelise tunnistuse ja saab jaoskonnakomisjoni liikmelt ümbriku. Sesse ümbriku paneb hääletaja oma hääletamissedeli, kleebib ümbriku kinni ja annab selle siis komisjoni liikmelé, kes ümbriku hääletaja juuresolekul laseb pitseeritud kasti. On keelatud tarvitada erateel valmistatud hääletamissedeleid ega tohi ka sedelile teha mingisugust märkust; samuti pole lubatud mitut hääletamissedelit, mis mitu nime sisaldavad, ümbriku panna. Kõigil neil kordadel loetakse säärane hääl tühiseks.

Hääletamissedelite vastuvõtmise lõpetanud, loeb

jaoskonnakomisjon antud sedelid ära ja koostab vastava protokollid. Selle ja valimiste materjalid saadab ta ringkonnakomiteele, kes teeb kokkuvõtte ja saadab selle peakomiteele. Viimane määrab lõplikult kindlaks, kes mingist ringkonnast on valitud. Valituks tunnistatakse see kandidaat, kes on suhteliselt saanud valimisringkonnas kõige rohkem hääli. Võrdse häälte arvu korral otsustab valimiste peakomitee liisuga. Makstud kautsjon makstakse selle esitajale tagasi, kui kandidaat on valitud või on vastavas ringkonnas saanud vähemalt $\frac{1}{4}$ kehtivaks tunnistatud häältest. Vastasel korral läheb kautsjon riigile.

Kui mõni riigivolikoguliige lahkub Riigivolikogu koosseisust enne oma volituste lõppu ja volituste lõpuni ei ole vähem aega kui kolm kuud, siis tuleb selles ringkonnas valida uus riigivolikoguliige. Säärased valimisi nimetatakse täiendavateks valimisteks.

Riigivolikogu astub Põhiseaduse järgi kaks korda aastas kokku — jaanuari ja oktoobri teisel teisipäeval. Neid istungeid nimetatakse korralisteks istungjärkudeks. Riigivolikogu juhatusel on õigus Riigivolikogu kokku kutsuda ka väljaspool nimetatud tähtaegu; need istungid kannavad siis erakorraliste istungjärkude nime. Vabariigi presidendil on õigus nõuda Riigivolikogu juhatuselt Riigivolikogu kokkukutsu- mist erakorraliseks istungjärguks. Riigivolikogu korralised ja Riigivolikogu enda algatusel kokkukutsutud erakorralised istungjärgud ei või kokku kesta aastas üle 6 kuu. Normaalselt töötab Riigivolikogu seega 6 kuud aastas. Oma tegevuse juhtimiseks valib Riigivolikogu enda hulgast juhatuse. Riigivolikogu sisemine asjaajamine toimub kodukorra põhjal, mille Riigivolikogu ise paneb enda kohta kehtima.

Riigivolikoguliige toimetab ja hääletab täiesti

vabalt, südametunnistuse järgi, ilma et ta oleks seotud valijate poolt antud nõuetega. Et ta saaks oma parema tundmise järgi toimetada, siis ei kannata vastutust poliitiliste mõtteavalduste eest, mida ta teeb Riigivolikogus või Riigikogu üldkoosolekutel. Et riigivolikoguliige saaks oma kõrget ülesannet täita, siis pole otstarbekohane teda iga asja pärast töö juurest ära kiskuda. Seepärast ei või teda Riigivolikogu loata vangistada. Erand on lubatud juhtumil, kui liige tabatakse süüteoalt; sel korral pole luba vangistamiseks tarvis. Vangistamisest enesest peab aga 48 tunni jooksul teatama Riigivolikogu juhatusale. Riigivolikogul on õigus oma liikmele kohtu määratud vangistust või muud kitsendust edasi lükata. Sündmatu käitumise pärast Riigivolikogu koosolekuil võib Riigivolikogu oma liiget kodukorra põhjal karistada. Riigivolikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestel sõjaväeteenistusest. Nad saavad tasu, kuid ainult istungjärkude eest, ja tasuta sõidu või sõiduraha. Tasu suuruse määrab käesolev Riigivolikogu järgneva koosseisu jaoks.

Igal Riigivolikogu liikmel on õigus pöörduda Riigivolikogu koosolekul kirjalikult esitatud küsimustega Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri poole. Ühel neljandikul Riigivolikogu koosseisust on õigus pöörduda kirjaliku arupärimisega Vabariigi Valitsuse poole, millele see on kohustatud seletusega vastama.

Riiginõukogu ehk teise koja liikmete arv ei ole püsiv, vaid kõigub 40 ümber. Ameti poolest kuuluvad sinna: sõjavägede ülemjuhataja, kaks kirikupead, kaks ülikooli rektorit, Eesti Panga president. Valimise põhjal kuuluvad Riiginõukogusse: 16 kutsekodade esindajat, 3 maa- ja üks linnaomavalitsuse esin-

daja; Kaitseliidust, hariduse ja kultuuri, vähemusrahvuste, kultuuroromavalitsuste ja rahvatervishoiu alalt igalt poolt üks esindaja. Isikliku õiguse alusel on Riiginõukogu liikmeteks endised vabariigi presidentid ja sõjaaegsed sõjavägede ülemjuhatajad. Peale mainitute nimetab vabariigi president 10 liiget. Riiginõukogu liikmed peavad olema vähemalt 40 a. vanad. Riiginõukogu kestus on samuti nagu Riigivolikogugi oma 5 aastat.

Peajoontes teotseb Riiginõukogu samas korras nagu Riigivolikogugi. Ühtivad üldiselt ka mõlema koja liikmete õigused. On muidugi ka erinevusi, mida selgitame allpool. Praegu märgime, et Riigivolikogust ei saa osa võtta riigiametnikud. Riiginõukogu koosseisu võivad nad aga küll kuuluda.

Riigivolikogu ja Riiginõukogu teotsevad tavaliselt kumbki eraldi. Ainult üksikutel juhtumitel tulevad nad kokku üldkoosolekuks, mida siis nimetatakse Riigikogu üldkoosolekuks; seda juhatab normaalselt Riigivolikogu esimees. See üldkoosolek kutsutakse kokku pidulikel juhtumel ja valitsuse seletuste ära kuulamiseks, kaitseseisundi kinnitamiseks jne. Sõja ajal võib vabariigi president nõuda, et riigikaitse küsimusi otsustaks Riigikogu üldkoosolek.

Riigikogu, s. o. parlamendi mõlema koja tähtsaimaks ülesandeks on anda seadusi. Peale selle määrab ta riigi iga-aastase tulude ja kulude eelarve, otsustab laenude tegemise, kuulutab sõja ja teeb rahu, kinnitab Vabariigi Valitsuse poolt esitatud välislepingud ja vabariigi presidendi poolt väljakuulutatud kaitseseisundi. Edasi valvab Riigikogu Vabariigi Valitsuse tegevuse järele. Kuidas on korraldatud Riigivolikogu ja Riiginõukogu vahekord igapäevases töös, see selgub järgmistes peatükkides.

Miks on tarvis kahekojalist parlamenti? Seda põhjendatakse järgmiselt. Kui Riigivolikogu teotseks üksinda, siis võiks karta, et ta võtab vastu seadusi ja teeb otsuseid, mis vastavad küll Riigivolikogu liikmete enamuse arvamisele, kuid on puudulikud üldsuse ja kaugema tuleviku seisukohalt. Et saavutada paremini väljatöötatud seadusi ja põhjalikumalt kaaluteldud otsuseid, seks on vajalik kahekojaline parlament. Esimene koda esindab otseselt rahvast, teine koda sisaldab aga väljapaistvaid asjatundjaid ja kogunud riigitegelasi. Peaks esimene koda tegema mõne väheselt kaaluteldud otsuse, siis parandab seda teine koda. Kui aga mõlemad koad asuvad ühele ja samale seisukohale, siis on antud kindlustus, et tehtud seadus või otsus on igakülgselt kaalutud.

Ülesandeid: 1) Mis on poliitiline partei? 2) Mis on Riigikogu rühm? 3) Kes on praegu Riigivolikogu, kes Riiginõukogu esimees?

11. Seadusandlus.

Seaduste andmist võivad algatada Vabariigi Valitsus ja vähemalt $\frac{1}{5}$ Riigivolikogu liikmeist, s. o. 16 liiget. Kui seaduse algatab Vabariigi Valitsus, siis peab see toimuma vabariigi presidendi teadmisel. Seaduse algatamise all tuleb mõista väljatöötatud seaduseelnõu esitamist Riigivolikogule. Kui Riigivolikogu liikmed algatavad säärase seaduseelnõu, mis toob endaga kaasa riigi kulude suurenemise või tulude vähenemise, siis saavad nad seda teha ainult Vabariigi Valitsuse nõusolekul. Seejuures peavad algatajad ka ära näitama uute kulude tuluallikad. Riigi relvastatud jõududesse puutuvaid seaduseelnõusid saab algatada ainuüksi Vaba-

riigi Valitsus presidendi teadmisel. Seaduse algatamise õigust ei ole Riiginõukogu liikmeil.

Algatatud seaduseelnõu tuleb alati arutusele esmalt Riigivolikogus. Tavaliselt on Riigivolikogus enda liikmete hulgast valitud komisjonid mitmesuguste alade tarvis, näit. rahanduskomisjon, hariduskomisjon jne. Neisse komisjonidesse valib Riigivolikogu oma eriteadlased, s. o. isikud, kes teatavaid küsimusi hästi tunnevad. Algatatud seaduseelnõud arutab kõigepealt Riigivolikogu vastav komisjon kolmel lugemisel läbi. Lõpetanud oma arutuse, esitab komisjon oma ettepaneku Riigivolikogu üldkoosolekule. Komisjoni ettepanekuid selgitab ja kaitseb Riigivolikogus selleks komisjoni poolt valitud aruandja.

Riigivolikogus arutatakse seaduseelnõu omakorda kolmel lugemisel. Kõigepealt kõneldakse eelnõust üldse; arutatakse, kas ta on seevõrra täielik, et võib tema üksikasjalisele arutamisele minna. See on esimene lugemine. Kui hääletamise tulemusena otsustatakse minna paragraafide kaupa arutamisele, siis algab teine lugemine. Teisel lugemisel arutatakse eelnõu üksikasjaliselt, paragraafide kaupa. On eelnõu niiviisi läbi vaadatud ja iga paragraaf häälteenamisega vastu võetud, siis tehakse sedasama veel kord algusest peale. Seda nimetatakse kolmandaks lugemiseks. Vahe seaduse teise ja kolmanda lugemise vahel seisab selles, et kolmandal lugemisel võib korrata ainult neid ettepanekuid, mis on tehtud teisel lugemisel, olgugi et nad seal vastuvõtmist ei leidnud. Täiesti uusi ettepanekuid kolmandal lugemisel enam teha ei saa. Seaduseelnõu arutamine mitmel lugemisel on vajalik põhjusel, et paremini tungida seaduse sisusse ja teda paremini ja igakülgset kaaluda. Kolmandale lugemisele järgneb lõpphääletus ja seega

on seaduseelnõu Riigivolikogus vastu võetud. Riigivolikogu juhatus saadab nüüd vastuvõetud seaduseelnõu Riiginõukogule.

Riiginõukogu hakkab saadud seaduseelnõu arutama ja teeb seda samuti kui Riigivolikogugi. Kui Riiginõukogu ühineb Riigivolikogu poolt esitatud eelnõuga, siis teatab ta sellest Riigivolikogu juhatusesele. Seaduseelnõu loetakse nüüd Riigikogu poolt vastuvõetuks ja see esitatakse vabariigi presidendile väljakuulutamiseks.

Riiginõukogu peab 30 päeva kestel võtma seisukoha Riigivolikogu poolt esitatud seaduseelnõu kohta ja sellest Riigivolikogu juhatusesele teatama. Kui Riiginõukogu ei teata nimetatud 30 päeva kestel oma seisukohta, siis loetakse seaduseelnõu Riigikogu poolt vastuvõetuks ja läheb presidendi kätte avaldamiseks. Teeb aga Riiginõukogu seaduseelnõus muudatusi ja parandusi, siis teatab ta sellest jällegi 30 päeva kestel Riigivolikogule, kes neid parandusi hakkab arutama. Kui Riigivolikogu võtab need parandused vastu, siis loetakse seaduseelnõu Riigikogu poolt vastuvõetuks. Ei ühine aga Riigivolikogu Riiginõukogu poolt esitatud parandustega, siis tuleb Riigivolikogu ja Riiginõukogu vahel tarvitusele kokkukõlastusmenetlus ehk kokkuleppe- menetlus ühise redaktsiooni saamiseks. Kui see annab tagajärgi, siis loetakse seaduseelnõu seadusena vastuvõetuks. Ei anna aga see tagajärgi, siis jääb seaduseelnõu vastu võtmata ja muidugi ei saa seda siis ka esitada presidendile väljakuulutamiseks. Kui aga Riigivolikogu pärast kokkukõlastusmenetluse nurjumist võtab seaduseelnõu vastu oma endises redaktsioonis $\frac{3}{5}$ häälteenamusega, s. o. 48 häälega, siis loetakse seaduseelnõu vastuvõetuks ja ta saadetakse, Riiginõukogu seisukohale vaatamata, vabariigi presidendile väljakuulutamiseks.

Ükski seadus ei hakka kehtima ilma väljakuulutamiseta. Väljakuulutamise all mõistetakse pre-

sidendi teadaannet, et ta kuulutab teatava seaduse välja. Tavaliselt avaldab ta selle enda allkirjaga „Riigi Teatajas“. Viimane on Kohtuministeeriumi poolt väljaantav ametlik ajakiri, mis sisaldab seadusetekste, määrusi ja ametiasutiste teadaandeid. Kui seaduses eneses ei ole ette nähtud muud korda ega tähtaega, siis hakkab seadus kehtima kümnendal päeval pärast „Riigi Teatajas“ avaldamist. Selle aja kestel on kodanikel võimalus tutvuda seaduse tekstiga.

Saanud Riigikogult seaduse väljakuulutamiseks, kaalub vabariigi president, kas seadust välja kuulutada või mitte. Leiab president, et riiklikel kaalutlusil ei tule seadust välja kuulutada, siis teatab ta sellest 30 päeva kestel Riigikogule, juurde lisades oma põhjendused. Riigivolikogu ja hiljemini Riiginõukogu arutavad seadust uuesti. Kui nende mõlemate koosseisude enamused, s. o. üle poole kummaski, jäävad oma endistele seisukohtadele, siis peab president seaduse välja kuulutama. Samuti peab president seda tegema, kui teiskordsel arutamisel Riiginõukogu ja Riigivolikogu ei suuda kokku leppida ja viimane võtab seaduse vastu oma koosseisu $\frac{3}{5}$ hääleenamusega.

Kui vabariigi president riigi huvides mõnes tähtsas küsimuses peab tarvilikuks teada saada rahva seisukohta, siis võib ta Riigikogu üldkoosoleku juhatuse (selle moodustavad Riigivolikogu ja Riiginõukogu juhatuse koos) nõusolekul pöörduda küsimusega rahva poole, kes annab vastuse esitatud küsimusele rahvahääletusel. Säärast rahvahääletust nimetatakse plebistsiidiks. Rahvale esitatakse otsustamiseks mitte seaduseelnõu, vaid lühidalt formuleeritud küsimus. Rahva otsus on siduv kõigile riigiorganeile, seega ka Riigikogule, ja nad peavad edaspidi toimima nii, nagu rahvas otsustas. Plebistsiidi korras ei või rahva

poole pöörduda küsimustega, mis puudutavad Põhiseaduse muutmist, makse, riigikaitset, välislepinguid või riigi rahalisi kohustusi.

Põhiseaduse muutmine toimub erikorra järgi. Seda muutmist saavad algatada vabariigi president ning Riigivolikogu ja Riiginõukogu koosseisude enamused üksikult. Vabariigi Valitsusel puudub õigus algatada Põhiseaduse muutmist. Ükskõik kelle poolt Põhiseaduse muutmine on algatatud, igal juhul arutatakse Põhiseaduse muutmise eelnõu alul Riigivolikogus, siis Riiginõukogus harilikus seaduste läbi vaatamise korras. Vahe seisab ainult selles, et kumbki koda peab oma otsused tegema oma koosseisu enamusega, mitte koosviibivate liikmete enamusega. Kui tekivad Riigivolikogu ja Riiginõukogu vahel lahkkelid, mida kokkukõlastamismenetlusega ei õnnestu lahendada, siis loetakse Põhiseaduse muutmise eelnõu Riigikogu poolt vastuvõetuks, kui selle poolt hääletab Riigivolikogu koosseisu $\frac{2}{3}$, s. o. vähemalt 54 liiget. Pärast eelnõu vastuvõtmist Riigikogus määrab vabariigi president uue Riigivolikogu valimised ja uue Riiginõukogu moodustamise. Kui uus Riigikogu koosseis võtab muutmatult vastu sama enamusega nagu esimene Riigikogu koosseis Põhiseaduse muutmise eelnõu samas redaktsioonis, siis esitatakse muudetud Põhiseadus presidendile väljakuulutamiseks. Kolme kuu kestel on nüüd presidendil õigus kas kuulutada Põhiseaduse muutmine välja või anda ta lõplikuks otsustamiseks rahvahääletusele.

Kui Riigikogu koosseis, kellele president on esitanud Põhiseaduse muutmise eelnõu, ei võta seda 3 kuu kestel vastu või on selle lükanud tagasi, siis võib president pöörduda rahva poole küsimusega plebistiidi korras. Kui rahva enamus otsustab, et Põhisea-

dus vajab muutmist, siis saadab president Riigikogu mõlemad kojad laiali ja määrab uue Riigikogu valimise ja kujundamise. Vastavalt rahva otsusele võtab uus Riigikogu Põhiseaduse muutmise käsile. Seda muudetud Põhiseadust ei ole enam tarvis esitada järgmisele Riigikogule. Kui Põhiseaduse muutmine on antud rahva otsustada, siis loetakse ta muudetuks, kui muutmise poolt on hääletanud rahvahääletusest osavõtjate enamus, ükskõik kui palju neid osavõtjaid oli. Rahvahääletuse teel toimunud Põhiseaduse muutmise peab president kohe välja kuulutama.

12. Vabariigi Valitsus ja valitsemine.

Seadused antakse selleks, et nende järgi riigi elu ja kodanikkude tegevust mitmesugustel aladel korraldada. Kõike seda, mida seadused nõuavad ja määravad, tuleb aga tegelikus elus läbi viia, ning valvata, et seaduste nõuete täitmine toimuks täpselt, õieti ja ilma kõrvalekaldumisteta. Näiteks nõuab seadus, et kõik lapsed peavad Eestis omandama alghariduse. Selle nõude elluviimine vajab aga keerukat korraldust: on tarvis ehitada koolimaju, palgata õpetajaid, muretseda õppevahendeid, koostada õppekavad ja valvata nende täitmise järele. Niisuguseid näiteid võib tuua ka mitmelt muult alalt.

Seaduste elluviimist juhib valitsusvõim. Eestis on selleks vabariigi president ja Vabariigi Valitsus. Tegelikuks valitsemise juhtijaks on Vabariigi Valitsus.

Vabariigi Valitsus on kollegiaalne organ, s. t. ta koosneb mitmest isikust. Praegu koosneb ta peaministrist ja üheksast ministrist: haridus-, sotsiaal-, sõja-, kohtu-, majandus-, põllutöö-, sise-, teede- ja

välisministrist. Kogu Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri nimetab ametisse ja vabastab sellest vabariigi president eriõigusel.

Kui lahkub ametist peaminister, siis lahkub temaga ühes terve Vabariigi Valitsus. Üksiku ministri nimetamiseks või ametist vabastamiseks on tarvis peaministri ettepanekut. Peaminister esindab Vabariigi Valitsust, juhib Vabariigi Valitsuse tegevust, juhatab Vabariigi Valitsuse istungeid ja võib üksikutelt ministritelt aru pärida nende tegevuse kohta. Vabariigi Valitsuse istungeist võib osa võtta president; osavõtu korral juhatab tema seda istungit. Vabariigi Valitsus teeb otsused selle ministri ettepanekul, kelle tegevuspiirkonda teatav asi kuulub. Näit. kui asi puutub politseisse, siis teeb ettepaneku siseminister. Vabariigi Valitsuse otsused on kehtivad siis, kui nad kannavad peaministri, vastava ministri ja riigisekretäri allkirja.

Vabariigi Valitsus kollegiaalse organina teostab riigi üldjuhtimist, näit. hariduse, riigi sisemise ja välise julgeoleku, kodanikkude maksustamise ja muudel aladel. Tema esitab Riigikogule vastuvõtmiseks tarvilikuks osutunud seaduseelnõud, iga-aastase riigi tulude ja kulude eelarve, arutab üksikute ministrite valdkonda puutuvaid tähtsama iseloomuga asju jne. Vabariigi Valitsus on meil parlamentaarne, s. t. ta kannab poliitilist vastutust oma tegevuse eest Riigikogu ees, kusjuures Riigikogul on Valitsuse tegevuse kontrollimisel suuremad õigused kui Riiginõukogul. Vabariigi Valitsusel peab olema Riigikogu usaldus, s. t. Vabariigi Valitsus peab nii oma tegevust juhtima, et sellega on rahul Riigikogu. Oma kontrolli Vabariigi Valitsuse tegevuse järele teostab Riigikogu järgmiselt.

Riigivolikogu ja Riiginõukogu liikmed võivad Riigivolikogu ja Riiginõukogu koosolekul pöörduda kirjalikult küsimusega Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri poole. Vähemalt ühel veerandil Riigivolikogu liikmetest on õigus Vabariigi Valitsuselt kirjalikult aru pärida. Säärasele arupärimisele peab Vabariigi Valitsus vastama. Kui Riigivolikogu liikmed ei ole rahul Vabariigi Valitsuse seletusega või üldse ta tegevusega, siis võib $\frac{1}{4}$ neist algatada umbusaldusküsimust, mis võetakse järgmistel päevadel arutamisele.

Vabariigi Valitsusele või üksikule ministrile on umbusaldus avaldatud, kui selle poolt on Riigivolikogu koosseisu enamus. Kui säärane umbusaldus on avaldatud, siis on tekkinud vastuolu ehk konflikt Vabariigi Valitsuse ja Riigivolikogu vahel. Tekkinud konflikti peab lahendama vabariigi president kolme päeva jooksul. Tal on valida mitu teed. Ta võib vabastada umbusalduse osaliseks saanud Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri ametist ja asendada need uutega. Kui ta aga on veendunud, et rahva enamus toetab umbusalduse osaliseks saanud valitsust või ministrit, siis saadab ta laiali Riigivolikogu ja kuulutab välja selle uued valimised.

Vabariigi Valitsuse juures on Riigikantselei riigisekretäri juhtimisel. Riigisekretär teotseb peaministri järelevalvel.

Muidugi pole Vabariigi Valitsusel võimalik kõiki üleriigilise tähtsusega küsimusi lahendada oma koosolekul; nagu öeldud, teeb ta seda vaid kõige tähtsamatega. Seepärast on riigi valitsemine jagatud eri alade järgi üheksa ministeeriumi vahel. Näiteks on kõik haridusse puutuvad küsimused koondatud Hari-

dusministeeriumi kätte, riigikaitse küsimused Sõjaministeeriumi kätte jne.

Iga minister seisab oma ministeeriumi eesotsas ja juhib seda. Ministeeriumid jagunevad valitsusteks ja osakondadeks. Näiteks on Haridusministeeriumil järgmised valitsused ja osakonnad: 1) Teaduse ja Kunsti osakond, 2) Koolivalitsus, 3) Kutseoskuse osakond ja 4) Noorsoo osakond. Haridusministeeriumi on koondatud haridustöö juhtimine üle riigi. Selle ministeeriumi alla kuuluvad kõik üldhariduslikud ja kutsekoolid, alates ülikooliga ja lõpetades algkooliga. Kõike haridustööd üle riigi ei saa juhtida ministeeriumi ametnikud keskkohast Tallinnast. Peavad olema igal pool omad ametnikud, kes kohal korraldavad haridustööd. Linnades on haridustöö juhtimine linnavalitsuse käes, kes ehitab koolimaju, muretseb õppeabinõusid ja kellele saadab Haridusministeerium oma eeskirjad. Vallas juhib haridustööd vallavalitsus. Ministeerium määrab kindlaks koolide õppekavad. Et aga koolides õpetamine toimuks õppekavade järgi, selle järele valvavad koolide inspektorid, keda ministeerium nimetab ametisse.

Samuti nagu Haridusministeerium omal alal, valitsevad kohal ka teised ministeeriumid. Kohapealne valitsemine on korraldatud kahel viisil. Mõnel ministeeriumil on selleks nimetatud ametnikud, teistel ministeeriumidel valitsevad kohal linna-, maakonna-, valla- ja aleviomavalitsused. Harilikult on see nii, et iga ministeerium kasutab nii omavalitsusasutisi kui ka oma nimetatud ametnikke.

Nagu nägime, on omavalitsusasutised valitud kohapealsete kodanikkude poolt. Kohapealsed riigiametnikud nimetatakse aga kõrgemate ametnikkude

poolt. Alam ametnik allub kõrgemale ametnikule ja see omakorda kõrgemale, kuni vabariigi presidendini.

Ülesandeid: 1) Mis vahe on seadusandliku asutise ja valitsemisasutise vahel? 2) Milline on praegu Vabariigi Valitsuse isiklik koosseis?

13. Kohus.

Kõik kodanikud peavad seadust austama ja selle nõudeid täitma. Suurem hulk teeb seda tõesti. Osa ei hooli aga sellest ja toimib vastupidi. Nii keelab seadus inimeste tapmise, süütegija tapab aga ometi. Kannatavad tapetu omaksed, kes vihameeles on valmis tapjale kätte maksma. Riik ei või seda lubada, kui ta tahab korda pidada, sest kannatanud kodanikud ei saa kunagi suhtuda erapooletult asjasse. Oma ärevuses lähevad nad üle piiri ja algab vastastikune riid ja tapmine. Seepärast keelab riik kõik omavolilised tüliõiendused ja asutab nende arutamiseks erapooletud kohtud.

Meie kohtuil on kolmesugune ülesanne: 1) arutada kriminaalseaduste vastu eksimisi, 2) arutada administratiiv- ehk valitsemisseaduste vastu eksimisi ja 3) arutada kodanlikke ehk tsiviilvahekordi. Selle järgi jaotatakse ka kohtud kriminaal-, administratiiv- ja tsiviilkohtuiks.

Kriminaal- ja tsiviilasju arutatakse harilikult kolmes kohtuastmes, administratiivasju kahes. Seda tehakse seepärast, et kõrvaldada juhtuvaid vigu ning eksimusi. Ka kohtunik on inimene ja temagi võib eksida. Et viga parandada, on kodanikul õigus jäetud

nõuda asja arutamist teises ja kolmandas kohtuastmes. Esimene ja teine kohtuaste arutavad asja sisuliselt, s. t. kuulavad tunnistajad üle ja uurivad, kas kaebealune on süüteo süüdi või mitte, kas nõudjale tuleb nõutav summa välja maksta või mitte; kolmas aste valvab ainult selle järele, kas esimeste kahe astme kohtud on seaduse järgi käinud, s. t. kas nad on õiget seadust tarvitanud ja seda õieti seletanud. Teist kohtuastet nimetatakse apellatsiooniasstmeks, kolmandat kassatsiooniasstmeks.

Meil on kaht liiki kohtuid: väiksemate ja suuremate asjade arutamiseks. Väiksemaid asju arutavad esimeses astmes jaoskonnakohtunik, teises — ringkonnakohus ja kolmandas — Riigikohus. Suuremaid asju arutavad esimeses astmes ringkonnakohus, teises — Kohtukoda ja kolmandas — Riigikohus. Ringkonnakohus täidab seega kaht ülesannet: esimese liigi kohtus on ta teine aste, teise liigi kohtus — esimene. Jaoskonnakohtunik mõistab kohut üksinda. Ringkonnakohtu, Kohtukoja ja Riigikohtu istungeist peavad osa võtma vähemalt kolm kohtunikku. Riigikohus ja Kohtukoda asuvad Tallinnas, ringkonnakohtud — Tallinnas, Tartus, Rakveres ja Viljandis, jaoskonnakohtunikud on laiali linnades ja maal.

Süüteo- ehk kriminaal asjadeks nimetatakse tegusid, mis karistuse ähvardusel on seaduse poolt keelatud, näiteks tapmine, vargus, kelmus, laimujuttude levitamine jne. Seadustik loendab süüteod, mis alluvad jaoskonnakohtunikule; kõrgeim karistus nende süütegude eest on 2- kuni 3-aastane kinnipidamine vangimajas. Teised, raskemad süüteod, käivad ringkonnakohtu võimkonda. Süütegudes, mis kuuluvad jaoskonnakohtu võimkonda, toimetab juurdlust

politsei. On kuski säherdune süütegu toimunud, näiteks on taskust varastatud uur, siis teatatakse sellest kohe politseile. Viimane vahistab süütegija, kuulab üle tunnistajad, koostab juurdlusprotokolli ja saadab selle jaoskonnakohtunikule. Jaoskonnakohtunik kutsub kohtusse kohtualuse, kahjusaaja ja tunnistajad, kuulab nad üle ja teeb selle põhjal otsuse. Ei ole asjaosalised selle otsusega rahul, siis on neil õigus kahe nädala jooksul edasi kaevata ringkonnakohtusse, kus arutatakse asja uuesti. Kes tunnistajaist kohtus valet räägib, langeb valju karistuse alla. Leiavad asjaosalised või prokurör, et kohus otsust tehes on rikkunud seadust, siis on neil kahe nädala jooksul õigus edasi kaevata Riigikohtusse. Leiab Riigikohus, et kaebajal on õigus, siis muudab ta ringkonnakohtu otsuse ja käsib ringkonnakohtu teise kohtunikku koosseisuga asja uuesti arutada.

Toimub suurem süütegu, mis kuulub ringkonnakohtu võimkonda (näiteks on aset leidnud tapmine), siis teatatakse sellest samuti politseile või prokurörile. Politsei ülesanne on esimesi samme astuda, et süütegija ei saaks põgeneda ega süüteo jälgi kaotada. Politsei peab saatma kogutud materjali kohtu-uurijale. Kohtu-uurija valmistab asja kohtule ette. Ta teeb kindlaks, millised tõendid on kahtlusaluse vastu, kuulates üle selle ja tunnistajad. On uurija süüteo selgeks teinud või otsusele jõudnud, et süütegu ei saa selgeks teha, siis esitab ta kogu materjali prokurörile. Leiab prokurör, et on põhjust süütegijat süüdistada, siis koostab ta süüdistusakti, kus on üles tähendatud, milles kohtualune on süüdi, ja esitab selle ringkonnakohtule. Saanud süüdistusakti, määrab ringkonnakohtu asja kohtulikule arutusele. Kohtu-

istungile kutsutakse kohtualune, kahjusaaja ja tunnistajad; istungist võtab osa ka prokurör, kelle ülesandeks on kohtule ette kanda materjali, mis kohtualust süüdistab. Ringkonnakohtu otsuse peale võivad asjaosalised ja prokurör kaevata kahe nädala jooksul Kohtukotta. Kohtukoja otsuse peale kaevatakse Riigikohtusse. Riigikohus toimib samuti nagu eelmisel juhul. — Süütegu langeb selle kohtu arutada, kelle piirkonnas ta on korda saadetud.

Kriminaalkohus määrab seaduste ja süüteo raskuse järgi järgmisi karistusi: surmanuhtluse, eluaegse või tähtajalise sunnitöö, vangimaja, aresti ja rahatrahvi. Lapsi kuni 12. eluaastani ei karistata. Alaealised 12.—17. eluaastani antakse nende omaste järelevalve alla või paigutatakse alaealiste parandusmajasse, välja arvatud ainult kõige raskemate süütegude kordasaatjad. Mitte-täisealistele, 17—20 a. vanustele vähendatakse karistust.

Tsiviilseadusteks nimetatakse seadusi, mis korraldavad isikute eravahekordi, näiteks ostu-, müügi-, laenu- ja teenistuslepinguid, pärandusasju jne. Tsiviilasjad tulevad, kui nõudehind või vaidluse all oleva asja väärtus ei ole üle 1000 krooni ja vaidlus ei puuduta kinnisvara, jaoskonnakohtu arutada, kuna suuremaid asju arutab ringkonnakohus. Tsiviilasjade arutamist alustab kohus ainult asjaosaliste soovil. On ühel kodanikul teiselt midagi nõuda, näit. võlga, ja teine ei tasu vabatahtlikult, siis pöördub esimene neist kohtusse. Teda nimetatakse nõudjaks, seda, kelle käest nõutakse — kostjaks. Oma palves seletab nõudja, mida ta palub, ja annab üles tõendid ja tunnistajad, kes tema nõudmist võivad kinnitada. Peale selle peab ta kohtule maksma nõudesumma järgi

kohtulõivu ja kleepima antavale paberile teatava arvu tempelmarke. Kohus määrab istungi ja kutsub sinna nõudja, kostja ja tunnistajad. Peale nende ülekuulamist teeb ta otsuse.

On otsuse teinud jaoskonnakohtunik, siis võivad pooled, s. t. nõudja ja kostja, kuu aja jooksul kaevata ringkonnakohtusse. Kui nõudesumma on üle 1000 krooni ja esialgne nõudmine on antud ringkonnakohtusse, siis kaevatakse edasi Kohtukotta. Ringkonnakohtu kui teise astme ja Kohtukoja otsuse peale võib kahe kuu jooksul kaevata Riigikohtusse, kes niisamuti toimib kui süüteo-asjuski.

Keda kohus kohustab välja maksma või kes protsessi kaotab, maksab teisele kohtukulud. On kohus otsuse teinud ja tõrgub kostja ka pärast seda nõudjale vabatahtlikult maksmast, siis annab kohus nõudjale nn. täitelehe. See antakse kohtutäituri (kohtupristavi) kätte. Viimane on ametnik, kel on ülesandeks mõistetud summasid võlgnikkude käest kohtuotsuse järgi sisse nõuda. Täitur näitab kostjale täitelehe ette. Ei tasu võlgnik ka siis oma võlga, siis kirjutab täitur võlgniku varanduse üles ja müüb ta enampakkumisel ära. Sel teel saadud rahast tasutakse nõudjale väljamõistetud summa ja täituri kulud. — Nõudeasju arutab see kohus, kelle piirkonnas elab kostja.

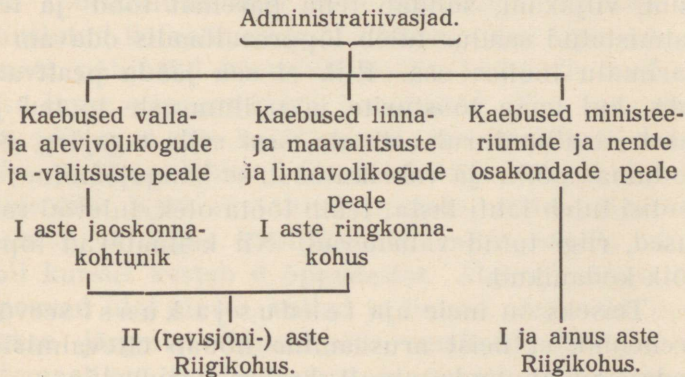
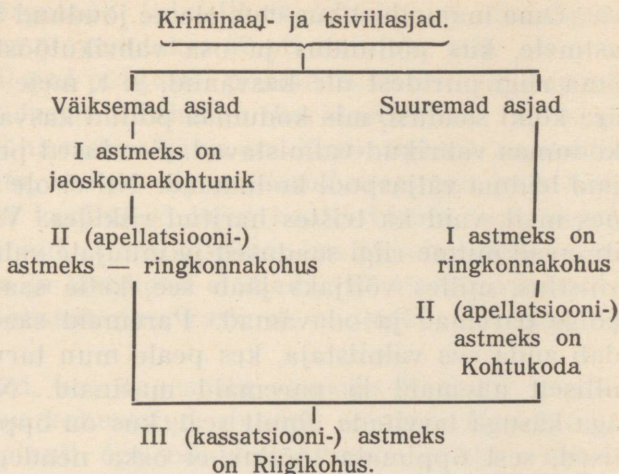
Administratiivkohtu ülesanne on ametiasutiste seadusevastaseid määrusi ja korraldusi tühistada. Üksikuile ametnikele ja ametiasutistele on seadus andnud õiguse anda määrusi ja teha korraldusi, kuid kõik need määrused ja korraldused peavad olema seadusega kokkukõlas. Kui ametiasutis seadusevastaselt toimib, siis on igapähele, keda see määrus puudu-

tab, õigus kaevata administratiivkohtusse. Näiteks kui linnavalitsus määrab kodanikule niisuguse maksu, mida seadus ei luba, siis kaebab kodanik selle peale ringkonnakohtusse. Administratiivkohtusse võib kaevata valla-, alevi-, linna-, maavalitsuste ja volikogude, üksikute ministeeriumide ning nende osakondade ja teiste seaduses nimetatud asutiste määruste ja otsuste peale. Valla- ja alevivalitsuste ja volikogude otsuste peale kaevatakse jaoskonnakohtunikule, linna- ja maavalitsuste ja linnavolikogu otsuste peale ringkonnakohtusse. Kaebused antakse kohtusse kuu aja jooksul sellest päevast arvates, mil kaebaja määrusest teada sai. Kui kohus leiab kaebuse õige olevat, siis tühistab ta määruse, mille peale kaevati. Ei ole asjast osavõtjad jaoskonnakohtuniku või ringkonnakohtu otsustega rahul, siis on neil õigus kuu aja jooksul, arvates otsuse tegemise päevast, edasi kaevata Riigikohtusse ja nõuda asja uut otsustamist. Riigikohtu otsused on lõplikud, s. o. nende peale ei saa edasi kaevata.

Kohtuskäijad võivad eneste eest volitada asja ajama advokaate.

Kohtuniku töö on vastutusrikas. Seepärast nõutakse talt kõrgemat õigusteaduslikku haridust ja ettevalmistust kohtus. Kohtunik peab olema õiglane ja iseseisev. Seepärast ei või ta pidada mingisugust kõrvalist palgalist ametit. Teda ei saa ametist kõrvaldada ega vastu tema tahtmist teisele kohale viia muidu kui kohtuotsuse põhjal, kui ta on süüdi leitud mingis süüteos. Neil tingimustel saab kohtunik oma südame-tunnistuse ja seaduse järgi kohut mõista, ilma et keegi saaks temale survet avaldada. Kohtunikke nimetab ametisse Riigikohtu poolt ettepanud kandidaatide hulgast vabariigi president.

Graafiliselt võib kohtuastmestikku järgmiselt kujutada:

Ülesandeid: 1) Kes on praegu Riigikohtu esimees?
2) Mis ülesanne on advokaatidel ja kuidas neid liigitatakse?
3) Mis ülesanne on notaritel? 4) Mis vahe on kinnis- ja vallasvara vahel?

14. Rahvaharidus.

Oma majanduslikus elus oleme jõudnud arenemistatemele, kus põllundus ja osa vabrikutööstusest on oma riigi piiridest üle kasvanud, s. t. meie ei tarvita ära kõiki saadusi, mis kodumaa põllud kasvatavad või kodumaa vabrikud valmistavad. Saadused peavad ostjaid leidma väljaspool kodumaad. Nii ei ole lugu üksnes meil, vaid ka teistes haritud riikides. Välisturule ilmuvad mitme riigi saadused ja müüjate vahel tõuseb võistlus, milles võitjaks jääb see, kelle saadused on kõige paremad ja odavamad. Paremaid saadusi suudab anda see valmistaja, kes peale muu tarvitab tehniliselt uuemaid ja paremaid masinaid. Neid saab aga kasuga tarvitada ainult seal, kus on õppinud töölised, sest õppimata tööline ei oska nendega ümber käia, vaid rikub neid. Tähelepanekute varal on kindlaks tehtud, et haritud tööline on hoolsam, leidlikum, viljakam, suudab teha paremat tööd ja tema valmistatud saadus tuleb lõppresultaadis odavam kui harimatu töölise osa. Riik ei saa jääda pealtvaatajaks, kui tema töösturite ja põllumeeste tooted jäetakse maailmaturul ostmata, sest selle tagajärg oleks kodumaa põllu- ja vabrikutööstuse kängujäämine; osa töölisi tuleb lahti lasta; tekib tööta olek, tulevad rahutused, riigi tulud vähenevad. Nii kannatavad lõpuks kõik kodanikud.

Teiseks on meie aja teadus ja kunst seevõrra arenenud, et neist arusaamine nõuab ettevalmistust. Seda suudab anda ainult kestev haridustöö.

Edasi tuleb märkida, et meie aja riik on demokraatlik, s. t. riigi juhtimine seisab rahva enda käes. Riigivolikogu ja presidendi valimise ja rahvahääletusega avaldab rahvas oma soove. Kord püsib

säärases riigis ainult siis, kui kodanikel on arusaamist riigi tegevusest ja juhtimisest, kui nad ei lase endid võrgutada juhuslikest kihutajaist. Seesugust arusaamist omandatakse ainult hariduse teel.

Kõigil neil põhjustel pöörab riik suurt tähelepanu rahvaharidusele. Tähtsam hariduseallikas on algkool. Põhiseaduse järgi on Eesti algkool sunduslik ja maksuta; see on nii määratud seepärast, et kohustada kõiki kooliealisi lapsi koolis käima, sest leidub osa vanemaid ja eestkostjaid, kes hariduse tähtsusest aru ei saa ja last kooli ei saada. Et ühelegi vanemale lapse koolisaatmine raskusi ei teeks, on algkool maksuta.

Lapsed, kes õppeaasta alguseks 8 aastat vanaks saanud, on kohustatud algkooli astuma. Erandid on lubatud ainult õppenõukogu otsuste põhjal. Koolikohustus kestab kursuse lõpetamiseni või mittelõpetamise korral 14. eluaastani. Kohalik koolivalitsus peab koolikohuslike laste nimekirja. Lapsed on kohustatud korralikult koolis käima. Kui laps vabandamata põhjustel korratult koolis käib, siis karistatakse lapse vanemaid või hooldajaid. Kui laps vae suse pärast ei saa kooli minna, siis hoolitseb alevi-, valla- või linnavalitsus lapse kooliskäimise eest. Koolikohuslike lapsi ei tohi õppeajaks võtta palgalisse ametisse, et lapse kooliskäimist mitte segada. Algkooli kursus kestab 6 õppeaastat. Algkoole asutavad ja peavad ülal alevid, vallad ja linnad. Algkoolis õpetatakse järgmisi õppeaineid: emakeelt, usuõpetust, matemaatikat, loodusõpetust ja tervishoidu, maateadust, ajalugu ja kodaõpetust, joonistamist, kirja- tehnikat, tööõpetust, laulmist ja võimlemist. Algkoolis antakse õpetust emakeeles; õpetajaiks on õpetajateseminaride lõpetajad või vastava kutsega isikud.

Ühtluskooli teise järgu moodustab keskkool. Ühtluskool tähendab seda, et kooli õppekavad on nii koostatud, et ühele koolile järgneb teine, üks on ettevalmistuseks teisele. Keskkool tahab kasvatada haritud kodanikke ja ette valmistada õpilasi gümnaasiumi astumiseks. Keskkool on emakeelne ning maksuline ja kool jaguneb kahte tüüpi — progümnaasiumiks ja reaalkooliks. Progümnaasiumi kursus kestab 5 aastat ja sinna võetakse vastu algkooli neljanda klassi lõpetanuid. Reaalkooli kursus kestab 3 aastat; selle õpilasiks võetakse algkooli kuuenda klassi lõpetanuid. Tavaliselt sisseastumiseksamit keskkooli ei ole; peaks aga sisse astuda soovijaid olema rohkem kui vabu kohti, siis võetakse õpilasi vastu valiku põhjal.

Ühtluskooli kolmandaks järguks on gümnaasium, mille ülesandeks on kasvatada haritud kodanikke ja valmistada ette õpilasi ülikooli astumiseks. Gümnaasium on emakeelne ning maksuline ja tal on kaks haru: humanitaar- ja reaalharu. Kursus kestab 3 aastat. Esimesse klassi võetakse vastu keskkooli lõpetanuid valiku põhjal.

Kes kõrgemat haridust soovivad saada, astuvad Tartu ülikooli või Tallinna tehnikaülikooli. Tartu ülikooli võetakse vastu igasse teaduskonda ehk fakulteeti isikuid, kes on vähemalt 17 aastat vanad ja kes on lõpetanud õigustega gümnaasiumi või vastava eksami sooritanud. Ülikooli astujaile võidakse korraldada eksamid. Tartu ülikoolil on 8 teaduskonda: 1) usu-, 2) õigus-, 3) arsti-, 4) filosoofia-, 5) matemaatika-loodus-, 6) loomaarsti-, 7) põllumajandus- ja 8) majandusteaduskond. Teaduskonnad jagunevad osakondadeks. Nii on arstiteaduskonnas arsti- ja rohuteaduse osakond, matemaatika-loodusteaduskonnas matemaatika- ja loodusteaduse-osakond, põllumajandus-teaduskonnas põllumajanduse- ja metsaasjanduse-osakond. Ülikooli juhib rek-

tor, iga teaduskonna tööd — teaduskonna juhataja ehk dekaan. Rektori nimetab ametisse vabariigi president.

Tallinna tehnikaülikoolil on kaks teaduskonda: 1) ehitus- ja mehaanikateaduskond ja 2) keemia- ja mäeteaduskond. Tehnikaülikooli vastuvõtmise tingimused on samad, mis ülikoolis.

Algkooli, keskkooli ja gümnaasiumi nimetatakse üldhariduslikkudeks koolideks, sest nad ei valmista õpilast ette mõnele kutsele või ametile, vaid arendavad õpilast üldiselt. Nende kõrval hoolitsevad riik ja omavalitsusasutised kutsekoolide eest, mis valmistavad õpilast ette mõnele kindlale kutsele või ametile. Kutsehariduslikud koolid jagunevad: 1) põllumajanduslikeks, 2) tehnilisiks ja tööstuslikeks, 3) majanduslikeks ja 4) kodumajanduslikeks koolideks. Peale nende kuuluvad kutsekoolide hulka kunsttööstuskoolid, merikoolid, õpetajateseminarid jne. Kõik need koolid jagunevad omakorda kesk- ja kõrgema astme kutsekoolideks. Esimesse võetakse vastu algkooli 6. kl. lõpetanuid, teise aga keskkooli ja kutsekooli lõpetanuid. Õppeaja kestus on neis koolides mitmesugune.

Vähe on aga sellest, et riik ja eraühingud ülal peavad koole; tuleb hoolt kanda ka rahvaharidustöö eest väljaspool kooli. Rõhuv enamik rahvast saab ainult algkooli hariduse. Algkooli lõpetanud kodanik hakkab töötama mingis ametis, mööduvad aastad ja tal unub seegi, mis ta omandanud algkoolis. Elu aga on väga keeruline ja nõuab palju teadmisi selleks, et ümbrusest aru saada. Seepärast ei tohi kodanik seda unustada, mis omandatud algkoolis, vaid ta peab veel juurdegi õppima.

Et seda võimaldada, on meil töötamas rahvaülikoolid, rändavad lektorid ja raamatukogud. Mõnedes

suuremates linnades on töötamas rahvaülikoolid. Nende ülesandeks on täiendada algkooli lõpetaja teadmisi ja teda virgutada edasi õppima ja ennast harima. Rahvaülikooli loengud on õhtuti peale tööd. Kuulajailt eksamit ei nõuta ning vanadusele rõhku ei panda. Rahvaülikoolil kindlat õppekava ei ole, vaid käsitletakse väga mitmesuguseid õppeaineid. Õpetaja peab loenguid, kuulajail on õigus küsimusi esitada. Suuremad rahvaülikoolid saavad oma lektoreid ka külladesse loenguid pidama.

Linna-rahvaülikoolide kõrval teotsevad veel püsivalt maa-rahvaülikoolid.

Alevi-, linna- ja vallaomavalitsused on kohustatud asutama ja ülal pidama avalikke raamatukogusid.

Ülesandeid: Millised kutsekoolid on teie maakonnas, linnas, vallas, alevis? Milline eelharidus peab olema kutsekooli astumisel?

15. Tervishoid ja sport.

Nüüdisajal paneb iga kultuurriik suurt rõhku rahva tervise eest hoolitsemisele. Esiteks püüab riigivõim omavalitsuste ja kogu ühiskonna kaasabil luua niisuguseid elamisolusid, et tekiks võimalikult vähe haigusi; teiseks aga hoolitsetakse selle eest, et igal kodanikul haiguse või vigastuse korral oleks arstlik abi käepärast. Esimese ülesande täitmiseks on ehitatud linnades veevärgid, mis varustavad elanikke puhta joogiveega, tapamajad, toiduks määratud liha käib arstliku kontrolli alt läbi, on pandud maksma määrused toiduainete ja jookide valmistamise ning müügi kohta, prügi ja mustuse eemaldamise kohta jne. Samal otstarbel õhutatakse kodanikke hoolitsema oma keha ja eluruumide puhtuse eest, võideldakse alkoholi tarvitamise vastu, püütakse nakkushaiguste levimist ära hoida. Haigete

ravimiseks on asutatud kõigis linnades haiglad, üle maa on seatud ametisse arstid ja avatud rohkesti apteeke. Eri- list hoolt kantakse imikute ja laste tervishoiu eest, sest lapsed on haigustele vastuvõtlikumad kui täiskasvanud.

Tähtsaks teguriks tervishoiu alal on sport ja mängud, mis arendavad keha; need on levinud üle kogu maa. Peale kergejõustiku (jooksud, hüpped, heited) harrastatakse eesti noorsoos veel laialdaselt sportliikude mängudena jalg-, käsi- ja pesapalli, siis ka vee- ja talispordi.

Ülesandeid: 1) Mis viisil hoolitseb kool õpilaste tervise eest? 2) Nimeta mõned talispordi liigid.

16. Riigi seesmine julgeolek ja kaitse välise vaenlase vastu.

Kodanikud saavad rahulikult elada ja takistamata oma tööd teha ning elu arendada, kui riigis valitseb kord ja rahu. Seda korda ja rahu võivad rikkuda seesmised ja välised vaenlased. Seesmise vaenlase all mõistame neid kaaskodanikke, kes seadusist ei hooli, vaid neid rikuvad, välisvaenlase all aga — välisriikide sõjavägesid, kes ühel või teisel põhjusel meie pinnale tungivad ja meie rahulikku arenemist takistavad.

Riigi seesmise julgeoleku eest hoolitseb terve rida ametiasutisi. Tähtsaim neist on politsei.

Meie politsei on kolmesugune: välispolitsei, kriminaalpolitsei ja poliitiline politsei.

Välispolitsei valvab, et avalikel kohtadel, nagu teedel, platsidel, tänavail, rahva kogunemispaikadel, valitseks kord, et kodanikud täidaksid valitsuse või omavalitsuse antud määrusi. Samuti peab ta korda tulikahjude, veeuputuste ja muude üldiste õnnetuste puhul. Politsei annab abi kodanikele, kui nendele

kallale tungitakse või neid ähvardab mingi hädaoht. Ta võtab kinni süütegijaid, veab vange, võtab vahi alla joobnud isikuid ja vaimuhaigeid. Välispolitsei kannab oma ametitalitusel mundrit, et kodanikud teda tunneksid.

Kriminaalpolitsei ülesandeks on süütegijate jälitamine ja tabamine. Süüteost teatatakse kriminaalpolitseile. See saadab välja oma ametnikud, kes järele uurivad, kuidas süütegu on toimunud, kas on süütegijate poolt midagi maha jäetud, kellele langeb kahtlus. Kahtlusalused isikud võetakse kinni ja saadetakse kiires korras jaoskonnakohtuniku või kohtu-uurija juurde. Viimased otsustavad, kas jätta inimene asja kohtuliku arutamiseni kinni või vabastada. Kriminaalpolitsei ametnikud ei kannu oma ametitalitusel vormirõivaid, et jääda süütegijaile tundmatuks. Häda korral on kriminaalpolitseil õigus enesele abiks kutsuda välispolitseid ja sõjaväge.

Kolmas politsei liik on poliitiline politsei, kelle ülesandeks on võitlemine riigi vastu sihitud nõndanimetatud poliitiliste süütegude (mäss, riigi-äraandmine, salakuulamine jne.) vastu. Tema õigused ja korraldus on samad, mis kriminaalpolitseilgi.

Politsei allub Siseministeeriumile ja teda juhib Politseivalitsus. Vabariigi maa-ala on jagatud kaheksaks prefektuuriks (näit. Tallinna-Harju prefektuur). Prefektuuri eesotsas seisab prefekt, kellele omakorda alanevas järjekorras alluvad alamad politseiametnikud. Nende prefektide juures, kus siseminister selle tarviliku leiab olevat, seab ta ametisse kriminaalpolitsei-komissarid ühes viimaseile alluvate ametnikkudega. Poliitiline politsei allub vahenditult Politseivalitsusele.

Kõik politsei ülalpidamiskulud kannab riik.

Kodanikud on kohustatud vastu rääkimata alistuma politseiametnikkude seaduslikele nõudeile. Eitee kodanik seda, siis koostab politseiametnik sellekohase protokollid ja saadab selle kohtusse, mille põhjal kohus käsu mittetäitjat karistab. Iseäranis valju karistuse alla langeb kodanik, kes politseinikule tema ametikohuste täitmisel jõuga vastu hakkab.

Politseil on laialdased volitused. Et aga ametnik oma võimu kurjasti ei tarvitaks, määrab seadus politseile ta tegevuses piirid. Nii nõuab seadus, et politsei peab läbiotsimisele kutsuma kaks tunnistajat. Leiab kodanik, et politseiametnik on oma ametitalitusel olnud arusaamatu, hooletu või viisakuseta, siis on kodanikul õigus kaevata ametniku ülemusele, kes võib säärase ametniku ametist tagandada või talle mõne väiksema karistuse määrata. On politseinik korda saatnud aga süüteo, siis tuleb kaevata prokuröri.

Väliste vaenlaste vastu kaitsevad riiki sõjavägi ja Kaitseliit.

Sõjavägi. Kõik Eesti meeskodanikud on kohustatud osa võtma sõjaväeteenistusest, mis jaguneb kolme ossa: 1) riigikaitseks kasvatuseks ja õpetuseks, 2) tegelikult sõjaväeteenistuseks ja 3) teenistuseks reservis. Riigikaitse kasvatuse ja õpetuse all mõistetakse riigikaitse õpetust kooliõpilastele ja ka mittekooliskäijaile kuni ajateenistusse astumiseni. Riigikaitseõpetus kuulub kõigi õppeasutiste kava-desse, kaasa arvatud ka Tartu ülikool ja Tallinna tehnikaülikool. Mittekooliskäijaile poistele korraldatakse riigikaitseõpetust 13 aasta vanusest peale kuni ajateenistusse astumiseni.

Tegelikult sõjaväeteenistuseks loetakse ajateenistus, teenistus sõjaväe koosseisus ohvitserina, allohvitserina või sõdurina pärast ajateenistust jne. Aja-

teenistusse võetakse meeskodanikud 20-aastastena; sel-
lest vabastatakse ainult need, kellel on tervislikud rik-
ked, mis ei võimalda teenimist sõjaväes. Kodanikke,
kes on mõistetud sunnitööle, ei võeta sõjaväkke, vaid
määratakse tööteenistusse ja nad täidavad riigikaitse-
töid; neid nimetatakse tööteenistuskohuslasteks.

Ajateenistuse kestus on 12 kuni 24 kuud, vastavalt
väeliigile, milles kodanikul tuleb teenida. Ajateenistus
võidakse edasi lükata teatavaks ajaks kooliõpilastele,
kodanikule, kelle vend teenib ajateenistust, jne. Töö-
teenistus vältab niisama kaua kui ajateenistuski. Ko-
danikud 17.—20. eluaastani võivad enne ajateenistusse
jõudmist astuda tegelikku sõjaväeteenistusse vabatah-
likkudena.

Reservväelaste hulka arvatakse: 1) meeskodani-
kud 17. eluaastast peale kuni ajateenistusse astumi-
seni ja 2) kõik ajateenistuse ära kandnud kodanikud.
Teenistus reservis kestab ohvitseridel ja kõrgema hari-
dusega isikuil 60. eluaastani, teistel reservväelastel 55
aasta vanuseni. Reservväelasi võib kutsuda õppustele
kogu reservis olemise ajal, kuna mobilisatsiooni kor-
ral ja sõja ajal kutsutakse nad tegelikku sõjaväeteenis-
tusse.

Ohvitseri valmistab ette sõjakool.

Rahu ajal on riigi kõigi relvastatud jõudude kõr-
geimaks juhiks vabariigi president, otseseks juhiks aga
sõjavägede juhataja või ülemjuhataja. Vabariigi pre-
sident kuulutab oma otsusega välja relvastatud jõu-
dude mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni. Sõja kuu-
lutab president Riigikogu üldkoosoleku otsuse põhjal.
Kui aga tungitakse Eesti Vabariigile kallale või on tar-
vis täita teise riigiga vastastikku sõlmitud kaitselepin-
gut, siis võib president sõjategevust alustada ilma Riigi-
kogu otsust ootamata.

Sõjaväel on täita kõrge ja vastutusrikas ülesanne. Seda ülesannet saab kiiresti ja korralikult täita ainult sel korral, kui sõjaväes valitseb vali kord. See pärast nõutakse sõjaväelaselt täpset käsu täitmist; iga väiksemgi viivitamine ja vastupanek toob tagajärjena rasked karistused. See ei või teisiti olla, sest sageli võivad tähtsusetu korratuse tagajärjed maksta paljude kodanikkude vara ja elu.

Kaitseliit. 1924. aasta 1. detsembril enamlaste poolt tehtud vägivaldne riigikorra kukutamise katse näitas, et niikaua kui meie läheduses elab inimene, kes valmis on teise riigi seesmistesse asjadesse segama ja tagasi ei kohku ka verevalamise eest, peame alati valvel olema. Meie riik on väike ja tal ei ole jõudu pidada kogu aeg teenistuses suurt sõjaväge, vaid ta peab leidma sõjaväe kõrval teise vastava ja odavama kaitseabinõu. See abinõu on seltskondlik enesekorraldus. Varsti peale 1. detsembrit loodigi Kaitseliit, mis küll teissugusel kujul oli juba 1917. aastast saadik. See on vabatahtlik relvastatud riigikaitse organisatsioon. Kaitseliit jaguneb malevaiks, need väiksemaiks ühikuiks. Kaitseliidu eesotsas seisab Kaitseliidu ülem, kelle nimetab ametisse vabariigi president. Kaitseliidul on oma relvad. Osalt saab ta toetust riigilt, osalt muretseb ta tarvilikud summad enesele ise annetistest, pidudest jne. Kaitseliitu astumine ja sealt lahkumine on igale kodanikule vaba. Kaitseliidul on mitmesugused väeosad ja vastavalt sellele on korraldatud ka õppus, mis on nii seatud, et see ei takista kodaniku igapäevset tegevust. Kaitseliidu korraldus on säärane, et alarmi korral on ta aegaviitmatult jalul ja võib kohe oma tegevust alustada.

Naiskodukaitse. Kaitseliidu juures teotseb naiskodanikest koosnev Naiskodukaitse organisatsi-

oon. Selle ülesandeks on peale muu korraldada Kaitseliidu sanitaar- ja toitlustamisala. Naiskodukaitse jaguneb oma korralduselt ringkondadeks ja viimased omakorda jaoskondadeks.

Noorkotkad ja kodutütred on skautlikud noorteorganisatsioonid, mis seavad endale eesmärgiks kasvatada noori poisse ja tüdrukuid vaimselt ja kehaliselt terveteks ning korralikkudeks Eesti kodanikkudeks. Noorkotkaste organisatsioonid töötavad Kaitseliidu juures, kodutütarde omad aga Naiskodukaitse juures.

Ülesandeid: 1) Missugusesse politseiprefektuuri kuulub teie kodulinn või -maakond? 2) Missugused on politseiametnikkude ametiastmed? 3) Loendage ohvitseride aastemed! 4) Missugused on noorkotkaste ja kodutütarde ühikud?

17. Riigi kulud ja tulud.

Iga ettevaatlik peremees koostab endale eelolevaks ajaks majapidamiskava. Ta arvutab välja, missugused on tema oodatavad tulud ja kulud. Neid arvesse võttes korraldab ta oma tegevuse. Riik kui suurim ühing või ettevõtja vajab eriti hoolsalt koostatud kava. Et riigi majapidamiskava puudutab kodanikke, siis on rahvas ajaloo kestel nõudnud õigust kaasa rääkida selle kava kindlaksmääramisel. Kultuurriikides on rahvas ka selle õiguse omandanud ja teostab seda parlamendi kaudu.

Riigi majapidamiskava on väljendatud arvudes ja kannab riigi eelarve nimetust. Eelarve eelnõu valmistab Eestis Vabariigi Valitsus ja esitab selle presidendi teadmisel Riigikogule. Eelarve valmista-

takse üheks aastaks, kusjuures riigi eelarveaasta ei lange kokku kalendriaastaga, vaid kestab 1. aprillist kuni järgmise aasta 31. märtsini. Eelarve eelnõu tuleb esitada Riigikogule 70 päeva enne 1. aprilli. Esiteks arutab eelarve eelnõu Riigivolikogu, selle järel Riiginõukogu. Nende poolt vastuvõetud eelarve esitatakse vabariigi presidendile väljakuulutamiseks „Riigi Teatajas“. Presidendil ei ole eelarve suhtes vetoõigust.

Riigi eelarve koosneb kahest osast: riigi kuludest ja riigi tuludest.

Riigi kulud on jagatud 15 ossa, nii et iga ministeeriumi või mõne teise tähtsama asutise (näit. Riigikogu) kulud moodustavad omaette osa. Iga osa jaguneb peatükkideks ja need omakorda paragraafideks. Riigiasutised võivad teha kulutusi ainult niipalju, kui palju teatavaks otstarbeks on eelarve vastavas paragraafis ette nähtud. Näiteks, kui Haridusministeeriumi Kutseoskuse osakonna keskasutise tarvis on eelarves ette nähtud ametnikkude palkadeks summa, siis võib Haridusministeerium seda kulutada ainult selleks ja mitte muuks otstarbeks.

Käesoleval, s. o. 1937./38. eelarve-aastal on meie riigi kulud ümmarguselt 90 miljonit krooni. Seega langeb vabariigi iga kodaniku peale, lapsed kaasa arvatud, 80 krooni kulusid. Kõige rohkem kulutusi (ümmarguselt $\frac{1}{5}$ kõigist kuludest) on määratud riigikaitsele; sellele järgnevad kulutused rahvaharidusele.

Vastavalt kuludele näeb riigi eelarve ette ka tulud. Meie riik saab oma tulud kolmest allikast: 1) oma ettevõttest ja varandusist, 2) maksudest ja 3) monopolist. Riigil on järgmised ettevõtted ja varandused: mõisad, metsad, vabrikud ja tehased, raudteed, post, telegraaf, telefon, pangad jne. Peale

selle on viimasel ajal tekkinud hulk ettevõtteid, kus rõhuv enamus ettevõtte põhikapitalist on riigi omanduseks, näit. metsa-, telliskivi-, põlevkivitööstuse ja muul alal. Oma ettevõtteist ja varandusist saab riik ümmarguselt $\frac{1}{3}$ kõigist tuludest.

Kõige suurem osa, nimelt $\frac{1}{2}$ kõigist tuludest, saab riik aga maksudest. Maksude all mõistame neid summasid, mida kodanikud on kohustatud riigi üldkulude katteks maksma. Maksud jagunevad kolme liiki: otsemaksudeks, kaudseiks maksudeks ja lõivudeks.

Otsemaksud on avalikud maksud, mis võetakse otse maksumaksjalt ühe või teise tuluallika järgi. Tähtsamad neist on tulumaks ja ärimaks. Ärimaksu maksavad riigile iga aasta äri- ja tööstusomanikud. Mida suurem ettevõtte, seda kõrgem on maks.

Kaudnemaks on varjatud maks: seda võetakse mitmesuguste ainete eest. Maksu ei tasu tarvitaja, vaid tööstur või kaupmees. Tähtsamad kaudsed maksud on aktsiis ja toll. Aktsiis on maks, mis võetakse piiritusevabrikantidelt piirituse, tubakavabrikantidelt tubaka ja paberosside, tikuvabrikantidelt tuletikkude ja pärmivabrikantidelt pärmil pealt. Selle tõenduseks, et aktsiis on ära makstud, kleebitakse tubakapakkidele ja paberossikarpidele erilised lindid ehk panderollid; ilma panderollita ei tohi neid aineid müüa, vastasel korral ähvardab müüjat karistus. Toll on maks, mida võetakse kaubaomanikult riigi piiril välismaale veetava või sealt sisseveetava kauba eest.

Lõiv on maks, mida maksab kodanik riigile sel puhul, kui ta milleski erilist riigi abi tarvitab. Tähtsamad lõivud on tempelmaks ja kohtulõiv. Tempelmaksu võetakse igalt paberilt, mis antakse riiklikku või oma-

valitsusasutisse; kõigile neile pabereile kleebitakse erilised tempelmargid peale. Kohtulõivu võetakse neilt kodanikelt, kes kohtusse pöörduvad abi otsima.

Õiglus nõuab, et riigile maksab rohkem maksu see, kelle tulud on suuremad. Seepärast on sisse seatud tulumaks, mida maksab kodanik igal aastal oma tervelt möödunud aasta tulult, saagu ta seda ühest allikast, näiteks põllumees, või mitmest, näiteks ametnik-majaperemees, kes saab palka ja üüri. Maksuvõtmiseks arvutatakse kõik tulud kokku. Maksustamisest jäetakse vabaks kõigis linnades abieluliste tulud 900 kroonini aastas ja vallalistel 600 kroonini aastas, kõigis muis kohtades esimestel 600 kroonini ja teistel 400 kroonini. Need määrad arvatakse kodaniku tulusummast tulumaksu arvutamisel maha. Peale selle arvatakse maha palgalistel veel 20% palgast, kuid mitte üle 600 krooni. Samuti arvatakse tulusummast maha maksualuse hooldusel oleva iga alla 17-aastase või üle 60 a. vana või arsti poolt töövõimetuks tunnistatud perekonnaliikme kohta linnades 300 krooni, mujal 200 krooni. Käib laps koolis või õpib ametit, siis arvatakse mainitud summa maha lapse kahekümne-aastaseks saamiseni. Tuludelt, mis tõusevad üle lubatud mahaarvamiste, võetakse maksu. Mida suurem kodaniku aastane tulu, seda suurema protsendi sellest ta maksab riigile. On ta tulu kuni 1000 krooni, siis maksab ta sellest 5% tulumaksuks, on ta tulu kuni 2000 krooni, siis maksab ta esimeselt 1000 kroonilt endiselt 5%, järgmiselt 1000 kroonilt 6% jne. Nii tõuseb tulumaksu protsent 36-ni.

Monopoliks nimetatakse ainuõigust midagi müüa või valmistada. Eestis on olemas ainult piiritusmonopol. Piiritust võib meil valmistada ainult riigi loal; piiritusvabrikud peavad kõik valmistatud piiri-

tuse müüma riigile kindla hinna eest. Riik omakorda müüb ostetud piirituse kas väljaveoks, joomiseks või tehniliseks otstarbeks. Vahekasu läheb riigi laekasse. Tulud piiritusmonopolist moodustavad $\frac{1}{6}$ riigi kogutuludest.

Selle järele, et riigiasutised täpselt käiksid eelarve järgi ja et riigi majapidamine toimuks seaduspäraselt, valvab eriline ametkond, keda nimetatakse riigikontrolliks. Viimane koosneb reast ametnikest riigikontrolöriga eesotsas. Riigikontrolöri nimetab ametisse vabariigi president.

Ülesandeid: 1) Miks ei ühti eelarve-aasta kalendri-aastaga? 2) Missugused on Eesti tähtsamad raudteeliinid?

18. Majanduslik elu.

Juba sündimisest alates on inimesele omased mitmesugused tarbed. Esijoones vajab ta oma elu alalhoiuks toitu, samuti rõivaid ja peavarju. Mida enam elu edeneb, seda rohkem tekib inimesel aga veel muidki tarbeid. Kõiki neid tarbeid saab inimene rahuldada ainult töö läbi, soetades sel teel endale tarvilikke varasid; see on nn. majanduslik tegevus.

Kauges minevikus valmistas inimene enesele ise kõik, mis ta vajab. Nüüdisajal on aga lugu teisiti; iga inimene töötab ainult ühel tööalal: üks põllumehena, teine käsitöölisena, kolmas mõnes tehases jne. Igal inimesel on seega oma kindel elukutse. Nii-sugust inimeste jagunemist elukutsete ja tööalade järgi nimetatakse ühiskondlikuks tööjaotuseks. Tööjaotus võimaldab igal ametimehel oma tööala põhja-

likult tundma õppida; õppinud tööline aga suudab saadusi paremini, rutemini ja odavamini valmistada kui õppimatu. Suured vabrikud lähevad tööjaotuses õige kaugemale. Näiteks töötab kellatehases üks osa töölisi ja masinaid ainult rattakeste, teine osa võllide, kolmas vedrude valmistamisel, neljandad panevad neid osi kokku jne.; igal töölisel on seega täita ainult väike osa kella valmistamisel, mis toimub kiiresti ja osavalt. Ka säärane tehniline tööjaotus võimaldab töös aega suurel määral kokku hoida ja saadusi odavalt valmistada.

Eesti kodanikkude peategevusaladeks on põllutöö, vabriku- ja käsitöö ning kaubandus.

Põllutöös on tegevad umbes 60% Eesti rahvast. Nüüd, iseseisvas Eestis, on kogu maa tegelikkude põlluharijate käes. Vene ajal oli aga seisukord teissugune: üle poole põllupinnast kuulus nn. rüütlimõisade näol suurmaapidajaile-mõisnikele, kes pidasid palgalisi töölisi. Suur osa eesti rahvast oli aga maapuudusel sunnitud elama viletsais oludes või asuma linna, kus samuti ei leidunud kõigile soovijaile tööd ja teenistust. Seetõttu rändasid paljud eestlased välja — Sise-Venemaale, Siberisse, Kaukaasiasse, Ameerikasse ja asutasid seal endile jäädavad eluasemed.

Kui Eesti oli enda kuulutanud iseseisvaks riigiks ja 1919. a. kevadel Asutav Kogu kokku astus, oli esijoones tarvis eesti põlluharijale rahvale anda maad, et luua kodanikele lähedamaid elamisvõimalusi. Selleks võõrandas Asutav Kogu kõik rüütlimõisad. Need jaotati talukohtadeks, nn. normaaltaludeks, millest igaüks on nii suur, et ta pidaja suudab kahe hobusega teda üles harida. Esimeses järjekorras said maad

sõdurid, kes Vabadussõjast enamlaste vastu olid osa võtnud ja erilist vaprust üles näidanud; neile anti maa tasuta (nn. autasumaana). Järgmistena said maad muud sõdurid, siis maata inimesed. Kõik maasaajad, peale nende, kellele maa anti autasuks, pidid riigile maa eest igal aastal renti maksma. Hiljemini on asunikele võimaldatud maad riigilt omandiks osta, kusjuures ostuhind tuleb tasuda jaokaupa 55 aasta jooksul.

Eesti maapind on oma headuselt keskmine. Tera- viljasaak rahuldab küll rahva omatarvituse, kuid suuremal määral väljaveoks seda ei jätku. Rohkesti veetakse aga välja kartuleid (Soome, Rootsi) ja linu (Inglismaale, Belgiasse). Hästi on Eestis arenenud karjakasvatus, mille saadustena meilt välja veetakse võid, sealiha (peekonit), ka veiseid ja muud. Eesti või, sealiha kui ka kanamunade peamisteks ostjateks on Inglis- ja Saksamaa.

Põllumajanduses teotsevad palgalised isikud on kindlustatud õnnetusjuhtumite vastu: kui neid tabab töö juures mingi õnnetus, näiteks käevigastus, siis tasutakse riigi summadest ravikulud ja makstakse neile hiljemini pensioni vastavalt töajõu kaotuse suurusele. Õnnetusjuhtumi tagajärjel surmasaanud isiku naine ja lapsed saavad samuti pensioni.

Vabrikutööstus on Eestis tekkinud juba Vene ajal, kuid praegusel kujul välja arenenud alles iseseisvas Eestis. Tähtsamad tööstusharud on kudumistööstus, õli-, piiritus-, paberi- ja puutööstus. Suuremad kudumisvabrikud töötavad Tallinnas, Narvas, Sindis ja Kärddlas; neile tuuakse toorainet (villa ja puuvilla) välismailt. Õlitööstus on koondunud Virumaale, kus kaevandustes toodetakse põlevkivi ja valmistatakse sellest vabrikuis bensiini ja teisi küttening määreõlisid. Eestis leidub rohkesti metsa,

mida töötatakse ümber ehitus- ja küttematerjaliks, vineeriks, tselluloosiks, paberiks; neid metsasaadusi veetakse ka rohkesti välja Inglis-, Prantsus-, Saksa- maale ja mujale. Kartuleist, mille poolest on eriti rikas Põhja-Eesti, valmistatakse piiritust, viimasest omakorda jookke, põletuspiiritust, lakke, arstirohte, lõhnaõlisid jm.

Tööstuse arendamist riigis juhib Majandusministeerium. Tööliste huvide kaitseks on kehtimas töökaitse-seadused, mis määravad, kui pikk võib olla tööpäev, kuidas töölisi teenistusse võetakse ja vallandatakse, missugused peavad olema töötamistingimused jne. Eesti vabrikuis kehtib 8-tunnine tööpäev. Alaealisi kuni 14. eluaastani ei tohi vabrikuisse tööle võtta; kuni 18. eluaastani on keelatud noori rakendada hädaohtlikele ja kurnavaile töödele. Tööliste abistamiseks haiguste ja õnnetusjuhtumite korral on ellu kutsutud haigekassad ja läbi viidud tööliste kindlustamine. Haigekassale maksab iga tööline teatava osa oma palgast, samuti vabrikuomanik oma tööliste eest. Haiguse korral antakse töölisele haigekassast rahalist toetust, arstiabi ja arstirohte. Peale selle peavad töölised tehastes, kus on tegevuses üle 5 töölise, olema kindlustatud õnnetuste vastu, kusjuures vabrikuomanik tasub igal aastal kindlustusseltsile oma tööliste eest kindlustusmaksu. Kui töölisega juhtub töö juures õnnetus ja ta saab vigastada, siis maksab kindlustusselts talle kuni surmani toetusraha vastavalt sellele, kui palju ta oma tööjõust on kaotanud. Säärase töölise surma korral makstakse abiraha naisele ja lastele, kuni viimased on saanud tööjõuliseks.

Töökaitse-seaduste täitmise järele valvavad tööinspektorid.

Kaubandus. Saaduste valmistajad — põllumees ja vabrikant — vajavad vahetalitajat, kes nende saadused kätte toimetab tarvitajale. Niisugusteks vahetalitajateks on kaupmehed, kes ostavad kaupu ja müüvad neid edasi, võttes endale selle eest vaevatasuks kauba hinnast teatava summa, nn. kasu. Kaupmeeste tegevus on ühiskonnale niisama tarvilik nagu põllumeeste ja töösturite oma. Nad jagunevad suur- (angroo-) ja väike- (detail-) kaupmeesteks. Esimesed ostavad kaupu otse valmistajailt ja müüvad neid väikekaupmeestele, kes omakorda kaupu edasi müüvad otse tarvitajaile.

Kaubandust liigitatakse sise- ja väliskaubanduseks. Esimene toimub ühe riigi piires, teine — üksikute riikide vahel. Väliskaubanduse liike on sisseveo- ehk importkaubandus ja väljaveo- ehk eksportkaubandus. Missuguseid saadusi Eestist välja veetakse, sellest oli juttu eespool. Sisse veetakse Eestisse mõningaid toiduaineid (nagu suhkrut), puuvilla ja villa, riidet, masinaid, tubakat jm.

Tuleb selle eest hoolt kanda, et Eestisse välismaalt rohkem kaupa sisse ei veeta, kui meie ise välja veame. Kui sissevedu oma väärtuselt ületab pikema aja jooksul väljaveo, siis võib selle tagajärjeks olla elukallidus ja rahva vaesumine. Seepärast on riigivõimu ülesandeks hoolitseda väljaveo suurendamise eest ning edendada kodumaa tööstust, mis annab paljudele inimestele tööd ja parandab kodanikkude üldist elujärge.

Aktsiaühingud. Kõiki sääraseid varu, mis inimene on valmistanud ja mis omakorda lähevad uute varade valmistamiseks, nimetatakse kapitaliks. Raha, hooned, toorained, tööriistad, masinad, igasugused kaubad jne. kuuluvad seega kapitali mõiste alla. Nüüdisajal, nagu juba kuulsime, saavad saadusi odavalt ja hästi valmistada suured vabrikud, mis aga nõuavad oma käimapanemiseks palju kapitali. Samuti on lugu kaubandusega. On aga vähe sääraseid üksikisikuid, kes oleksid nii rikkad, et nad ainuüksi oma kapitaliga saaksid rajada suuri ettevõtteid. Seepärast on kord-

korralt rohkem hakanud arenema mitme isiku ühissettevõtte äriühingute näol. Viimaste tähtsama liigi moodustavad aktsiaühingud, kus tegevuskapital saadakse aktsiate müügist. Seda toimetatakse järgmiselt. Liituvad mõned ettevõtlikud töösturid või ärimehed, seavad kokku aktsiaühingu põhikirja, määravad, kui suur on põhikapital ja mitmest osast ehk aktsiast ta koosneb. Põhikiri saadetakse esiteks vastavale ministeeriumile, siis siseministrile kinnitamiseks. Peale kinnitamist avavad asutajad osade müügi. Harilikult on osad väikesed, näit. 25 või 50 krooni. Igaüks võib osta niipalju osasid, kui ta tahab. Tõenduseks, et ta on ettevõtte omanik, antakse talle nii mitu paberit ehk aktsiat, kui palju ta ostis osasid. Pärast seda tulevad aktsiate omanikud ühisele koosolekule, kus nad endi keskest valivad ettevõtte juhatajad ehk direktorid. Direktorid on alati asja juures ja valvavad ettevõtte igapäevse tegevuse järele. Aktsiaid võib edasi müüa. — Aktsiaühingud võimaldavad väikesi varandusi koondada suureks kapitaliks ja seda ettevõtte tegevusse rakendada.

P a n g a n d u s. Tihtipeale ei jätku aga vabrikandil ja kaupmehel või ka äriühingul oma kapitali, et oma ettevõtte tegevust edukalt arendada. Teisest küljest on inimesi, kellel on kogunenud vaba raha, mida nad tahaksid paigutada kindlasse kohta, kust nad seda võiksid hiljemini jälle tagasi saada. Vahetalitusasutisteks vabade kapitalide omanikkude ja nende isikute ning ettevõtete vahel, kes vajavad kapitali oma majanduslikus tegevuses, on **p a n g a d**. Pangad võtavad eraisikuilt rahasummasid hoiule ja laenutavad kogunenud summasid lühemaks või pikemaks ajaks (seda nimetatakse **k r e d i i d i** andmiseks). Hoiule võib raha panka paigutada kas kindla tähtajani (näiteks 6 kuuks, 1 aastaks) või nn. jooksvale arvele; viimasel juhul võib omanik oma hoiusumma pangast igal ajal tagasi saada. Hoiusummadelt maksavad ja laenudelt võtavad pangad teatavat kasu, nn. **p r o t s e n t i**.

Eestis teotseb peale rea erapankade kolm pank, mis on riikliku iseloomuga; need on Eesti Pank, Pikalaenu Pank

ja Eesti Maapank. Eesti Pangal on ainuõigus valmistada ja välja anda pangatähti, mis liiguvad kogu riigis rahana. Ta annab lühiajalisi laene (3 — 6 — 9 kuuni), ostab ja müüb teiste riikide raha ja võtab vastu igasuguseid riigimaksusid. Pikalaenu Pank annab pikaajalisi laene (kuni 20 aastani) põllumajandusele, tööstusele ja laevandusele. Eesti Maapank annab samuti pikaajalisi laene põllumajanduse edendamiseks. Eri pankade liigi moodustavad ühispangad, mis on ühistegelikud ettevõtted. Nende põhikapital koosneb liikmete osamaksudest ja nad annavad laene peamiselt oma liikmeile.

Kindlustus. Inimese varandust kui ka teda ennast ähvardavad sageli mitmesugused hädahud: tuli võib muuta tuhaks ta eluaseme, rahe hävitada põllumehe loodetava viljasaagi, äkiline surm tabada perekonnapea, jättes pere ülalpidajata. Et aidata üksikuid kodanikke kui ka ettevõtteid säärase majanduslikkude kahjude korral, on ellu kutsutud kindlustus, millega tegelevad harilikult kindlustusseltsid. Igaüks võib meie ajal oma varanduse (hooned, mööbli, tööstusettevõtte sisseseadu jne.) kindlustada näiteks tule vastu teatavas summas, tasudes kindlustusseltsile kindlail tähtaegadel (näiteks iga 3 või 6 kuu tagant) vastavat maksu (nn. kindlustuspreemiat); kui siis juhtub puhkema tulikahju, mis hävitab kindlustatud varanduse, tasub kindlustusselts kahjukannatajale kindlustussumma. Samuti võib isik end kindlustada surma puhuks; kindlustatu surma korral tasub kindlustusselts abikaasale või mõnele muule kindlustatu poolt varemini määratud isikule kindlustussumma. On veel väga mitmesuguseid muid kindlustusviise.

Ülesandeid: 1) Kui suur oli väärtuselt (miljoneis kroones) möödunud aastal põllumajanduslikkude saaduste väljavedu Eestist? 2) Kui kõrge on praegu keskmine laenuprotsent pankades? 3) Mis on veksël? 4) Kust võtavad kindlustusseltsid raha kindlustussummade tasumiseks?

19. Liiklemine ja teadete saatmine.

Nüüdisajal on liiklemisteedeks raud-, vee- ja maanteed; arenemas on ka õhuliiklemine. Teadete saatmise vahendeiks on post, telegraaf, telefon ja raadio.

Lähema maa taha liikumiseks tarvitatakse maanteed. Tee ääres peavad olema kraavid, kuhu vesi teelt saaks ära joosta. Tee ise peab olema tasane, augud täidetud, sest auklik ja porine tee takistab kiiret liikumist, vaevab hobuseid ja tekitab õnnetusi. Maanteede ning kiviteede ehitamine ja korrashoidmine toimub Eestis teedekapitali arvel. See kapital saadakse riigi toetusest ja maksudest. Teede ehitamist juhib maakonna omavalitsus.

Kõige odavam on kaupade vedu veeteel, sest selle korraspidamine nõuab kõige vähem kulusid. Seetõttu on riigid, kus palju jõgesid või mis asetsevad merekaldail, olnud rikkamad ja nende haridus kõrgem kui naabreil. Meie kodumaa on veeteede poolest õnnelikus seisukorras. Kahelt poolt piirab teda meri, kolmandalt Peipsi järv. Läänemeri võimaldab Eestil läbikäimises olla odava tee kaudu kogu maailmaga, Peipsi järv — Venemaaga. Sisemaal on laevasõiduks kõlvulised Võrtsjärv, Emajõgi ja mõned väikesemad jõed.

Raudteed tekkisid XIX sajandil; neil on majanduslikus elus suur tähtsus. Raudtee-vedu on maantee-veost (hobustega) ligi kümme korda odavam ja kiire. Meie sõidurongid liiguvad kuni 70 kilomeetrit, kaubarongid 20 kilomeetri ümber tunnis. Raudteel võib korraga edasi toimetada hulga kaupa, kusjuures liiklemine on korrapärane. Raudtee elustab põllumajandust ja tööstust. Linnast kaugel olev küla ei

saa linna turule saata oma värskeid saadusi (näiteks piima, marju, aedvilja), vaid peab müüma nad koha peal odava hinnaga. Ehitatakse aga külast raudtee läbi, siis võib ta oma saadusi saata turule. Avaneb see võimalus, siis hakkavad ümberkaudsed põllumehed arendama uusi tegevusalasid, mis end varemini ei tasunud (näiteks aiapidamine).

Eesti raudteed jagunevad laia- ja kitsarööpmelisteks; kõik raudteed on riigi omandus. Raudtee ehitamine ja liiklemise korraldamine nõuab hiiglasummasid, mida suudavad anda ainult kas riik või suured rahameesteühingud. Riigil on aga tulusam enesel raudteid pidada, sest ta ehitab raudtee sinna, kuhu seda põllumajanduse ja tööstuse edendamiseks on kõige rohkem tarvis ja kus ta kõige otstarbekohasem on sõja korral. Era-ettevõtja aga ehitab tee ainult sinna, kus see on temale kõige tulutoovam. Eesti raudteede üldpikkus ulatub üle 1400 kilomeetri.

Kraami võib raudteel saata pagasiga (reisijate-rongil) ja kaubarongidega. Raudteel kaotsi läinud kraami eest vastutab raudteevalitsus.

Raudteega on hakanud viimasel ajal niihästi Eestis kui mujal edukalt võistleva autotransport, s. o. inimeste ja kaupade vedu autobustel ja veoautodel maanteid mööda.

Post, telegraaf ja telefon on Eestis riigi ettevõtted. Postiga võib saata kirju, raha ja pakke. Nii sise- kui välismaale saadetavatele kirjadele kleebitakse peale margid kirja raskuse järgi; markideta kirja pealt nõutakse kirja saajalt margimaks kahekordselt sisse. Tähtsamad paberid saadetakse tähtkirjades, millele kleebitakse peale hariliku arvu postmarkide veel kindlustamise eest marke peale. Tähtkirja saatja võib postiasutiselt nõuda kviitungi. Kaob tähtkiri, siis on

postivalitsus kohustatud maksma kirjasaatjale kahju-
tasu. Raha saadab postiasutis posti- ja telegraafi-
rahakaartidega. Postiga võib saata veel pakke, mille
kaal ei tohi ulatuda üle teatava ülemmäära. Pakke
ja teisi saadetisi võib ka kindlustada ja nende väärtuse
postiasutisele üles anda. Selle eest võetakse erilist
maksu; saadetise kaotsimineku korral maksab posti-
valitsus ülesantud summa välja.

Telegrammimaksu võetakse sõna pealt. Kiirtele-
grammid on kolm korda kallimad. Välismaale saade-
tavail telegrammidel on iga riiki isesugune hind.

Telefoni tarvitamise eest võetakse iga aasta apa-
raadi- ja liinimaksu. Äridel on see kallim kui riigi- ja
omavalitsusasutistel ning erakorteritel, suuremais
linnades kallim kui väiksemas või maal. Peale apa-
raadi- ja liinimaksu võetakse maksu veel iga
kõne eest.

Ülesandeid: 1) Missugused raudteeliinid on ehitat-
ud Eesti riigi kestusel? 2) Kui suur on sise- ja välismaa
kirjade, postkaartide ja ristpaelsaadetiste postitariif?

20. Perekond.

Perekonna moodustavad isa, ema ja lapsed. Abi-
elluda võivad meesterahvad 18. eluaastast, naisterah-
vad 16. aastast peale. Abielu on keelatud lähemate
sugulaste vahel. Naituda ei tohi ka parandamata
vaimuhaiged ja mõningad teised rasked haiged. Noor-
tel, kes veel 20 aastat vanaks pole saanud, peab naitu-
miseks olema vanemate nõusolek. Keeluks peavad
vanemad aga olema mõjuvad põhjused; puuduvad
need, siis annab naitumiseks loa kohus.

Eestis on kehtimas kodanlik abielu, s. t. abielu sõlmimist toimetavad sellekohased ametnikud, nn. perekonnaseisuametnikud. Nendeks on vallas, alevis ja linnas vastavalt nende sekretärid või ka erilised ametnikud. Peale nende võivad perekonnaseisuametnikeks olla ka vaimulikud, kes on end Siseministeeriumis registreerinud. Abielluda soovijad pöörduvad perekonnaseisuametniku poole. Kui viimane jõuab selgusele, et naitumiseks ei ole seaduslikke takistusi, siis sõlmib ta soovijate vahel abielu peale seda, kui naitumissoovi teadaanne on seisnud 14 päeva nähtaval kohal. Teadaanne pannakse selleks nähtavale kohale, et kaaskodanikkudele võimalust anda sõlmitava abielu vastu vaielda, kui nende teada peaks olema seaduslikke takistusi abieluks. Peale abielu sõlmimist ametniku poolt jääb pooltele õigus lasta ennast kiriklikult laulatada oma usutunnistuse kombe järgi.

Abielu ei saa abikaasad oma tahtmise järgi lõpetada, niisamuti ei luba seadus ühel abikaasal teist maha jätta. Kui aga üks abikaasadest on halbade elukommetega või võetakse talt kohtu teel süüteo kordasaatmise pärast õigused ära, siis võib teine abikaasa nõuda lahutust. Lahutust toimetavad ringkonnakohtud. — Ka sündimised ja surmajuhud registreerib perekonnaseisuametnik.

Seadus segab end vähe vanemate ja lapse vahekorras. Ta arvab, et see vahekord peab loomulikult hea olema. Ainult neil kordadel, kus üksteist halvasti koheldakse, astub seadus vahele ja karistab süüdlast. Inimene saab täisealiseks, kui ta on saanud 20 aastat vanaks. Sellest ajast võib ta iseseisvalt, teistelt luba küsimata, oma varaga nii toimida, kuidas ta tahab. Selle ajani on inimene alaealine. Temal

võib küll olla oma vara, ta ei saa aga oma tahtmise järgi sellega ümber käia. Näiteks, ta ei saa ise oma maja ära müüa, tema allkiri võlakirjal pole maksev. Tema eest toimib ta hooldaja. Kui alaealisel elus on omad vanemad, siis toimivad need tema eest. Kui vanemaid pole, siis nimetatakse hoolekandekohtu poolt talle hooldaja, kes tema varanduse üle valitseb ja tema eest toimib kuni ta 20-aastaseks saamiseni.

Surnu vara läheb järeletulijate kätte kahel teel: testamendi ja seadusliku pärimise teel. Testament on korraldus, mis omanik teeb vara saatuse üle oma surma korraks. Kui testamenti pole tehtud, siis läheb vara järeletulijate kätte seadusliku pärimise teel. Testamendi tegemise ja pärimise suhtes on meil kehtimas mitmekesised seadused. Nad erinevad selle järgi, kus kohal testament on tehtud või varaomanik või pärandaja elanud ja surnud. Testamenti tehes peab pärandaja olema arusaamise ja terve mõistuse juures.

Linnades kehtiva seaduse järgi ei saa testamenditegija oma päritud kinnisvara, s. t. maad ja maaga seotud hooneid vabalt lubada sellele, kellele ta tahab. Selle vara saavad endale lähemad pärijad, kelle määrab seadus kindlaks. Samuti ei tohi testamenditegija ilma põhjuseta oma naist ja lapsi varast ilma jätta. Seda võib ta teha ainult neil juhtudel, kui need temaga halvasti on ümber käinud või kõlvatut elu elavad. Linnas tehakse testament notari osavõtul ja tunnistajate juuresolekul. Ka maal kehtivate seaduste järgi ei saa testamenditegija oma naist ega lapsi põhjuseta varast ilma jätta. Põhjused on samad, mis linnaski. Maal võib testamenti teha kirjalikult või suusõnaliselt. Esimese puhul peab juures olema kaks usaldusväärset tunnistajat, teisel puhul kolm.

Kes pole suutnud enne surma testamenti valmistada, selle vara läheb surma puhul, nagu öeldud, ta seaduslikele pärijaile. Et riidu ei tuleks, määrab seadus, kes on pärijad ja missuguses järjekorras nad päriavad. Pärijaiks on kadunu lähemad sugulased. Sureb isa, siis päriavad vara ema ja lapsed; ei ole ema ega lapsi, siis kadunu vanemad, ei ole ka neid, siis kadunu vennad ja õed. Kui kedagi sugulastest enam elus ei ole, siis läheb vara vallale, linnale, riigile või mingile headtegevale asutisele.

Pärast testamenditegija surma peavad isikud, kelle käes on testament, toimetama selle jaoskonnakohtusse. Kohus avab testamendi, kuulutab sellest „Riigi Teatajas“ ja kutsub üles kuue kuu jooksul kohtule teatama, kellel on midagi testamendi vastu öelda. Pärast seda aega kinnitab kohus testamendi, kui see vastab seaduse nõudeile.

Seaduse järgi pärijad pöörduvad jaoskonnakohtuniku poole palvega kinnitada nende pärimisõigused. Kohus kuulutab ka sellest „Riigi Teatajas“ ja kutsub üles kõiki, kellel on järelejäanud vara kohta midagi öelda, oma soove üles andma. Pärast seda kinnitab kohus pärijaiks need, kes ennast määratud tähtajal on üles andnud ja kellel õigus on pärida. Pärimisõigustesse kinnitamine tähendab, et kohus määrab kindlaks, missuguse osa varast keegi saab. Need, kes ülalmainitud ajal pole oma soovidega kohtusse pöördunud, kaotavad õiguse pärandist midagi saada.

Ülesandeid: 1) Missugused on laste kohused vanemate vastu? 2) Miks ei või abikaasad abielu oma tahtmisel lõpetada?

21. Rahvusvaheline läbikäimine.

Ühe riigi kodanikud vajavad alatasa teise riigi kodanikkude abi. Selle selgitamiseks toome mõned näited. Loodus on rikastanud üht riiki raua ja kivisöega, kuid pole andnud talle head põllupinda; teisele riigile on loodus külluses andnud viljakat mulda, kuid pole andnud rauda. Kumbki neist ei saa iseseisvalt elada. Et oma tarbeid rahuldada, peavad nad astuma kaupade vahetusse. Esimene annab teisele rauda ja masinaid, teine — esimesele vilja ja karjasaadusi. Edasi: üks riik seisab hariduslikult kõrgel järjel, tal on palju üli- ja kutsekoole; teisel aga puuduvad need. Viimane vajab aga hädasti haritud jõude; et vastavat haridust saada, peavad teise riigi kodanikud õppima esimese riigi koolides.

Nii tekivad riikide vahel alalised läbikäimised. Alati viibib mõne riigi kodanikest suur arv välisriikides.

Niipea kui on tekkinud kahe riigi kodanikkude vahel läbikäimine, tõuseb hädaline tarvidus seda läbikäimist korraldada; on tarvis luua seadused, mille järgi toimub läbikäimine. Ei saa ju olla olukorda, et kodanik võõras riigis on kaitseta nagu lind oksal. Seetõttu on juba vanast ajast peale rahvusvahelist läbikäimist korraldatud. On tekkinud teatavad pruugid ehk kombed, millest kõik haritud riigid kinni peavad; samuti on üks riik teisega sõlminud lepinguid mitmekesiste küsimuste korraldamiseks. Mida lähemale jõuame praegusele ajale, seda rohkem tekib säherdusi lepinguid ja seda suuremaks läheb riikide arv, kes peavad üht või teist kokkulepet enesele kohustavaks. Riikidevahelises läbikäimises kehtivad pruugid ja lepingud moodustavadki selle õiguse, mis rahvusvahelist läbikäimist korraldab. See õigus kannab rahvusvahelise õiguse nime.

Uue riigi tekkimiseks on, nagu juba eespool tähendatud, tarvis kodanikke, maa-ala ja kõrgemat sõltumata riiklikku võimu, mis neid kodanikke koos hoiab. Niipea kui need kolm eeldust on olemas, võivad uue tekkinud korralduse kodanikud öelda, et nad on loonud riigi. Teiste riikide

jaoks on säherdusest korraldusest veel vähe. Et uus riik saaks üheõiguslikuks olevate riikidega, seks peavad viimased uut riiki tunnustama, s. t. nad peavad teatama, et nad uue korralduse peale kui uue riigi peale vaatavad. Nõndaviisi on ka Eesti Vabariiki tunnustanud kõik teised riigid.

On vanem riik uut tunnustanud, siis astub ta sellega diplomaatlikku vahekorda, mis toimub saadiku läkitamise kaudu. Kõik kultuurriigid peavad nüüdisajal vastamisi üksteise juures oma asemikke — saadikuid ja konsuleid.

Võõra maa saadikud asuvad harilikult pealinnas. On võõral riigil, näit. Inglismaal, Eesti valitsusele midagi teatada või järele pärida, siis teatab Inglise välisminister sellest Tallinna Inglise saadikule ja viimane pöördub Eesti välisministri poole vastava sooviga. Eesti valitsus ajab oma asju jälle oma Londoni saadiku kaudu Inglise valitsuse ees. Saadikute ülesanne on poliitiliste ja üldse riikliku tähtsusega asjade ajamine.

Konsulite ülesandeks on oma riigi kodanikkude ja kaubanduslikkude huvide kaitse võõras riigis. Konsulid ei asu välismaal mitte ainult võõra maa pealinnas, vaid ka muis suuremais linnus.

Saadik esindab välisriigis oma riiki. Lugupidamisest üksteise vastu tunnustavad riigid saadiku isiku puutumatus. Näiteks ei saa Eesti saadikut Helsingis Soome seadus võtta vastutusele. Samad õigused on Soome saadikul Tallinnas. Saadikute üle mõistab kohut nende oma riigi kohus. Konsulite kohta see puutumatus ei käi.

Praegu kehtiva korra järgi on võõra maa kodanikud oma maa kodanikkudega üheõiguslikud. Nii karistavad seadused ühtviisi, kas süütegu on sihitud oma või võõra maa kodaniku vastu, kaitsedes ühtviisi oma ja võõra maa kodanikku. Vahe seisab ainult poliitilistes õigustes; nimelt ei lasta võõramaalastel riigi juhtimisel kaasa kõnelda: nad ei või parlamendi ega omavalitsusasutiste valimistest ega rahvahääletamisest osa võtta. Selle eest ei saa neid võõras riik sundida ka oma sõjaväes teenima.

Riikidevahelise kiire ja hõlpsa suhtlemise korraldamiseks sõlmivad riigid üksteisega lepinguid ja kutsuvad riikidevahelisi asutisi ellu. Tuntud on näiteks kõigile Rahvusvaheline Postiliit, mille tegevus võimaldab meil kirju saata kõigisse riikidesse; on tarvis ainult kleepida kirjale mark peale ja kiri saadetakse määratud kohale. Ei oleks säärast liitu, siis ei hakkaks teised riigid võõraid kirju edasi toimetama. Samuti annavad riigid lepingute põhjal üksteisele välja süütegijaid, kes võõraste riiki on rettu pagenuid.

Ülalpool kirjeldasime harilikku sõbralikku riikidevahelist läbikäimist. Nagu üksikute inimeste, nii ka riikide vahel võivad aga puhkeda ka riiud. Mõnel korral läheb korda riidu rahulikult lahendada, teistel kordadel võetakse jõud appi ja puhkeb sõda. Et vähendada sõja äärmisi metsikusi, on riikide vahel mitmesugused lepingud tehtud sõjakuulutamise ja sõjapidamise kohta. Näiteks ei tohi pommitada kaitseta linnu, pole lubatud tarvitada mürgiseid gaase, ei tohi tappa vange ega rahulikke elanikke; vangilangenud haavatute eest peab hoolitsema vangivõtja riik; vangilangenud sõjaväearstid lastakse vabaks.

Eespool nägime, et kui keegi kodanikest ei täida seadust, siis tulevad riigiasutised ja sunnivad kodanikku seda tegema. Mis teha aga siis, kui riik rikub rahvusvahelist seadust? Kes sunnib teda täitma rahvusvahelisi seadusi? Sundida võib muidugi tema naaber, kelle vastu seaduse rikkumine on sihitud, kusjuures naaber saab siis sundida, kui ta on tugevam. Mis teha aga siis, kui seaduserikkuja riik ise on tugevam? Asi võib minna sõjaliste kokkupõrgeteni, kus võidab see, kes tugevam. See ei tähenda aga veel, et võitjal on õigus. Seepärast on juba kaua mõtteid vahetatud selle üle, kas ei saa riikide vahel tegevusse panna rahvusvahelisi kohtuid, mille otsusele peavad alistuma riigid. Kuni viimase ajani ei suudetud seda mõtet teostada. Alles rahuleping liitlaste ja Saksamaa vahel pärast suurt Maailmasõda on pannud sellele tõsisema aluse. Nimelt on selle lepinguga loodud Rahvasteliit, millesse kuulub praegu üle 50 riigi, nende hulgas ka Eesti Vabariik. Liidu ülesanne on

riikides sõjavägesid ning sõjakulusid vähendada ja riikidevahelisi tülisid lahendada rahulikul teel. Liidu liikmed — riigid — kohustuvad üksteise piire austama ja mitte teise maale tungima. Omavahel tekkinud tüliküsimused annavad nad kas vahekohtu või liidu nõukogu arutada. Osa otsuseid on pooltele sunduslikud, teine osa mitte. Viimaste lahendamiseks võivad nad koguni sõda alustada, aga mitte enne kolme kuud pärast vahekohtu või liidu nõukogu otsust. Liidu sunduslikke otsuseid on liikmed kohustatud täitma; kes neid vabatahtlikult ei täida, seda sunnib liit selleks. Seks tarvitavad teised liikmed liidu käsul tõrkuja vastu sundabinõusid.

Rahvasteliidu tegevust juhivad täiskogu ja nõukogu. Täiskogusse saadab iga liiduliige — riik — kolm esindajat, neil on kokku aga üks hääl. Rahvasteliidu organite asupaigaks on Genf.

Rahvasteliidule pandi tema asutamise ajal suuri lootusi. Aastate kestel on ta tõesti lahendanud rahulikul teel rea riikidevahelisi tüliküsimusi. Viimastel aastatel on tema tegevus olnud aga vähem tulemusrikas.

Meie noore vabariigi kohus on rahvusvahelist õigust austada, teiste riikidega sõlmitud lepinguid pidada, oma naabritega rahu elada. Peaks aga mõni välisriik siiski Eestile kallale tungima, siis on Eesti kohus sellele vastu astuda ja oma õigust jõuga kaitseda.

Ülesanded: 1) Missugustes Euroopa riikides on Eesti Vabariigi saadikud? 2) Kas kuuluvad praegu kõik suurriigid Rahvasteliitu?

Eesti Vabariigi Põhiseadus.

Eesti rahvas kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki,

mis on loodud Eesti rahva riikliku endamääramise kustumatul õigusel,

mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele,

mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus,

mis jääb rahvavalitsuslikul alusel valitsetavaks vabariigiks, kus kõrgeim võim on rahva käes, ja mida juhib valitav riigi-pea tema poolt ametisse kutsutava valitsuse ning kahekojalise rahvaesinduse tasakaalustatud koostööl,

volitas rahvahääletusega kokku kutsuma Rahvuskogu, kes samal rahvahääletusel antud ülesande täitmiseks võttis vastu järgmise Põhiseaduse:

1. peatükk.

Ü l d e e s k i r j a d .

§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

§ 2. Eesti riigi maa-ala on lahutamatu tervik.

§ 3. Riigivõimu ei saa keegi teostada muidu kui Põhiseaduse ja sellega kokkukõlas olevate seaduste alusel.

Põhiseadus on vankumatuks juhteks Vabariigi Presidendi, Riigikogu, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevuses.

§ 4. Eestis on jõus ainult tema oma asutiste poolt kehtimapanud seadused.

Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud eeskirjad kehtivad Eestis õigusliku korra lahutamatu osadena.

Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiselega.

§ 5. Eesti riigikeeleks on eesti keel.

§ 6. Eesti riigivärvideks on sinine, must ja valge.

Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus.

2. peatükk.

Eesti kodanikkude õigused ja kohused.

§ 7. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga.

Kodakondsuse omandamise ja kaotamise lähemad tingimused määrab seadus.

§ 8. Iga kodaniku ülimaks kohuseks on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale.

Kuulumusest riiklikku ühiskonda tulenevad kodaniku seaduslikud kohused ja koormatised.

Samast kuulumusest võrsuvad kodaniku seaduslikud õigused ja vabadused.

§ 9. Kõik kodanikud on seaduse ees võrdsed. Ei või olla sündimisest, usust, soost ega rahvusest sõltuvaid avalikõiguslikke eesõigusi ega õiguste kitsendusi.

Seisusi ja seisuslikke tiitleid ei ole. Seaduses ettenähtud aluseil ja korras võidakse määrata tiitleid ainult ameti, kutse ja teadusliku astme tähistamiseks.

§ 10. Isikupuutumatus on kindlustatud.

Kedagi ei või jälitada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras.

Kedagi ei või vahistada ega isikulises vabaduses kitsendada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Vahi all ei või kedagi pidada üle seitsmekümne kahe tunni ilma kohtuvõimude sellekohase korralduseta. Vastav kohtuvõimude korraldus peab vahistatule avaldatama järgneva kahekümne nelja tunni jooksul.

Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seaduse poolt määratud kohtu alt teise alla.

§ 11. Kedagi ei või karistada tema teo pärast, kui see tegu ei ole karistatavaks tunnustatud seaduses, mis jõustunud enne selle teo toimepanemist.

§ 12. Kodu on puutumatu.

Ei tohi tungida elamusse ega seda läbi otsida muidu kui juhtudel ja nõuete täitmisel, mis on ette nähtud seaduses.

§ 13. Liikumine ja elukoha muutmine on vaba.

Seda vabadust võidakse kitsendada seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

§ 14. Südametunnistuse- ja usuvabadus on kindlustatud.

Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba.

Suuremale kirikuile võidakse seadusega anda avalikõiguslikke aluseid. Riigikirikut ei ole.

Usuliste talituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust.

Usutunnistus ei või olla süüteo toimepanemise ega kodaniku kohuste täitmisest keeldumise vabanduseks.

§ 15. Mõtete avaldamine sõnas, trükis, kirjas, pildis ja kujutises on vaba. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse ja kodaniku hea nime kaitseks.

Trükitoodete tsensuuri ei ole.

§ 16. Posti, telegraafi, telefoni või mõnel muul üldtarvituslikul teel edasiantavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

§ 17. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras pidada koosolekuid avaliku rahu ja julgeoleku nõudeid rikkumata.

§ 18. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras koonduda kultuurilistesse, teaduslikesse, üldkasulikesse, kutselistesse, poliitilistesse ja muisse ühinguisse ning liitudesse.

Seadusega võidakse seda õigust kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides.

§ 19. Iga kodanik on õigustatud säilitama oma rahvusse kuuluvuse.

Rahvusse kuuluvuse lähemad alused määrab seadus.

§ 20. Vähemusrahvuste liikmed võivad seaduse alusel ja korras ellu kutsuda kultuurilistes ja hoolekande huvides omavalitsuslikke asutisi.

§ 21. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning riigielu alusena on riigi kaitse all.

Abielu korraldavad seadused tugenevad abikaasade üheõigusluse põhimõttele, kuivõrd see on kokkukõlastatav perekonna ühise hüvega, järelkasvu huvidega ja vastastikuse toetamisega. Abikaasade varavahekorrad määratakse seadusega, kusjuures seadusjärgne varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet.

Seadusega korraldatakse emade ja laste kaitse. Lasterikaste perekondade eest hoolitsetakse eriti.

§ 22. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohuslik ja rahvakoolis maksuta.

Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul rahvakoole. Hariduse vahetuks jätkamiseks vastavalt riiklikele huvidele ja rahva elulistele vajadustele peetakse ülal ka üld- ja kutsehariduslikke õppeasutisi.

Seaduse alusel võidakse avada ja ülal pidada erakoole ja -õppeasutisi.

Õpetamine on riigikeelne. Vähemusrahvustele avatud koolides ja õppeasutistes toimub õpetamine nende rahvuskeeles ja riigikeeles seaduses tähendatud aluseil ja piires.

Õpetamine ja kasvatamine koolides ja õppeasutistes peab toimuma Eesti riiklikus vaimus riiklikul korraldusel ja järelevalvel.

Noorte kasvatamine vaimselt, kõlbeliselt ja kehaliselt tublideks ning väärikaiks Eesti kodanikeks on vanemate kui ka riigi ja omavalitsuste tähtsamaid ülesandeid.

§ 23. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Nende levitamine on riigi ülevalvel.

Riiklikele teadusasutistele ja kõrgemaile teaduslikele õppeasutistele kindlustatakse seaduses ettenähtud piires autonoomia.

§ 24. Majandusliku elu korraldamine peab toimuma õigluse põhimõttel, mille sihiks on loovate jõudude elustamine, üldise jõukuse arendamine ja selle kaudu inimväärse ülalpidamise kindlustamine.

§ 25. Seaduses määratud alusel on kodanikul vabadus elukutset valida, ettevõtteid avada, teotseda majandusaladel ja koonduda majanduslikesse ühinguisse ja liitudesse.

§ 26. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega.

Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult seaduse alusel ja korras üldistes huvides ja õiglase tasu eest. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud.

§ 27. Töö on iga töövõimelise kodaniku au ja kohus.

Iga kodaniku õigus ja kohus on ise soetada endale tööd. Riik aitab töö võimaldamiseks kaasa.

Töö on riigi kaitse all. Töötülide lahendamine, ka streigi teel, korraldatakse seadusega.

§ 28. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonna liikmel.

Seaduse alusel korraldatakse kodanikele vanuse, töövõime- tuse või puuduse puhul abi sotsiaalkindlustuse või hoolekande korras. Vabatahtlikku hoolekannet soodustatakse.

Tööpõlgajaid, perekonna liikmena hoolitsemiskohuse mitte- täitjaid ja ühiskonnale kahjulikke abivajajaid võidakse seaduse alusel võtta sundhooldamisele.

§ 29. Ühtki avalikku maksu ega koormatist ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

Kellelegi ei või määrata riigi kulul tasu ega pensioni muidu kui seaduslikus korras.

§ 30. Kodanikel on õigus pöörduda märgukirjadega ja

avalduste ga asjaomaste riigi- ja muude avalikõiguslike asu-
tiste poole. Juriidilistel isikutel on see õigus nende ülesannete
ulatuses. Pöördumised ei või omada süüteo tunnuseid.

§ 31. Võõrkeelte tarvitamise kord asjaajamisel kohtuis ja
muis riiklikes asutistes määratakse seadusega.

Vähemusrahvusse kuuluvad kodanikud neis kohtades, kus
elanikkude enamus on sel vähemusrahvusel, võivad tarvitada sea-
duses ettenähtud aluseil oma keelt asjaajamisel kohalikes oma-
valitsusasutistes.

§ 32. Ametikohtade täitmine riigi- ja omavalitsusasutistes
ning -ettevõtteis toimub seaduse alusel ja korras kodanikega,
kellel on ametikohale vastavad võimed ja ettevalmistus. Ainult
seaduses tähendatud alustel võib neid ametikohti täita välismaa-
lastega.

Riigi- ja omavalitsusasutiste ja -ettevõtete teenistuses ole-
vate isikute kohtulikule vastutusele võtmiseks ei ole vaja eelluba,

§ 33. Kodanikkude õiguste ja kohuste loetelu käesolevas
peatükis ei kõrvalda muid õigusi ega kohuseid, mis järelduvad
Põhiseaduse mõttest või on kokkukõlas Põhiseadusega.

3. peatükk.

R a h v a s.

§ 34. Kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas hääle-
õiguslike kodanikkude kaudu.

§ 35. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Vabariigi Presidendi valimisega § 40 alusel;
- 2) Riigivolikogu valimisega;
- 3) kohalikkude omavalitsuste esinduskogude valimisega § 123
alusel;
- 4) rahvahääletusega.

§ 36. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaks-
kümmend kaks aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähe-
malt kolm aastat Eesti kodakondsuses.

§ 37. Hääleõiguslikud ei ole: 1) kodanikud, kes on tunnus-
tatud nõdra- või hullumeelseks, 2) kodanikud, kes pimedatena,
kurtummadena või pillajatena on hooldamise all, 3) valimis-
seaduste alusel mõned liigid avaliku hoolekande korras alaliselt
ülalpeetavaid kodanikke ja 4) sundhooldamisele võetud kodanikud.

Seadusega võidakse ära võtta hääleõigus mõnelt liigilt kohtulikult karistatud kodanikelt.

Hääletamisest ei võta osa: 1) kodanikud, kes hääletamise ajal on vahistatud kohtu poolt määratud karistuse kandmiseks või kohtuvõimude poolt määratud tõkkevahendite teostamiseks, ja 2) kodanikud, kes nakkushaigetena seaduslikus korras on eraldatud vastavasse raviasutistesse.

Hääletamisest ei võta osa sõjaväes ajateenistuses olevad kodanikud.

4. peatükk.

Vabariigi President.

§ 38. Vabariigi President on riigipea.

Ta on riigivõimu ühtluse kandja ja riigi esindaja. Ta hoolitseb riigi välise puutumatus ja sisemise julgeoleku ning riigi ja rahva üldise heaolu ja õigusliku korra säilitamise eest.

§ 39. Vabariigi President peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete:

- 1) nimetab Eesti Vabariigi esindajad välisriikidesse ja võtab vastu välisriikide esindajad;
- 2) nimetab ametisse ja vabastab ametist kõrgemaid riigiametnikke;
- 3) eriõigusel nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi Presidendi juures oleva ametkonna juhtivad jõud;
- 4) annab kokkukõlas seadustega määrusi;
- 5) eriõigusel teostab valvet riigi- ja muude avalikõiguslike asutiste tegevuse järele;
- 6) eriõigusel annetab riiklikke au- ja teenetemärke;
- 7) otsustab küsimusi, mis seadusega tema otsustada antud.

§ 40. Vabariigi President valitakse ametisse kuueks aastaks.

Kandidaadiks Vabariigi Presidendi kohale võidakse üles seada iga hääleõiguslikku kodanikku, kes on vähemalt nelikümmend viis aastat vana.

Kandidaate Vabariigi Presidendi kohale seavad üles salajasel hääletamisel:

- 1) ühe kandidaadi Riigivolikogu;
- 2) ühe kandidaadi Riiginõukogu;
- 3) ühe kandidaadi omavalitsuste esinduskogude poolt vali-

tud esindajate kogu, kes koosneb kaheksakümnest maa- ja neljakümnest linnaomavalitsuste esinduskogude poolt valitud esindajast.

Ülesseatud kandidaatidest valib rahvas Vabariigi Presidendi üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel. Hääletamisel loetakse Vabariigi Presidendiks valituks kandidaat, kes on saanud kõige rohkem hääli. Kui kandidaadid on saanud ühepalju hääli, loetakse valituks kõige vanem kandidaat. Hääletamine peab toimuma hiljemalt kahekümne päeva jooksul arvates kandidaatide ülesseadmisest.

Kui on üles seatud ainult üks kandidaat, siis peetakse Riigivolikogu Esimehe kokkukutsel ja juhatusel kõigi kolme kandidaati ülesseadnud asutise ühine valimiskoosolek. Kui ülesseatud kandidaat sellel valimiskoosolekul salajasel hääletamisel saab poolt vähemalt kolm viiendikku valimiskoosoleku seadusliku koosseisu häältest, siis see kandidaat loetakse Vabariigi Presidendiks valituks ja rahva hääletamine jääb ära.

Vabariigi Presidendi kandidaatide ülesseadmise ja valimise lähema korra määrab seadus.

§ 41. Vabariigi President loetakse ametisse astunuks Riigikogu üldkoosolekul Eesti rahvale järgmise pühaliku töötuse andmisega:

„Mina, N. N., astudes rahva tahtel Vabariigi Presidendi ametisse, pühalikult töotan vankumata kaitsta Eesti Vabariigi Põhiseadust ja seadusi, õiglaselt ja erapooletult teostada minule antud võimu ja ustavalt täita oma kohuseid kõigi oma võimetega ja parima arusaamisega Eesti Vabariigi ja rahva kasuks.“

Vabariigi Presidendi volitused lõpevad uue Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

§ 42. Vabariigi Presidendi otsused ja muud aktid on kehtivad, kui nad kannavad Vabariigi Presidendi allkirja ning Peaministri ja asjaomase ministri kaasallkirja. Nende otsuste ja aktide eest vastutab Vabariigi Valitsus poliitiliselt ja kaasallkirja andnud ministrid ka ametialaselt, eriti kandes vastutust selle eest, et otsus või akt oleks kokkukõlas Põhiseadusega ja seadustega.

Kaasallkirja ei vaja otsused ja aktid, mis Vabariigi President teeb Põhiseaduse järgi eriõigusel.

§ 43. Vabariigi Presidendi amet ei või olla seotud ühegi muu teenistusega ega kutseülesandega.

Kui Vabariigi Presidendiks on valitud Riigikogu liige, siis loetakse ta Riigikogust lahkunuks Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

§ 44. Vabariigi Presidendile ametiaja kestel makstav tasu määratakse seadusega, mida võib muuta alles järgneval valimisel valitava Vabariigi Presidendi kohta.

Ametist lahkunud Vabariigi Presidendile makstakse pensioni kolme neljandiku suuruses Vabariigi Presidendi palgast.

§ 45. Vabariigi Presidenti ei saa tema ametisoleku kestel kohtulikule vastutusele võtta muidu kui Riigikogu üldkoosoleku otsusel süütegude eest kõrgeima riigivõimu vastu ja riigiäraandmise eest. Kohtulikule vastutusele võtmine samade süütegude eest ning ka eriõiguse alal toimepandud ametialaste süütegude eest võib toimuda pärast ametist lahkumist samuti ainult Riigikogu üldkoosoleku otsusel. Vastutusele võtmist mõlemal juhul võib algatada ainult Riigikogu seadusliku koosseisu enamus. Vastutusele võtmine otsustatakse Riigikogu üldkoosolekul Riigikogu seadusliku koosseisu kolmeneljandikulise häälteenamusega. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule.

Vabariigi Presidendi vastutusele võtmise korral tema ametisoleku kestel § 46 tähendatud Valimiskogu valib Vabariigi Presidendi Asetäitja, kes täidab Vabariigi Presidendi ülesandeid kuni õigeksmõistva või kriminaaljälitamist lõpetava kohtuotsuse seadusjõusse astumiseni või uue Vabariigi Presidendi ametisse astumiseni. Vabariigi Presidendi Asetäitjal ei ole õigust määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi ega Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist.

Kui kohus mõistab Vabariigi Presidendi õigeks või lõpetab tema suhtes kriminaaljälitamise, võetakse kohe ette Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine. Kui kohus mõistab Vabariigi Presidendi süüdi, asutakse kohe uue Vabariigi Presidendi valimisele.

Vastutusele võtmise ja asja arutamise lähema korra määrab seadus.

§ 46. Kui Vabariigi Presidendi ametikoht on vaba või Vabariigi President seaduses tähendatud juhtudel on takistatud oma ametikohuste täitmises, siis täidab Vabariigi Presidendi üles-

andeid Peaminister, pannes Peaministri ülesanded Vabariigi Presidendi ülesannete täitmise ajaks Peaministri asetäitjale.

Kui Vabariigi Presidendi ametikoht vabaneb enne tähtaega, siis asutakse kohe uue Vabariigi Presidendi valimisele. Kui takistused Vabariigi Presidendi ametikohuste täitmises on seaduses tähendatud juhtudel järjest kestnud üle kuue kuu, siis võidakse Valimiskogu otsusel asuda uue Vabariigi Presidendi valimisele.

Kui sõja ajal Vabariigi Presidendi ametikoht vabaneb või takistused Vabariigi Presidendi ametikohuste täitmises on seaduses tähendatud juhtudel järjest kestnud üle kuue kuu, siis Valimiskogu asub kohe Vabariigi Presidendi Asetäitja valimisele. Kui takistused on järjest kestnud üle ühe kuu, siis võib Valimiskogu riiklikel kaalutlustel asuda Vabariigi Presidendi Asetäitja valimisele ka enne kuut kuud.

Valimiskogusse kuuluvad: Peaminister, Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja, Riigivolikogu Esimees, Riiginõukogu Esimees ja Riigikohtu Esimees. Valimiskogu kutsub kokku Peaminister kas omal algatusel või vähemalt kolme Valimiskogu liikme nõudmisel, nende hulgas sõja korral Sõjavägede Ülemjuhataja. Valimiskogu tegevuse lähem kord määratakse seadusega.

Vabariigi Presidendi Asetäitja volitused algavad pühaliku töötuse andmisega Valimiskogu ees ja lõpevad uue Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

Vabariigi Presidendi ülesandeid täitval Peaministril ei ole õigust määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi ega Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist.

Vabariigi Presidendi Asetäitja ametisse astumisega lõpevad senise Vabariigi Presidendi volitused.

§ 47. Vabariigi Presidendi juures on Õiguskantsler, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel.

Õiguskantsleri ülesandeks on valvamine riigi- ja muude avalikõiguslikkude asutiste tegevuse seaduspärasuse järele. Ta annab aru oma tegevusest, leitud puudustest ja tehtud korraldustest Vabariigi Presidendile ning esitab ülevaateid oma tegevusest Riigivolikogule ja Riiginõukogule teadmiseks.

Oma ametkonna juhtimise alal on Õiguskantsleril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta.

Tal on õigus osa võtta sõnaõigusega Vabariigi Valitsuse istungeist.

Õiguskantsleri lähemad ülesanded ja tegevuse alused määratakse seadusega.

5. peatükk.

Vabariigi Valitsus.

§ 48. Vabariigi Valitsus teostab valitsemisvõimu.

Vabariigi Valitsus peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete:

- 1) teostab riigi poliitikat kõigil aladel;
- 2) hoolitseb seaduste täitmise eest;
- 3) teeb esitisi Vabariigi Presidendile tema võimkonda kuuluvate küsimuste kohta, välja arvatud küsimused, mis Vabariigi President otsustab eriõigusel;
- 4) teeb vajalikke korraldusi Vabariigi Presidendi otsuste täitmiseks;
- 5) otsustab küsimusi, mis seadusega tema otsustada antud.

§ 49. Vabariigi Valitsus koosneb Peaministrist ja ministreist. Üksikute valitsemisalade korraldamiseks asutatakse seadusega sellekohased ministeeriumid.

Valitsemise lähem korraldus määratakse seadusega.

§ 50. Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President eriõigusel.

Peaministri ametist vabastamisega lahkub ametist kogu Vabariigi Valitsus.

Vabariigi Valitsuse üksiku liikme ametisse nimetamine ja ametist vabastamine toimub Peaministri ettepanekul.

§ 51. Vabariigi Valitsuse liikmed annavad ametisse astumisel Vabariigi Presidendile pühaliku töotuse, et nad vankumatult hoiavad Põhiseadust ja seadusi ning ustavalt ja erapooletult täidavad oma kohuseid.

Vabariigi Valitsus või tema üksik liige loetakse ametisse astunuks pühaliku töotuse andmisega.

Vabariigi Valitsus vabaneb ametist uue Vabariigi Valitsuse ametisse astumisega. Vabariigi Valitsuse üksik liige vabaneb ametist Vabariigi Presidendi otsuse tegemisega.

§ 52. Peaminister esindab Vabariigi Valitsust, juhib ja ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust, juhatab Vabariigi Valitsuse

istungeid, võib pärida aru üksikult ministreilt nende tegevuse kohta ja anda neile juhtnööre nende tegevuses.

Peaministri ettepanekul nimetab Vabariigi President ministrite seast Peaministrile asetäitja. Kui Peaminister ega ka tema asetäitja ei saa täita Peaministri ülesandeid, siis täidab neid Vabariigi Valitsuse kõige vanem liige.

§ 53. Minister juhib ministeeriumi, korraldab ministeeriumi tegevusalasse puutuvaid küsimusi ning täidab muid ülesandeid, mis talle pandud seadusega määratud alusel ja ulatuses.

Vabariigi President võib nimetada ametisse ministreid, ilma et nende juhtimisele kuuluks mõni ministeerium.

Kui minister haiguse või muude takistuste tõttu ajutiselt oma ülesandeid täita ei saa, paneb Vabariigi President Peaministri ettepanekul tema ülesanded mõnele teisele ministrile.

§ 54. Vabariigi Valitsusel ja üksikul ministrel on õigus anda määrusi seaduses ettenähtud alusel ja ulatuses.

§ 55. Vabariigi Valitsuse istungid on kinnised. Erilistel pidulikel juhtudel võib neid kuulutada avalikuks Vabariigi Presidendi korraldusel.

Vabariigi Valitsus teeb oma otsused asjaomase ministri ettepanekul. Vabariigi Valitsuse otsused on kehtivad, kui nad kannavad Peaministri, asjaomase ministri ja Riigisekretäri allkirja.

§ 56. Kui Vabariigi President on Vabariigi Valitsuse istungil, siis juhatab tema seda istungit.

Vabariigi President võib Vabariigi Valitsuselt ja igalt ta liikmelt nõuda ettekandeid nende võimkonda kuuluvais asjus.

Vabariigi President võib kutsuda nõupidamisele Vabariigi Valitsust ja tema liikmeid.

§ 57. Vabariigi Valitsuse juures on Riigikantselei Riigisekretäri juhtimisel. Riigisekretär teotseb Peaministri järelevalvel. Riigisekretäri nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President eriõigusel.

Riigisekretäril on oma ametkonna juhtimise alal kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta.

Riigisekretäri ja Riigikantselei lähemad ülesanded määrab seadus.

§ 58. Peaministri ja ministrite kohtulikule vastutusele võtmine võib toimuda ainult Riigikogu üldkoosoleku otsusel, mis tehtud Riigikogu seadusliku koosseisu kolmeviendikulise häälte-

enamusega. Vastutusele võtmist võib algatada Vabariigi President erioigusel kui ka Riigivolikogu või Riiginõukogu seadusliku koosseisu enamus. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule. Vastutusele võtmise ja asja arutamise lähema korra määrab seadus.

Vastutusele võtmisega lahkuib Peaminister või minister ametist.

§ 59. Riigivolikogu võib avaldada oma sellekohase otsusega Vabariigi Valitsusele või tema üksikule liikmele otsest umbusaldust.

Umbusaldusküsimust võidakse algatada Riigivolikogu istungjärgul, kusjuures vastava kirjaliku nõudmisega peab esinema vähemalt üks neljandik Riigivolikogu seaduslikust koosseisust. Küsimus võib otsustamisele tulla kõige varemini järgmisel päeval pärast selle esitamist, kui Vabariigi Valitsus ei nõua küsimuse kiiremat otsustamist. Umbusaldus loetakse avaldatuks, kui selle poolt on Riigivolikogu seadusliku koosseisu enamus.

Kolme päeva jooksul arvates umbusalduse avaldamisest võib Vabariigi President, kui ta ei vabasta ametist Vabariigi Valitsust või tema üksikut liiget või ei määra Riigivolikogu uue koosseisu valimisi, anda umbusaldusküsimuse otsustamiseks Riiginõukogule, kes teeb otsuse järgmisel koosolekul arvates Riigivolikogu otsuse saamisest.

Kui Riiginõukogu oma seadusliku koosseisu enamusega ühineb Riigivolikogu otsusega, siis Vabariigi President vabastab ametist Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme, kui ta ei pea tarvilikuks määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist. Ei ühine Riiginõukogu oma seadusliku koosseisu enamusega Riigivolikogu otsusega, siis Vabariigi President kas vabastab ametist Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme või määrab Riigivolikogu uue koosseisu valimised.

Kui Vabariigi President on eelmiste lõigete korras määranud Riigivolikogu uue koosseisu valimised või Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamise ning kui Riigivolikogu uus koosseis avaldab samale Vabariigi Valitsusele või samale Vabariigi Valitsuse liikmele seitsme päeva jooksul pärast kokkutulekut käesoleva paragrahvi teise lõike korras otsest umbusaldust, siis Vabariigi President vabastab ametist

Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme, ja sel juhul, kui Riiginõukogu vabastatava valitsuse suhtes Riigivolikogu otsusega eelmise löike korras ei ühinenud, määrab ühtlasi ka Riiginõukogu uue koosseisu kujundamise.

6. peatükk.

Riigikogu.

1. jagu.

Üldeskirjad.

§ 60. Riigikogu teostab seaduste vastuvõtmist ja muid ülesandeid Põhiseaduse alusel.

Riigikogu on kahekojaline rahvaesindus. Ta koosneb Riigivolikogust ja Riiginõukogust.

§ 61. Riigikogu teostab temale kuuluvat võimu Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogu koosolekul ja Riiginõukogu koosolekul.

§ 62. Riigikogu, Riigivolikogu ja Riiginõukogu ning nende organite asjaajamise sisemine kord ja läbikäimine omavahel, samuti Riigikogu liikmete õigused ja kohused Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogus ja Riiginõukogus ning nende komisjonides määratakse Riigikogu kodukorraga, mis võetakse vastu Riigikogu üldkoosoleku otsusega.

Riigikogu, Riigivolikogu ja Riiginõukogu ning nende organite vahekord ja läbikäimise kord muude asutistega, samuti Vabariigi Presidendi ja Vabariigi Valitsuse liikmete õigused ja kohused Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogus ja Riiginõukogus ning nende komisjonides määratakse seadusega.

§ 63. Riigikogul, Riigivolikogul ja Riiginõukogul on õigus nõuda Peaministri või üksikute ministrite ilmumist oma koosolekule seletuste andmiseks.

Peaministril ja ministreil on õigus anda seletusi Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogus ja Riiginõukogus ning nende komisjonides.

2. jagu.

Riigikogu üldkoosolek.

§ 64. Riigikogu üldkoosolek koosneb Riigivolikogu ja Riiginõukogu liikmeist. Riigikogu üldkoosolek on otsusevõimeline, kui koos on vähemalt pool Riigikogu seaduslikust koosseisust.

Oma otsused, peale juhtude, mis Põhiseaduses korraldatud teisiti, teeb Riigikogu üldkoosolek kooslevate liikmete hääaltenamusega.

§ 65. Riigikogu üldkoosoleku juhatus koosneb Riigivolikogu ja Riiginõukogu juhatustest.

Riigikogu üldkoosoleku kutsub kokku Riigikogu üldkoosoleku juhatus omal algatusel või Vabariigi Presidendi nõudmisel.

Üldkoosolekut juhatab Riigivolikogu Esimees, tema äraolekul või juhtudel, kui ta mõnesugustel põhjustel ei saa juhatada koosolekut, Riiginõukogu Esimees, nende mõlemate puudumisel või juhtudel, kui nad ei saa juhatada koosolekut, teised juhatuse liikmed.

§ 66. Peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete võidakse Riigikogu üldkoosolekut kokku kutsuda pidulikel juhtudel, samuti ka Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse seletuste ärakuulamiseks.

Sõja ajal antakse Vabariigi Presidendi nõudmisel Riigikogu üldkoosoleku otsustada kõik riigikaitse vajadusest tingitud kiireiseloomulised Riigikogu võimkonda kuuluvad küsimused.

3. jagu.

Riigivolikogu.

§ 67. Riigivolikogul on kaheksakümmend liiget, kes valitakse üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel ning isiku valimise teel enamusvalimise põhimõttel.

Õigus Riigivolikogu liikmete valimistest osa võtta on igal hääleõiguslikul Eesti kodanikul, kui ta on omanud vastavas valimisringkonnas või vastava omavalitsuse administratiivpiirkonnas elukohta või töökohta vähemalt ühe aasta kestel enne valimisi, kusjuures elukutselisest tööst tingitud põhjustel uue elukoha või uue töökohta omajail või elukohast või töökohast eemalviibijail on valimisõigus elukoha või töökohta ringkonnas.

Riigivolikogu liikmeks võib valida iga hääleõiguslikku Eesti kodanikku, kes on vähemalt kakskümmend viis aastat vana ja kes on vähemalt ühe aasta kestel enne valimisi omanud elukohta Eesti Vabariigi maa-alal.

Riigivolikogu valimiste lähem kord määratakse seadusega.

§ 68. Iga viie aasta järel teostatakse Riigivolikogu uue koosseisu valimised.

Vabariigi Presidendil on õigus määrata Riigivolikogu uue

koosseisu valimisi enne viie aasta möödumist, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused. Sel juhul Riigivolikogu uue koosseisu valimised peavad toimuma hiljemalt neljakümne viie päeva kestel arvates päevast, mil Vabariigi President tegi otsuse Riigivolikogu uue koosseisu valimiste määramiseks.

Riigivolikogu liikmete volitused algavad Riigivolikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamise päevast ning samast päevast lõpevad Riigivolikogu eelmise koosseisu liikmete volitused.

§ 69. Riigivolikogu liige oma kohuste täitmisele asudes annab pühaliku töotuse, milles väljendatakse, et ta jääb ustavaks Eesti Vabariigile ja ta põhiseaduslikule korrale. Pühaliku töotuse andmise kord ja töotuse tekst määratakse § 62 teises lõikes tähendatud seadusega. Kui Riigivolikogu liige keeldub pühaliku töotuse andmisest või annab selle tingimisi, siis lõpevad tema volitused.

§ 70. Riigivolikogu valib oma esimesel istungil pärast valimisi esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab esimehe valimiseni senine Riigivolikogu Esimees.

§ 71. Riigivolikogu astub kokku korraliseks istungjärguks igal aastal jaanuari ja oktoobri teisel teispäeval. Pärast uusi valimisi kutsub Vabariigi President Riigivolikogu kokku korraliseks istungjärguks hiljemalt kahe nädala kestel pärast valimiste tagajärgede väljakuulutamist.

Riigivolikogu juhatus võib kokku kutsuda Riigivolikogu ka erakorralisteks istungjärgudeks. Riigivolikogu juhatus on kohustatud kokku kutsuma Riigivolikogu, kui seda nõuab Vabariigi President või üks neljandik Riigivolikogu seaduslikust koosseisust. Riigivolikogu on kohustatud Vabariigi Presidendi nõudmisel kokkukutsutava erakorralise istungjärgu päevakorda võtma ja arutama ainult küsimusi, mida nõuab Vabariigi President.

Riigivolikogu istungjärgud lõpetab Vabariigi President. Jaanuari teisel teispäeval kokkuastuvat Riigivolikogu korralist istungjärku Vabariigi President ei või lõpetada enne kolme kuu möödumist, oktoobri teisel teispäeval kokkuastuvat — mitte enne kahe kuu möödumist ja pärast Riigivolikogu uue koosseisu valimisi kokkukutsutavat — mitte enne kahe nädala möödumist, välja arvatud juhud, kui Vabariigi President on nende tähtaegade kestel määranud Riigivolikogu uue koosseisu valimised või kui Riigivolikogu ja Riiginõukogu pöörduvad Vabariigi Presidendi poole esitiseiga lõpetada istungjärgk varem. Nende tähtaegade

hulka ei arvata seda aega, mil Riigivolikogu istungjärk on katkestatud Vabariigi Presidendi poolt või Riigivolikogu ja Riiginõukogu ühtlase otsuse kohaselt.

Vabariigi Presidendil on õigus katkestada Riigivolikogu korralist ja erakorralist istungjärku üks kord istungjärgu kestel kuni kahe nädalani.

Riigivolikogu korralised istungjärgud ühes Riigivolikogu juhatuse enda algatusel või Riigivolikogu liikmete nõudmisel kokkukutsutud erakorraliste istungjärkudega ei või kesta üle kuue kuu aastas.

Vabariigi Presidendi sellekohasel nõudmisel kutsutakse Riigivolikogu üksikud komisjonid kokku ka Riigivolikogu istungjärkude vaheajal.

§ 72. Vaheajal, arvates Riigivolikogu koosseisu volituste viie-aastase kestuse möödumisest või Vabariigi Presidendi poolt Riigivolikogu uue koosseisu valimiste määramisest kuni Riigivolikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamiseni, võib Riigivolikogu kokku kutsuda istungjärkudeks ainult Vabariigi Presidendi nõudmisel, kes määrab nende istungjärkude päevakorra ja lõpetamise.

§ 73. Sõja ajal on Vabariigi Presidendil õigus Riigivolikogu istungjärke lõpetada § 71 ettenähtud tähtaegadest kinni pidamata, ära kuulates Riigikogu üldkoosoleku juhatuse ja Sõjavägede Ülemjuhataja arvamused.

Sõja ajal võib Riigivolikogu erakorralisi istungjärke kokku kutsuda ainult Vabariigi Presidendi nõudel, samuti ka Riigikogu üldkoosoleku juhatuse algatusel ja Vabariigi Presidendi nõusolekul Vabariigi Presidendi poolt määratud päevakorraga.

§ 74. Riigivolikogu on otsusevõimeline, kui koos on vähemalt pool tema seaduslikust koosseisust.

§ 75. Riigivolikogu koosolekud on avalikud. Ainult erakorralistel juhtudel, kui sellega nõustub vähemalt kaks kolmandikku koosolevaist liikmeist, võib Riigivolikogu oma koosoleku kinniseks kuulutada.

§ 76. Riigivolikogu liikmed ei ole seotud mandaatidega.

§ 77. Riigivolikogu liikmed ei või olla riigiteenistuses Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse, valitsus- või kohtuasutiste ega riigiettevõtete poolt ametisse nimetatuna või kinnitatuna.

Eelmise lõike eeskiri ei käi Vabariigi Valitsuse liikmete kohta ega isikute kohta, kes nimetatakse või kinnitatakse ame-

tisse era-, omavalitsusliikude või autonoomsete asutiste ettepanekute korras.

Riigivolikogu liige ei tohi võtta riigilt hankeid ega kontsessioone riigi varade kasutamiseks.

Riigivolikogu liige ei või sellisena ajada võõraid asju teiste isikute nimel või huvides valitsusasutistes.

Üksikasjad käesoleva paragrahvi kohaldamiseks määratakse § 62 teises lõikes tähendatud seadusega.

§ 78. Riigivolikogu liige ei kannu peale kodukorras ettenähtu mingit vastutust hääletamise ega poliitiliste avalduste eest, mis ta teinud Riigikogu üldkoosolekul või Riigivolikogus või nende komisjonides.

Riigivolikogul on aukohus, kelle kujundamise ja asjaajamise kord ning võimupiirid, niivõrd kui need ei puuduta Riigikogu koosseisu mittekuuluvaid isikuid, määratakse Riigikogu kodukorras.

Riigivolikogu juhatus võib anda aukohtu otsustada ka Riigivolikogu liikme ja väljaspool Riigivolikogu koosseisu oleva isiku vahelisi aasju, mis on põhjustanud Riigivolikogu liige Riigikogu üldkoosolekul või Riigivolikogus või nende komisjonides. Aukohtu lähem asjaajamiskord ja võimupiirid, niivõrd kui need puudutavad Riigikogu koosseisu mittekuuluvaid isikuid, määratakse § 62 teises lõikes tähendatud seadusega.

§ 79. Ilma Riigivolikogu nõusolekuta ei või tema liiget vangistada, välja arvatud juhud, kui ta on tabatud süüteoilt. Vangistamisest ja selle põhjustest teatatakse mitte hiljemini kui neljakümne kaheksa tunni kestel Riigivolikogu juhatusesele, kes esitab selle Riigivolikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.

Riigivolikogul on õigus oma liikmeile määratud vangistust või muid kitsendusi edasi lükata kuni Riigivolikogu istungjärgu vaheajani või volituste lõpuni.

§ 80. Riigivolikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestel sõjaväeteenistusest.

§ 81. Riigivolikogu liikmed saavad tasu ainult Riigivolikogu istungjärkude aja eest. Peale selle saavad Riigivolikogu liikmed tasuta sõidu või sõiduraha.

Riigivolikogu liikmete tasu ja tasuta sõidu või sõiduraha alused määratakse seadusega, mida võib muuta ainult Riigivolikogu järgneva koosseisu kohta.

§ 82. Igal Riigivolikogu liikmel on õigus pöörduda Riigivoli-

kogu koosolekul kirjalikult esitatud küsimustega Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri poole. Ühel neljandikul Riigivolikogu seaduslikust koosseisust on õigus pöörduda Riigivolikogu koosolekul kirjaliku arupärimisega Vabariigi Valitsuse poole. Arupärimisele tuleb vastata seletusega.

Riigivolikogul on õigus kujundada ankeetkomisjone, keda Riigivolikogu juhatus võib kokku kutsuda ka istungjärkude vaheajal.

§ 83. Kui Riigivolikogu liige kaotab oma valimisõiguse, on vangistatud Riigivolikogu loal, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, või keeldub andmast pühalikku tötust või annab selle tingimisi, toimuvad vastavas valimisringkonnas uued valimised juhul, kui Riigivolikogu selle koosseisu volituste lõpuni on jäänud aega mitte vähem kui kolm kuud. Uus liige astub lahkunud liikme asemele kuni Riigivolikogu selle koosseisu volituste lõppemiseni.

4. jagu.

Riiginõukogu.

§ 84. Riiginõukogu liikmeiks on:

1) ameti poolest:

- a) Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja;
- b) kahe tähtsama ja suurema Eestis oleva kiriku pead;
- c) kahe autonoomse kõrgema teadusliku õppeasutise rektorid;
- d) emissioonipanga juhataja;

2) valimise alusel:

- a) maaomavalitsuste poolt — kolm liiget;
- b) linnaomavalitsuste poolt — üks liige;
- c) kutsealaste omavalitsuste poolt kuusteist liiget; neist põllumajanduse alalt ühes kalandusega — viis, tööstuse, käsitöö, kaubanduse, laevanduse ja ühistegevuse alalt — viis, töövõtjaskonna poolt — kolm, linnakinnisomandi alalt — üks, vabakutsete alalt — üks, kodumajanduse alalt — üks;
- d) kaitseliidu poolt — üks liige;
- e) hariduse ja kultuuri alalt — üks liige;
- f) vähemusrahvuste kultuuri alalt — üks liige;
- g) rahvatervishoiu alalt — üks liige;

3) nimetamise alusel:

Vabariigi Presidendi erioigusel nimetamisega kümme liiget.

Isikliku õiguse alusel on õigus olla Riiginõukogu liikmeiks endistel Vabariigi Presidentidel, kes käesoleva Põhiseaduse alusel ametis olnud, ja endistel sõjaaegsetel Sõjavägede Ülemjuhatajatel.

Riiginõukogu liikmed peavad olema hääleõiguslikud Eesti kodanikud, kes 1) on vähemalt nelikümmend aastat vanad, 2) vähemalt kolm aastat enne valimist või nimetamist on omanud elukohta Eesti Vabariigi maa-alal ja 3) valimise või nimetamise juhul vastavad § 85 ettenähtud nõuetele.

Riiginõukogu liikmeiks valimiste põhjal kuuluvad isikud peavad omama valimisõigust valimistel vastavates asutistes.

Riiginõukogu koosseisu kujundamise lähem kord määratakse seadusega.

§ 85. Riiginõukogu liikmete valimisel või nimetamisel on üldiseks juhtnõuiks vastavate kodanikkude 1) lugupeetud ning väärikas isiksus ja tuntud kodanikutublidus ning riiklik mõtlemisviis ja 2) teadmised ning elukogemused, mis kasulikud Riiginõukogu tegevuses.

Riiginõukogu kujundamise seadusega määratakse teadmiste ja elukogemuste alusena lähemalt kodanikkude tegevuse kestus nende elukutselises töös või avalikus tegevuses, kuid nõnda, et selle töö või tegevuse nõutava kestuse alammäär ei oleks alla kahe aasta ja ülemmäär üle kümne aasta.

Riiginõukogu kujundamise seaduse eelmises lõikes tähendatud osa muutmise ja täiendamise seaduse vastuvõtmine võib toimuda ainult Riigivolikogu ja Riiginõukogu seadusliku koosseisu enamusega, kusjuures ei tule rakendamisele § 95 viimase lõike eeskiri.

§ 86. Iga viie aasta järel teostatakse Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine.

Vabariigi Presidendil on õigus määrata Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist enne viie aasta möödumist, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused. Sel juhul Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine peab toimuma hiljemalt neljakümne viie päeva kestel arvates päevast, mil Vabariigi President tegi otsuse Riiginõukogu uue koosseisu kujundamiseks.

Riiginõukogu liikmete volitused algavad Riiginõukogu üldise koosseisu kujundamise tagajärgede väljakuulutamise päevast arva-

tes ning samast päevast lõpevad Riiginõukogu eelmise koosseisu liikmete volitused. Juhul aga, kui Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine on Vabariigi Presidendi poolt määratud ühes Riigivolikogu uue koosseisu valimiste määramisega, algavad ja lõpevad Riiginõukogu koosseisu liikmete volitused ühel ajal Riigivolikogu koosseisu liikmete volituste algamisega ja lõppemisega.

§ 87. Riiginõukogu istungjärgud algavad ja lõpevad ühel ajal Riigivolikogu istungjärgudega. Riigivolikogu istungjärgude kohta kehtivad eeskirjad kuuluvad rakendamisele ka Riiginõukogu istungjärgude kohta.

§ 88. Keegi ei saa ühel ajal olla Riigivolikogu ja Riiginõukogu liige.

§ 89. Põhiseaduse § 69, 70, 74, 75, 76, § 77 kolmandat, neljandat ja viiendat lõiget, § 78, 79, 80 ja 81 kohaldatakse vastavalt ka Riiginõukogule ja tema liikmeile.

§ 90. Igal Riiginõukogu liikmel on õigus Riiginõukogu koosolekul pöörduda kirjalikult esitatud küsimustega Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri poole.

§ 91. Kui Riiginõukogu liige kaotab õiguse olla Riiginõukogu liige, on vangistatud Riiginõukogu loal, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, või keeldub andmast pühalikku töötust või annab selle tingimisi, siis valitakse või nimetatakse tema asemele sel juhul, kui Riiginõukogu selle koosseisu volituste lõpuni on jäänud aega mitte vähem kui kolm kuud, uus liige samas korras, nagu oli valitud või nimetatud lahkunud liige. Uus liige astub lahkunud liikme asemele kuni Riiginõukogu selle koosseisu volituste lõppemiseni.

7. peatükk.

Seadusandlus.

§ 92. Seaduste algamise õigus on Vabariigi Valitsusel Vabariigi Presidendi teadmisel ja vähemalt ühel viiendikul Riigivolikogu seaduslikust koosseisust.

Riigivolikogu liikmete poolt algatatud seaduseelnõud, mis tingivad riigi tulude ja kulude eelarveis uute kulusummade sissevõtmist või riigi tulude vähendamist või kustutamist, tuleb algatajate poolt varustada vajalikkude rahaliste arvestustega, ära näidates kulude katteks vastavad tuluallikad. Need elnõud

võivad tulla Riigivolikogus arutusele ainult Vabariigi Valitsuse nõusolekul Vabariigi Presidendi teadmisel.

Riigi relvastatud jõude ja kodanikkude kohuseid riigikaitse alal puudutavate seaduste algatamise õigus on ainult Vabariigi Valitsusel Vabariigi Presidendi teadmisel.

Riigivolikogul kui ka Riiginõukogul on õigus nende seadusliku koosseisu enamuse otsusel pöörduda Vabariigi Valitsuse poole esitiseга algatada nende poolt soovitavaks tunnustatud seadus.

§ 93. Algatatud seaduseelnõud kuuluvad vastuvõtmisele esmalt Riigivolikogus.

§ 94. Riigivolikogu poolt vastuvõetud seaduseelnõu kohta peab Riiginõukogu otsuse tegema hiljemalt kolmekümne päeva kestel arvates eelnõu saamisest Riigivolikogu juhatuselt. Mõnede seaduseelnõude liikide kohta võidakse seda tähtaega § 62 teises lõikes tähendatud seadusega pikendada või lühendada. Istungjärgu lõpetamise või katkestamise juhtudel ei loeta nende tähtaegade hulka aega, mil Riigikogu ei ole koos.

§ 95. Kui Riiginõukogu teatab Riigivolikogu juhatusle oma nõustumisest seaduseelnõuga, siis loetakse eelnõu Riigikogu poolt vastuvõetud seaduseks ja esitatakse väljakuulutamiseks. Samuti loetakse eelnõu Riigikogu poolt vastuvõetud seaduseks, kui Riiginõukogu § 94 määratud tähtaja kestel ei teata oma seisukohta.

Kui Riiginõukogu teeb eelnõus parandusi, tulevad need Riigivolikogus arutamisele.

Kui Riigivolikogu ühineb Riiginõukogu poolt vastuvõetud parandustega või kui Riigivolikogu ja Riiginõukogu pärast § 62 teises lõikes tähendatud seaduses ettenähtud kokkukõlastusmenetlust asuvad ühisele seisukohale, esitatakse seadus väljakuulutamiseks.

Kui Riigivolikogu hoolimata Riiginõukogu vastupidisest seisukohast või kokkukõlastusmenetluse nurjumisel võtab vastu kogu seaduseelnõu või selle üksikud osad endisel tema poolt vastuvõetud kujul oma seadusliku koosseisu kolmeviieendikulise häälteenamusega, siis esitatakse seadus väljakuulutamiseks.

§ 96. Seadused kuulutab välja Vabariigi President.

Vabariigi Presidendil on õigus riiklikel kaalutlustel jätta välja kuulutamata Riigikogu poolt vastuvõetud seadus, andes selle Riigikogule uueks arutamiseks ja otsustamiseks. Sellekohase

põhistatud otsuse teatab Vabariigi President hiljemalt kolmekümne päeva kestel arvates seaduse kättesaamisest.

Kui seadus uuel arutamisel ja otsustamisel võetakse vastu muutmatult Riigivolikogu ja Riiginõukogu seadusliku koosseisu häälteenamusega või kui Riigivolikogu võtab selle vastu § 95 viimases lõikes tähendatud juhtudel seadusliku koosseisu kolmeviidendikulise häälteenamusega, siis Vabariigi President kuulutab seaduse välja.

Kui Vabariigi President välja kuulutamata jäetud seaduse otsustab anda Riigikogule uueks arutamiseks ja otsustamiseks ajal, kui tema poolt on määratud Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine § 68 ja 86 korras, siis arutab ja otsustab Riigikogu uus koosseis seda seadust eelmises lõikes ettenähtud korras.

§ 97. Riigikogus tema koosseisu volituste lõppemisel lõplikult vastu võtmata jäänud seaduseelnõud loetakse Riigikogus äralangenuiks, välja arvatud § 96 neljandas lõikes tähendatud erand.

§ 98. Kui Vabariigi President riigi huvides tähtsas küsimuses peab tarvilikuks teada saada rahva seisukohta, on tal õigus Riigikogu üldkoosoleku juhatause nõusolekul esitada küsimus rahvale otsustamiseks rahvahääletuse korras. Rahva otsus tehakse hääletamisest osavõtnute häälteenamusega.

Rahva otsus on riigiorganeile siduv ja nad peavad asuma viivimatult sellest otsusest järelduvate korralduste tegemisele.

Rahvahääletamisel käesoleva paragrahvi korras ei saa tulla otsustamisele Põhiseaduse muutmisesse, maksudesse, riigikaitse, välislepinguisse ega riigi rahalistesse kohustustesse puutuvad küsimused.

§ 99. Vabariigi President võib Riigikogu istungjärkude vaheajal edasilükkamatu riikliku vajaduse korral anda seadusi dekreedina. Dekreedina kehtimapanud seadused saadetakse istungjärgu alguseks Riigikogule, kes võib vastu võtta nende muutmise või kehtivusetuks tunnustamise seadusi. Riigikogu võib seda teha kinni pidamata seaduseelnõude algatamiseks ettenähtud korrast, kui Riigivolikogu kahe nädala kestel arvates korralise või erakorralise istungjärgu algusest on otsustanud võtta arutusele dekreeidi muutmise või kehtivusetuks tunnustamise seaduse elnõu.

Vabariigi President ei või dekreedina kehtima panna ega muuta:

- 1) rahvahääletuse seadust;
- 2) Riigivolikogu valimise ega Riiginõukogu kujundamise seadust;
- 3) Vabariigi Presidendi valimise seadust;
- 4) Põhiseaduse § 62 tähendatud kodukorda ja seadust;
- 5) Põhiseaduse § 39 p. 7, § 101, § 134 teises lõikes ja § 138 tähendatud seadusi;
- 6) Vabariigi Presidendi ega Riigikogu liikmete tasu seadust;
- 7) Vabariigi Presidendi ega Vabariigi Valitsuse liikmete kohtulikule vastutusele võtmist käsitlevaid seadusi;
- 8) Riigikontrolli kohta käivaid seadusi;
- 9) kohtute korraldamise seadust;
- 10) riigi eelarve seadust;
- 11) välis- ja siselaenudesse puutuvaid seadusi;
- 12) seadusi, millede alusel võidakse sõlmida lepinguid või riigile võtta kohustusi, mis tingivad sama eelarve-aasta või eeltulevate eelarve-aastate riigi tulude ja kulude eelarvesse uute kulusummade sissevõtmist;
- 13) kontsessioonide, monopolide ja riigi fondide kohta käivaid seadusi.

Vabariigi President ei või dekreedina kehtima panna ega muuta riigi tulude ja kulude eelarvet ega akte, mis Põhiseaduse alusel kuuluvad Riigikogu poolt vastuvõtmisele otsuste kujul.

§ 100. Ükski seadus ei hakka kehtima ilma Vabariigi Presidendi väljakuulutamise otsuseta.

Kui seaduses eneses ei ole ette nähtud muud korda ega tähtaega, hakkab seadus kehtima kümneandal päeval pärast avaldamist Riigi Teatajas.

8. peatükk.

Välislepingud.

§ 101. Vabariigi President sõlmib ja ratifitseerib lepinguid välisriikidega.

Enne ratifitseerimist Vabariigi Presidendi poolt kuuluvad välislepingud Riigikogu kinnitamisele. Välislepingud esitab Riigikogule kinnitamiseks Vabariigi Valitsus. Seadusega määratakse välislepingute liigid, mis ei kuulu enne ratifitseerimist Riigikogu kinnitamisele või millede kinnitamine toimub erikorras.

§ 102. Välislepingute kinnitamine toimub Riigikogu sellekohase otsusega, mis tehtud vastavalt § 94 ja 95 eeskirjadele, kusjuures Vabariigi President võib nõuda üksikute välislepingute kinnitamise otsustamist Riigikogu üldkoosolekul.

Riigi piire võib muuta ainult Põhiseaduse muutmiseks ettenähtud korras kinnitatud välislepingutega.

9. peatükk.

Riigi eelarve.

§ 103. Iga aasta kohta võtab Riigikogu vastu riigi tulude ja kulude eelarve.

Eelarve-ettepaneku esitab Vabariigi Valitsus Vabariigi Presidendi teadmisel Riigikogule hiljemalt seitsekümmend päeva enne eelarve-aasta algust. Riigikogu võib suurendada eelarve-ettepanekus ettenähtud kulusid ja eelarvesse võtta uusi kulusid ainult Vabariigi Valitsuse nõusolekul. Riigikogu ei või kustutada ega vähendada eelarve-ettepanekus ettenähtud kulusid, mis on määratud seadusega.

§ 104. Riigi tulude ja kulude eelarve võtavad vastu Riigivolikogu ja Riiginõukogu. Riiginõukogu teeb oma otsuse Riigivolikogu poolt vastuvõetud eelarve kohta hiljemalt viieteistkümmend päeva kestel arvates Riigivolikogu otsuse saamisest.

Kui Riiginõukogu teatab oma nõustumisest Riigivolikogu poolt vastuvõetud eelarvega, loetakse eelarve Riigikogu poolt vastuvõetuks. Samuti loetakse eelarve Riigikogu poolt vastuvõetuks, kui Riiginõukogu ei teata oma seisukohta eelmises lõikes tähendatud tähtajal.

Riiginõukogu võib Riigivolikogus vastuvõetud eelarve-ettepanekus teha parandusi oma seadusliku koosseisu enamusega.

Kui Riigivolikogu ühineb Riiginõukogu parandustega või kui pärast § 62 teises lõikes tähendatud seaduses ettenähtud kokkukõlastusmenetlust Riigivolikogu ja Riiginõukogu asuvad ühisele seisukohale, loetakse eelarve vastuvõetuks.

Kui Riigivolikogu hoolimata Riiginõukogu vastupidisest seisukohast või kokkukõlastusmenetluse nurjumisel võtab oma seadusliku koosseisu enamusega vastu eelarve endisel tema poolt vastuvõetud kujul või osalt ühinedes Riiginõukogu parandustega, siis loetakse eelarve vastuvõetuks.

§ 105. Paragrahvi 62 teises lõikes tähendatud seaduses

määratakse tähtjad, mille kestel Riigivolikogu ja Riiginõukogu peavad tegema eelmises (104) paragrahvis ettenähtud otsused. Kui Riigivolikogu või Riiginõukogu ei tee otsust neil tähtaegadel, loetakse eelarve vastuvõetuks sel kujul, nagu see on seatud tähtajaks Riigivolikogu või Riiginõukogu poolt vastu võetud. Kui Riigivolikogu ja Riiginõukogu kumbki pole seatud tähtajaks eelarvet vastu võtnud, siis võidakse kuni eelarve vastuvõtmiseni teha iga kuu kulutusi kuni ühe kaheteistkümnendiku osani eelmise aasta eelarve summadest; lähema korra selle kohta määrab riigi eelarve seadus.

§ 106. Riigikogu poolt vastuvõetud eelarve esitatakse Vabariigi Presidendile väljakuulutamiseks ja see jõustub arvates eelarve-aasta algusest.

§ 107. Riigi laenude tegemine toimub Riigikogu otsusel. Sellekohase ettepaneku esitab Riigikogule Vabariigi Valitsus Vabariigi Presidendi teadmisel.

Otsuse tegemine toimub vastavalt § 94 ja 95 eeskirjadele, Vabariigi President võib nõuda laenude tegemise otsustamist Riigikogu üldkoosolekul.

10. peatükk.

Riigikontroll.

§ 108. Riigiasutiste ja riigiettevõtete majandusliku tegevuse kui ka riigi eelarve täitmise kontrolli teostab Riigikontroll. Riigikontrolli korraldus ja tegevuse lähemad alused määratakse seadusega. Samuti määratakse seadusega kontrolli teostamine sõjaväes sõja ajal.

Seadusega võidakse määrata Riigikontrolli kaastöö oma-valitsuste ja muude avalikõiguslikul alusel teotsevate asutiste majandusliku tegevuse kontrollimisel riigisummade kasutamise alal.

Seadusega määratakse erialused ja kord nende eraettevõtete majandusliku tegevuse kontrollimiseks, mille aktsiate enamus kuulub riigile.

§ 109. Riigikontrolli juhib Riigikontrolör. Riigikontrolöri nimetab ametisse Vabariigi President erioigusel Riigikogu üldkoosoleku poolt esitatud kandidaatide hulgast. Riigikontrolöri vabastab ametist Vabariigi President erioigusel kas omal algatusel või Riigikogu üldkoosoleku ettepanekul, mis tehtud Riigikogu seadusliku koosseisu enamusega.

§ 110. Riigikontroll on omas tegevuses seaduse alusel iseseisev.

Riigikontrolör esitab aruanded kontrolli teostamise ja selle tagajärgede kohta Vabariigi Presidendile ning Riigivolikogule ja Riiginõukogule.

§ 111. Riigikontrolöril on õigus oma ülesandesse puutuvais asjus osa võtta sõnaõigusega Vabariigi Valitsuse istungeist. Oma ametkonna juhtimise alal on Riigikontrolöril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta. Ta annab kaasallkirja Vabariigi Presidendi otsuseile Riigikontrolli alal ja võtab vastutuse nende otsuste eest endale.

Riigikontrolöri kohtulikule vastutusele võtmine toimub ühisel alusel ministrite vastutusele võtmisega.

11. peatükk.

K o h u s.

§ 112. Õigusemõistmist teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

§ 113. Kõrgeimaks kohtuks on riigikohtunikest koosnev Riigikohus.

Seadusega määratakse vastava ministri õigus korraldada kohtute toimetuste ja asjaajamise järelevaatust ja nõuda aruandeid kohtute tegevuse kohta.

Kohtuasutiste sisemine järelevalve määratakse seadusega.

§ 114. Riigikohtunikke ja muid kohtunikke, ära kuulanud vastava ministri arvamuse, nimetab ametisse eriõigusel Vabariigi President Riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Kandidaatide ülesseadmise ja esitamise alused ning lähem kord määratakse seadusega.

§ 115. Riigikohtunikud vabastatakse ametist seitsmekümenda eluaasta täitumisel ja muud kohtunikud kuuekümmenda viienda eluaasta täitumisel, kusjuures viimaste vanuse ülemmäära üksikuis kohtuliikides võib seadusega tõsta kuni seitsmekümenda eluaasta täitumiseni.

Erikohtuusse kuuluvate ametkohtunikkude vanuse ülemmäära määrab seadus.

Kestva töövõimetuse tagajärjel vabastatakse riigikohtunikud ja kohtunikud ametist sellekohase seaduse alusel.

§ 116. Kohtunikke võib tagandada ametist või ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise ainult kohtu otsusega.

Seaduse alusel kohtute koosseisude muutmisest tingitud juhtudel võib kohtunikke ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise või vastavate vabade kohtade puudumisel ametist vabastada, kusjuures kohtunikuametist vabastatule makstakse tasu viimase ametikoha järgi kahe aasta kestel.

Kohtunikkude kohtulikule vastutusele võtmine teenistusalaste süütegude eest ning asjaarutamiskord määratakse seadusega.

§ 117. Kohtunikud ei või pidada peale seaduses ettenähtud juhtude kõrvalist palgalist ametit.

§ 118. Seadusega võib luua erikohtuid mõnda liiki asjade või alade jaoks.

Erikohtute koosseisu määramine kas nimetamise või valimise põhimõttel toimub seaduses ettenähtud aluseil ja korras. Samuti määrab seadus nende kohtunikkude ametialase seisundi, kusjuures ametikohtunikkude nimetamise korral neile kohaldatakse § 114—117 eeskirju.

§ 119. Erakorralised kohtud on lubatud seaduse piires ainult sõja ajal, kaitseseisukorra piirkonnas ja sõjalaevadel.

§ 120. Vabariigi President võib üksikuil isikuil kohtute poolt määratud ja jõustunud karistusi armuandmise teel eriõigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada.

Vabariigi Valitsuse liikmeile ja Riigikontrolörile nende ametialase tegevuse eest kohtu poolt määratud karistusi võib Vabariigi President eriõigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada ainult Riigikogu üldkoosoleku esitusel.

§ 121. Seadusega määratakse menetluse algatamine ja kord riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse üle otsustamisel kohtutes.

12. peatükk.

O m a v a l i t s u s e d .

1. jagu.

K o h a l i k u d o m a v a l i t s u s e d .

§ 122. Kohaliku valitsemisala korraldamine ja kohalikkude elualade arendamine toimub seaduse alusel kohalikkude omavalitsuste kaudu.

§ 123. Kohaliku omavalitsuse korraldavaks organiks on esinduskogu, kes valitakse üldisel, ühetaolisel ja salajasel hääletamisel. Valijaiks on kohaliku omavalitsuse piirkonda kuuluvad hääleõiguslikud kodanikud, kes omavalitsuse piirkonnas omavad püsivat elukohta või töökohta.

Teise astme omavalitsuste korraldus ja nende esinduskogude kujundamise alused määratakse seadusega.

Seaduse alusel võidakse korraldada omavalitsuste liite ja omavalitsuste ühisasutisi.

§ 124. Kohalikel omavalitsustel on õigus oma piirkonna kohta seaduse alusel ja piires anda määrusi.

Neil on õigus seaduse alusel oma ülesannete täitmiseks võtta makse ning peale panna koormatisi.

§ 125. Kohalikkude omavalitsuste lähem korraldus ja järelevalve nende üle määratakse seadusega.

2. jagu.

Kutsealased omavalitsused.

§ 126. Kutsealade korraldamiseks ja arendamiseks kutsutakse seaduse alusel ellu sellekohased omavalitsused.

Nende omavalitsuste organisatsioon, ülesanded, võimupiirid, valimise alused ja järelevalve määratakse seadusega. Samuti määrab seadus koostöö korralduse nende endi vahel ning riigi- ja muude asutistega.

§ 127. Kutsealastel omavalitsustel on seaduse alusel ja piires õigus oma tegevusaladel kehtima panna kohuslikke korraldusi vastavasse omavalitsusse kuuluvate isikute kohta, samuti neilt makse võtta oma ülesannete täitmiseks.

13. peatükk.

Riigikaitse.

§ 128. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses tähendatud aluseil ja korras.

§ 129. Riigikaitse ja relvastatud jõudude kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President. Tema rakendab riigikaitseks seaduste alusel kõik jõuallikad.

Relvastatud jõudude otseseks juhiks on rahu ajal Sõjavägede Juhataja või Põhiseaduses tähendatud juhtudel Sõjavägede Ülem-

juhataja ja sõja ajal Sõjavägede Ülemjuhataja. Sõjavägede Ülemjuhataja ja Sõjavägede Juhataja nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President eriõigusel.

§ 130. Mobilisatsiooni väljakuulutamisest või sõja algusest kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni Vabariigi President võib anda riigikaitse ja relvastatud jõudude korraldamise ja juhtimise alal seadusi dekreedina ka Riigikogu istungjärkude ajal.

§ 131. Vabariigi President annab seaduses tähendatud alusel riigikaitse ja relvastatud jõududesse puutuvaid seadlusi ja määrusi.

§ 132. Vabariigi President kuulutab oma otsusega välja mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni.

Vabariigi President kuulutab sõja Riigikogu üldkoosoleku vastava otsuse alusel.

Riigikogu üldkoosoleku otsust ootamata Vabariigi President otsustab sõjategevuse alustamise Vabariigile kallaletungi korral või vastastikuseks kaitseks sõlmitud liidulepingu täitmisest tingitud juhtudel.

Vabariigi President sõlmib rahulepingud, mis enne ratifitseerimist esitatakse Riigikogule kinnitamiseks.

§ 133. Mobilisatsiooni väljakuulutamisest alates Vabariigi President otsustab sõjapidamiskulude eelarve ning sõjapidamiskuludeks vajaduse korral sise- ja välislaenude tegemise.

Sellekohane otsus saadetakse Riigikogule teadmiseks. Sõjapidamise rahaline aruanne esitatakse selle valmimisel Riigikogule.

§ 134. Riigikaitse ja relvastatud jõudude alal Vabariigi Presidendi poolt antud seadused dekreedina, seadlused, määrused, otsused ja muud aktid kannavad peale Peaministri ja asjaomase ministri kaasallkirja ka Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja allkirja.

Relvastatud jõududele Vabariigi Presidendi poolt antavate käskude ja korralduste kaasallkirja andmise kohuslikkuse juhud määrab seadus ja allkirjade andmise korra — Vabariigi President.

§ 135. Mobilisatsiooni või sõja korraks nimetab Vabariigi President ametisse Sõjavägede Ülemjuhataja. Sõjavägede Ülemjuhataja allub vahetult Vabariigi Presidendile; ta on kõigi relvastatud jõudude otsene juht ning ta juhib sõjalist tegevust oma äranägemisel.

Sõjavägede Ülemjuhataja annab aru ja vastutab oma tegevuse eest ainult Vabariigi Presidendi ees.

§ 136. Sõja ajal on Sõjavägede Ülemjuhatajal riigikaitse teostamise alal sõjalise tegevuse huvides õigus anda juhtnõore ja teha korraldusi ka temale mittealluvaile ametiisikuile ja -asutistele.

§ 137. Sõjavägede Ülemjuhataja ja Sõjavägede Juhataja lähemad võimupiirid määratakse seadusega.

§ 138. Vabariigi Presidendil on õigus seaduses tähendatud juhtudel määrata Sõjavägede Juhataja asemele ametisse Sõjavägede Ülemjuhatajat ka rahu ajal. Neil juhtudel on Sõjavägede Ülemjuhatajal peale Sõjavägede Juhataja võimupiiride õigus anda juhtnõore ja korraldusi ka temale mittealluvaile ametiisikuile ja -asutistele riigi sisemise ja välise julgeoleku alal seaduses tähendatud alusel.

§ 139. Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja võtab sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungeist.

§ 140. Sõja ajal Vabariigi President, otsustades Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme ametist vabastamist või ametisse kutsumist, kuulab ära Sõjavägede Ülemjuhataja arvamuse.

§ 141. Sõjavägede Ülemjuhatajat ei saa tema ametisoleku kestel kohtulikule vastutusele võtta muidu kui Vabariigi Presidendi eriõigusel tehtud otsusega süütegude eest kõrgeima riigivõimu vastu ja riigiäraandmise eest. Sõjavägede Ülemjuhataja vastutusele võtmine samade süütegude eest ning ka ametialaste süütegude eest pärast ametist lahkumist ja Sõjavägede Juhataja vastutusele võtmine võib toimuda samuti ainult Vabariigi Presidendi eriõigusel tehtud otsusega. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule.

§ 142. Vabariigi Presidendi kui riigikaitse kõrgeima juhi juures on rahu ajal nõuandvaks organiks Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseis ja võimupiirid määratakse seadusega. Riigikaitse Nõukogu koosseisu kuuluvad Peaminister, viis Vabariigi Valitsuse liiget Vabariigi Presidendi nimetamisel, Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja ja sõjavägede staabi ülem. Peale nende kuuluvad Riigikaitse Nõukogu koosseisu Riigivolikogu Esimees ja Riiginõukogu Esimees.

§ 143. Sõjaväeteenistuses olevail kodanikel on kõik kodanikude õigused ja kohused, mis kindlustatud Põhiseadusega ja seadusega, niivõrd kui neist õigustest ja kohustest sõjavägede

distsipliini ja teenistuse erilaadi huvides seadusega ei ole tehtud erandeid.

§ 144. Riikliku vajaduse korral Vabariigi President kuulutab välja sellekohase seaduse alusel kogu riigis või selle üksikuis osades kaitseseisukorra tähtajaga mitte üle ühe aasta. Kaitseseisukord hakkab kehtima väljakuulutamise, kusjuures Vabariigi Presidendi otsusega võidakse määrata, et mõned liigid süütegusid, mis toime pandud mitte rohkem kui kolm päeva enne kaitseseisukorra väljakuulutamist, kuuluvad jälitamisele kaitseseisukorra kohta kehtimapanud eeskirjade kohaselt.

Vabariigi Presidendi otsus kaitseseisukorra väljakuulutamise kohta esitatakse Riigikogule hiljemalt seitsme päeva kestel arvates väljakuulutamisest. Riigikogu otsustab küsimuse üldkoosolekul. Kui Riigikogu oma seadusliku koosseisu enamusega otsustab Vabariigi Presidendi otsuse jätta kinnitamata, kaotab kaitseseisukord kehtivuse Riigikogu otsuse väljakuulutamise.

Mobilisatsiooni väljakuulutamise, hakkab kaitseseisukord kogu riigis kehtima ilma väljakuulutamise ning kestab kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni.

Kaitseseisukorra ajal võib seaduse alusel ja piires kitsendada kodanikkude õigusi, mis tähendatud Põhiseaduse teises peatükis.

§ 145. Sõja ajal pikenduvad Vabariigi Presidendi, Riigikogu koosseisu ja omavalitsuste esinduskogude koosseisude volitused. Volituste pikendumise korral kuulutatakse valimised välja mitte hiljem kui kolme kuu möödumisel arvates demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamisest.

Kui kaitseseisukord on kuulutatud välja kogu riigis, võib Vabariigi President Riigikogu nõusolekul valimised edasi lükata kuni kaitseseisukorra lõppemiseni kogu riigis või riigi mõnes osas. Riigikogu teeb sellekohase otsuse oma seadusliku koosseisu enamusega.

14. peatükk.

Põhiseaduse muutmise.

§ 146. Põhiseaduse muutmise algatamise õigus on Vabariigi Presidendil kui ka Riigivolikogu või Riiginõukogu seadusliku koosseisu enamusel.

§ 147. Eelmise (146) paragrahvi korras algatatud Põhiseaduse muutmise eelnõu võtab vastu Riigikogu seaduste vastuvõtmiseks ettenähtud korras, selle erinevusega, et eelnõu võetakse vastu mõlemas kajas vastava koja seadusliku koosseisu enamusega ja § 95 viimases lõikes tähendatud juhtudel võetakse vastu Riigivolikogus seadusliku koosseisu kahekolmandikulise enamusega. Pärast eelnõu vastuvõtmist Riigikogus Vabariigi President määrab Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamise, mis peavad toimuma mitte hiljem kui kolme kuu kestel arvates Põhiseaduse muutmise eelnõu vastuvõtmise päevast Riigikogus.

Kui Riigikogu uus koosseis eelmises lõikes ettenähtud korras võtab muutmatult vastu Riigikogu eelmise koosseisu poolt vastuvõetud eelnõu, loetakse Põhiseaduse muutmise seadus vastuvõetuks ja esitatakse Vabariigi Presidendile väljakuulutamiseks.

§ 148. Riigikogu poolt eelmise (147) paragrahvi teise lõike korras vastuvõetud Põhiseaduse muutmise seaduse Vabariigi President kuulutab välja kolme kuu möödumisel arvates selle vastuvõtmisest, kui sama aja kestel Vabariigi President ei ole nõudnud selle seaduse rahvale otsustamiseks andmist rahvahääletuse korras.

Vabariigi President võib anda rahvale rahvahääletuse korras otsustamiseks enda poolt algatatud eelnõu, kui Riigikogu uus koosseis pole seda § 147 teise lõike korras vastu võtnud kolme kuu möödumisel arvates Riigikogu selle uue koosseisu kokkutulekust.

§ 149. Kui Riigikogu see koosseis, kellele on antud Vabariigi Presidendi poolt algatatud Põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu, ei ole seda eelnõu vastu võtnud kolme kuu möödumisel, arvates eelnõu Riigikogule otsustamiseks andmisest, või on selle eelnõu lükanud tagasi, võib Vabariigi President rahvahääletuse korras pöörduda rahva poole põhimõttelise küsimusega sama eelnõu kohta. Kui rahvas otsustab hääletamisest osavõtnute hääle enamusega küsimuse jaatavalt, kuulutatakse välja Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine. Riigikogu uus koosseis võtab hiljemalt kuue kuu kestel arvates tema kokkutulemisest harilikus seadusandlikus korras vastavalt rahva otsusele vastu Põhiseaduse muutmise seaduse.

Selle eelnõu kohta kohaldatakse eelmise (148) paragrahvi esimese lõike eeskirja.

§ 150. Põhiseaduse muutmise seadus loetakse rahva poolt vastuvõetuks, kui selle poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

Rahvahääletuse korras vastuvõetud Põhiseaduse muutmise seaduse kuulutab Vabariigi President välja viivitamatult.

Lähema korra rahvahääletuse kohta määrab seadus.

SISU:

Eessõna	5
1. Üksik inimene ja ühiskond	7
2. Ühingud ja seltsid	9
3. Vald ja maakond	11
4. Linn ja alev	17
5. Kutsekojad ja vähemusrahvuste kulturomavalitsus	21
6. Riik	22
7. Eesti Vabariigi sünd ja tema Põhiseadus	27
8. Kodanikkude õigused ja kohused	30
9. Vabariigi president	33
10. Riigikogu	37
11. Seadusandlus	44
12. Vabariigi Valitsus ja valitsemine	49
13. Kohus	53
14. Rahvaharidus	60
15. Tervishoid ja sport	64
16. Riigi seesmine julgeolek ja kaitse välise vaenlase vastu	65
17. Riigi kulud ja tulud	70
18. Majanduslik elu	74
19. Liiklemine ja teadete saatmine	81
20. Perekond	83
21. Rahvusvaheline läbikäimine	87
Eesti Vabariigi Põhiseadus	90

HIND 95 SENTI